

Хмельницький національний університет
Факультет міжнародних відносин і права
Кафедра міжнародних економічних відносин

ДИПЛОМНА РОБОТА

магістр

Освітній рівень

Галузь знань 29 Міжнародні відносини
Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини
Шифр і назва спеціальності

Освітня програма Міжнародні економічні відносини

Тема: «Зовнішньоекономічна діяльність регіону в умовах євро регіонального співробітництва»

Виконав: студент 2 курсу, група МЕВм -20-1 _____ Т.М. Пархоменко
Підпис Ініціали, прізвище

Керівник: к.е.н., доцент _____ О.Ф.Яременко
Підпис, дата Ініціали, прізвище

До захисту допускаю:
Зав.кафедри МЕВ, д.е.н., професор _____ Д.М. Васильківський
Підпис, дата Ініціали, прізвище

_____ 2022 р.

Хмельницький, 2022

Міністерство освіти і науки України
Хмельницький національний університет

Факультет міжнародних відносин
Кафедра міжнародних економічних відносин
Освітній рівень другий (магістерський)
Галузь знань 29 Міжнародні відносини
Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини
Освітня програма Міжнародні економічні відносини

ЗАТВЕРДЖУЮ:
Завідувач кафедри міжнародних
економічних відносин
Д.М. Васильківський
„_____” _____ 2022 р.

ЗАВДАННЯ

на дипломну роботу студента

Пархоменко Тетяні Миколаївні

1. Тема роботи: «Зовнішньоекономічна діяльність регіону в умовах євро регіонального співробітництва» затверджено наказом по університету від 25 08 2022 р. № 103
2. Термін здачі закінченої роботи 19.12.2022р.
3. Вихідні дані до роботи: праці вітчизняних і закордонних учених, законодавчі і нормативні акти України, підручники, монографії, методичні рекомендації, наукові статті, звіти міжнародних організацій в галузі економіки, міграції та демографії.
4. Зміст дипломної роботи (перелік питань, які належить розробити): теоретичні основи дослідження транскордонного співробітництва, діагностика зовнішньоекономічної діяльності регіонів України в умовах євро регіонального співробітництва, організаційно-економічні засади активізації зовнішньоекономічної діяльності регіону в умовах євро регіонального співробітництва.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):
 - _____ 15 таблиць (назви таблиць);
 - _____ 11 рисунків (назви рисунків);
 - _____ 12 слайдів ілюстративного матеріалу.

6. Консультанти розділів дипломної роботи:

Розділ	Консультанти	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв

7. Дата видачі завдання 29.08.2021 р.

Керівник роботи _____

Завдання прийняв до виконання _____

Календарний план

№ з/п	Етап дипломної роботи	Термін виконання етапу	Примітка
1.	Розділ 1. Теоретичні основи дослідження транскордонного співробітництва	05.09.2022-17.10.2022	Виконано
2.	Розділ 2. Діагностика зовнішньоекономічної діяльності регіонів України в умовах євро регіонального співробітництва	18.10.2022-15.11.2022	Виконано
3.	Розділ 3. Організаційно-економічні засади активізації зовнішньоекономічної діяльності регіону в умовах євро регіонального співробітництва	16.11.2022-09.12.2022	Виконано
4.			

Студент _____ Т.М. Пархоменко
 Підпис Ініціали, прізвище

Керівник _____ О.Ф. Яременко
 Підпис Ініціали, прізвище

АНОТАЦІЯ

Пархоменко Т.М. «Зовнішньоекономічна діяльність регіону в умовах євро регіонального співробітництва». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Диплом на здобуття ступеня магістра за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини». – Хмельницький національний університет, Хмельницький, 2022.

Диплом присвячено розробці теоретико-методичних і практичних засад щодо зовнішньоекономічної діяльності регіону за умов євро регіонального співробітництва. Також розглянуто теоретичні основи поняття транскордонного співробітництва. Досліджено основні виклики та їх наслідки зовнішньоекономічній діяльності регіонів України, а також проаналізовано їхні тенденції розвитку. В результаті, визначено ситуацію щодо зовнішньоекономічного співробітництва в Україні загалом та окремих регіонів зокрема. В роботі зосереджено увагу на важливості дослідження зарубіжного досвіду транскордонного співробітництва. Удосконалено механізм активізації зовнішньоекономічної діяльності регіону в умовах євро регіонального співробітництва.

Ключові слова: регіон, зовнішньоекономічна діяльність, стратегічні орієнтири, євроінтеграція, співробітництво, транскордонний регіон.

ABSTRACT

Key words:

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	12
1.1. Сутність та особливості поняття «транскордонний регіон»	12
1.2 Виклики зовнішньоекономічній діяльності регіону за умов транскордонного співробітництва.....	26
1.3. Методичні підходи щодо діагностики зовнішньоекономічної діяльності регіону в умовах єврорегіонального співробітництва.....	36
Висновки до розділу 1.....	43
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ.....	45
2.1. Особливості зовнішньоекономічної діяльності в Україні та її регіонах.....	45
2.2. Аналіз розвитку єврорегіонального співробітництва за участю регіонів України.....	62
2.3. Оцінка зовнішньоекономічної діяльності регіону в умовах єврорегіонального співробітництва.....	79
Висновки до розділу 2	83
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ АКТИВІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНУ В УМОВАХ ЄВРОРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА.....	85
3.1. Зарубіжний досвід єврорегіонального співробітництва та розвитку зовнішньоекономічної діяльності	85
3.2. Удосконалення механізму активізації зовнішньоекономічної діяльності регіону в умовах єврорегіонального співробітництва.....	101
Висновки до розділу 3.....	116

ВИСНОВКИ.....	118
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	121

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Активізація прикордонних зв'язків та урізноманітнення форм співпраці прикордонних регіонів сусідніх держав стали відображенням та невід'ємною ознакою міжнародних політико-економічних процесів, які розгорнулися у світі. Протягом останніх років Україна перебуває у стані складних структурних перетворень, викликаних зміною геополітичного вектору розвитку країни та початком військового конфлікту на території потужних економічних регіонів. Такі процеси склали необхідні передумови до появи ряду негативних екстерналій, чий деструктивний вплив відобразився на динаміці основних макроекономічних показників держави, регіонів та сприяли відсутності економічних стимулів для притоку капіталу у вітчизняну економіку. Державою декларуються наміри щодо інтеграції у європейський економічний простір, слідування принципам вільної торгівлі, розвитку підприємницької ініціативи та формуванню сприятливих економічних умов. Одним із перспективних напрямів державної політики є розвиток концепції транскордонного співробітництва, яка базуючись на економічній інтеграції прикордонних територій дає можливість сформувати стабільну основу для розвитку суб'єктів підприємництва та стимулювання розвитку їх зовнішньоекономічному напрямку діяльності.

Розвитку концепції ЗЕД регіонів, а також їх транскордонного співробітництва присвячена значна кількість наукових праць, конференцій та форумів. Відповідні дослідження представлені у працях таких вітчизняних авторів як П. Беленький, Б. Буркінський, З. Варналій, О. Вишняков, М. Долішній, М. Лендъел, Ю. Макогон, А. Мокій, В. Мікловда, С. Пирожков, О. Чмир. Надаючи належне працям науковців у цьому напрямі, необхідно зазначити, що питання транскордонного співробітництва для розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств залишається не достатньо опрацьовані та вимагають подальших досліджень. Ефективне застосування концепції транскордонного

співробітництва потребує визнання існуючих проблем прикордонних територій та розуміння необхідності вирішення цих питань на рівні державних програм регіонального розвитку

Мета й завдання дослідження. Мета роботи – обґрунтування теоретико-методичних підходів і розробка практичних рекомендацій щодо активізації ЗЕД регіону в умовах євро регіонального співробітництва.

Досягнення поставленої мети зумовило виконання таких завдань:

- дослідити концептуальні засади активізації ЗЕД регіону в умовах євро регіонального співробітництва;
- проаналізувати зарубіжний досвід євро регіонального співробітництва та розвитку ЗЕД;
- дослідити методичний підхід до діагностики ЗЕД регіону в умовах євро регіонального співробітництва;
- визначити особливості ЗЕД в Україні та її регіонах;
- проаналізувати розвиток євро регіонального співробітництва за участю регіонів України
- здійснити оцінку ЗЕД регіону в умовах євро регіонального співробітництва
- визначити стратегічні орієнтири активізації ЗЕД із урахуванням досвіду євро регіонального співробітництва країн ЄС;
- обґрунтувати рекомендації щодо розширення форм активізації ЗЕД в умовах євро регіонального співробітництва.

Об'єкт дослідження – процеси активізації ЗЕД регіону в умовах євро регіонального співробітництва.

Предмет дослідження – теоретичні, методичні та практичні засади активізації ЗЕД регіону в умовах євро регіонального співробітництва.

Методи дослідження. Методологічні засади дослідження ЗЕД регіону ґрунтуються на фундаментальних положеннях сучасної економічної теорії, теоріях розвитку продуктивних сил і регіональної економіки, ЗЕД, транскордонного співробітництва, європейської інтеграції тощо. Розроблення

теоретико-методичних та прикладних засад ЗЕД регіону реалізовано на основі системного підходу, що дав змогу комплексно розглянути механізм активізації ЗЕД у контексті єврорегіонального співробітництва як цілісну систему взаємопов'язаних і взаємодіючих принципів, методів та інструментів налагодження зовнішньоекономічних зв'язків у регіоні.

Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі та нормативно-правові акти Верховної Ради, Кабінету Міністрів, укази Президента України; офіційні матеріали Державної служби статистики України; інформаційні матеріали, опубліковані в періодичних виданнях; міжнародні нормативно-правові документи; наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів, у яких висвітлено фундаментальні положення ЗЕД та єврорегіонального співробітництва; електронні ресурси, представлені в мережі Інтернет; результати власних напрацювань здобувача, аналітичні розрахунки тощо.

Апробація результатів дослідження. Апробація результатів дослідження проводилась на студентській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми та перспективи економічного розвитку підприємств за умов поглиблення євроінтеграційних процесів» (Хмельницький, листопад, 2022 р.), зокрема опубліковано тези.

Наукова новизна одержаних результатів полягають у поглибленні теоретичних засад, обґрунтуванні напрямів посилення ЗЕД регіону в умовах єврорегіонального співробітництва.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в роботі проаналізовано досвід використання можливостей єврорегіонального співробітництва західноєвропейських країн для реалізації євроінтеграційної стратегії України.

Структура і обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний текст становить 130 сторінки. У роботі вміщено 26 таблиць, 27 рисунків. Список використаних джерел складається із 96 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСКОРДОННИХ ВЗАЄМОДІЙ

1.1 Сутність та особливості поняття «транскордонний регіон»

Сьогодні немає єдиного визначення поняття регіону та його географічних меж як в українській науковій літературі, так і зарубіжній. Немає чіткого визначення рівня територіальної одиниці, якій відповідає регіон, тому і думки вчених щодо трактування транскордонного регіону як території, що охоплює регіони по різні боки державного кордону, та його меж також різняться. Крім того, транскордонний регіон часто розглядається не як суміжні території по різні боки державного кордону, а як території декількох країн, не пов'язаних близькістю до кордону, а лише спільними специфічними географічними, геологічними, етнографічними, економічними тощо рисами чи співпрацею в межах певної програми, що породжує питання співвідношення понять транскордонного регіону та транскордонного простору.

Різні підходи до трактування поняття транскордонних регіонів у дослідженнях щодо їхнього функціонування знаходимо в роботах Д. Андерсена, Л. О'Довда, Б. Шпеера, Р. Орсьєра, С. Райх, Д. Пармової, К. Джонсона, К. Сона та ін. В Україні сутність транскордонних регіонів досліджується здебільшого Н. Мікулою та ще декількома вченими

Більшість європейських дослідників розглядають транскордонні регіони (ТКР) з точки зору функціонального підходу. Тобто вони вирізняють транскордонні регіони за тісністю різних типів зв'язків між учасниками транскордонного співробітництва (ТКС) незалежно від розміру території, на якій вони знаходяться, розміру адміністративно-територіальної одиниці, до складу якої вони входять, чи наявності інституціоналізованого середовища. Це можуть бути як невеликі поселення, які щільно прилягають до державного кордону по обидва боки, що мають дуже тісні економічні, соціальні, особистісні зв'язки, чи

великі простори, які об'єднують крупні географічні чи адміністративні регіони. Водночас часто наголошується на важливості наявності спільних характеристик учасників ТКС та територій, на яких вони знаходяться (таких як спільне історичне минуле, культурні цінності, подібний рівень економічного розвитку тощо). Європейський Союз саме так і визначає ТКР через електронну платформу «Програма добросусідства» - як регіон, сформований територіальними одиницями різних країн, які беруть участь у транскордонній співпраці, що зазвичай характеризується спільною географією, історією, культурою та економічними можливостями, але розділений державними кордонами [4].

Ю. Палекене, Б. Палекене та О. Палекене також інтерпретують транскордонний регіон як адміністративно-територіальну одиницю, що складається з двох чи більше регіонів сусідніх країн, з власною ідентичністю та деякими спільними історичними, культурними та соціально-економічними характеристиками, але органами влади, що представляють різні країни та політично-юридичні норми [2].

Румунські науковці К. Пускасу, К. Распопа та К. Амареї також називають спільні риси основним атрибутом транскордонного регіону – «це регіон, який часто має спільну історію, екологію, етнічність та економіку, але обмежений суверенітетом країн з кожного боку кордону» [24].

У дослідженні Андерсена та О'Довда ідеться про те, що спільність у транскордонних регіонах не варто переоцінювати. Регіони, які виходять за межі державних кордонів, можна розуміти як територіальні одиниці, для яких регіональна єдність може походити від використання кордону для реалізації, легально чи нелегально, можливості фінансування чи різниці в зарплатах, цінах та інституційних нормах з кожного боку кордону. Як висновок, не має значення, чи ТКР побудований на культурних чи етнічних спільних рисах, спільному історичному минулому, наявних функціональних залежностях чи просто спільних інтересах, бо важливим є саме процес побудови. Тільки якщо не

припускати, що спільні риси створюють фундамент транскордонних ініціатив, можна зрозуміти характер ТКР [16].

Функціональний підхід прослідковується і у роботах австрійського вченого Б. Шпеера, який стверджує, що транскордонні регіони можна навіть побудувати без офіційної інтеграції адміністративних територіальних меж, а через співпрацю функціональних акторів (таких як університети та торгові палати) через кордон, а британський дослідник О'Довд, про якого йшлося раніше, – представник Центру досліджень міжнародних кордонів у Белфасті – у статті «Зміна значення європейських кордонів» робить висновок, що транскордонні регіони можна демаркувати найкраще на основі їхніх транскордонних взаємозв'язків і функціональних обмінів, а їхня просторова демаркація залишається гнучкою [3].

Про раціональність такого підходу зазначається на прикладах досліджень конкретних ТКР. Зокрема, П. Орсьєр [15] описує транскордонний регіон ВалкаВалга. Це єдиний агломерат на кордоні Латвії та Естонії. Один з найбільш поширених типів ТКР, що виділяються європейськими дослідниками, які зазвичай асоціюють їх з міськими агломераціями на внутрішніх і зовнішніх кордонах ЄС. Колись ці території були єдиним містом, а з 1919 р. розділені кордоном, унаслідок чого початкова економічна спільність частково стерлася, хоч міжособистісні контакти та спільні культурні цінності залишились, а зараз є основою реалізації транскордонних проєктів та ініціатив.

А. Марін досліджує польсько-білоруський екорегіон навколо Августовського каналу як транскордонний регіон [9]. Він є малонаселеною сільськогосподарською та екологічною зоною з мальовничими природними ландшафтами. Ці ландшафти ефективно використовуються сторонами з обох боків кордону спільно для екотуризму. Тобто тут транскордонний регіон визначається розвитком відносно нових видів діяльності та економічними можливостями, а не інфраструктурним чи інституційним компонентом чи міцними історичними або родинними зв'язками громад. Маурі та Річард вивчали

транскордонний регіон Піренеї-Каталонія. Французько-іспанський кордон розділяє громаду, яка має спільну мовну й культурну ідентичність. Але основним чинником, що стимулює транскордонну співпрацю і вимагає транскордонного вирішення, є спільне управління водними ресурсами, оскільки територією протікають численні ріки, що починаються у Франції та проходять іспанською Каталонією. Межі цього транскордонного регіону визначаються співпрацею між прилеглими територіями та гідрологічними межами, а не адміністративними, які до того ж не відповідають визначеним Водною рамковою директивою ЄС (ВРД). Це показує, що велика кількість по-різному визначених транскордонних регіонів може бути одночасно, що породжує питання про наслідки просторового накладання регіонів один на одного та природу «міжрегіональних» зв'язків [10].

Отже, в одних випадках ТКР функціонують базуючись на природно-географічних факторах (агломерації чи гідрологічні райони), а інших - ні. Часом вони збігаються з адміністративними одиницями однакових рівнів, а часом - ні або взагалі не відповідають адміністративному поділу. Деколи вони функціонують завдяки встановленню учасниками територіальних меж співпраці чи її інституціоналізації, а інші – незалежно від цього. Вони можуть накладатись один на одного, а там, де транскордонні регіони інституціоналізовані, можуть бути інші, стихійні, приховані або такі, що втратили свою актуальність.

Деякі дослідники виділяють окремі складові соціально-економічного розвитку ТКР, які стають критеріями для визначення меж транскордонних регіонів. Наприклад, Спільний дослідницький центр Європейської комісії пропонує новий підхід до делімітації ТКР на основі часу під'їзду до пунктів пропуску через кордон [7]. Він виділяє шість типів транскордонних регіонів на основі показника приросту населення територій, що знаходяться в межах 30 хвилин доїзду до кордону – ті, що швидко розвиваються (населення у 30-хвилинній зоні зростає швидше, ніж у середньому у країнах по два боки кордону); ті, що повільно розвиваються (населення у 30-хвилинній зоні зростає

повільніше або так, як у середньому у країнах по два боки кордону); дивергентні (тренд зміни чисельності населення у 30- хвилинній зоні є кращим, ніж тренд у країні по один бік кордону, і гіршим з іншого боку); малоефективні (тренд зміни чисельності населення у 30-хвилинній зоні гірший або відповідає тренду у країні з обох боків кордону); ті, що занепадають (зменшення чисельності населення у 30-хвилинній зоні є вищим, ніж зменшення чисельності населення в середньому у країнах по два боки кордону); ті, що занепадають, у країнах, які зростають (зменшення чисельності населення у 30-хвилинній зоні за зростання чисельності населення у країнах з обох боків кордонів). Натомість частина вчених вважають, що межі ТКР доцільно визначати з огляду на рівень їхньої інституціоналізації. Тут варто згадати такі приклади, як Мадейрос, Мартінес, Брюне-Жейлі, Перкман, Сон, Вальтер. Зокрема, М. Перкман зазначає, що транскордонне співробітництво становить собою більш-менш інституціоналізовану співпрацю між суміжними місцевими органами влади через національні кордони. Він пропонує відрізнити діяльність у сфері ТКС за чотирма ознаками:

- 1) має відбуватись у межах діяльності органів публічного управління;
- 2) має здійснюватись місцевими органами влади;
- 3) має вирішувати практичні проблеми;
- 4) має базуватись на певній стабілізації транскордонних контактів, тобто на розвитку інституційного забезпечення [16].

На основі виокремлених прикладів наявності транскордонного співробітництва автор аналізує випадки, коли воно призводить до появи транскордонного регіону. Для виокремлення ТКР він урахує географічну близькість, інтенсивність співпраці та типи акторів. За географічною близькістю виділяються невеликі за масштабами ініціативи – мікро ТКРи та робочі спільноти (*working communities*), які переважно об'єднують багато регіонів. Автор зазначає, що більшість мікро ТКР є здебільшого євро регіонами. «Організаційно, мікро ТКР зазвичай мають раду, президента, тематичні робочі групи та спільний секретаріат. Тому термін можна застосовувати як до

територіальної одиниці, що складається із сукупності територій органів влади що беруть участь у співпраці, так і до організаційних одиниць (як секретаріат чи група управління).

Юридично співпраця може мати різні форми – від співпраці, що не має обов’язкової юридичної сили, до організацій публічного права».

Транскордонне співробітництво визначається таким рівнем інтенсивності взаємодій, за якого транскордонні органи отримують автономію щодо окремих органів влади, які беруть участь у співпраці.

Для оцінювання інтенсивності співпраці в межах ТКР автор використовує каталог критеріїв, запропонований Асоціацією європейських прикордонних регіонів: співпраця на основі певного типу правового механізму, спільний постійний секретаріат, що контролює власні ресурси; наявність чітко задокументованої стратегії розвитку; широкий спектр співпраці в численних сферах (як з місцевими чи регіональними органами влади).

Третій вимір для розрізнення ТКР стосується типів учасників ТКС. Більшість ініціатив невеликих масштабів «запускають» місцеві органи влади як двигуни співпраці, а ТКС у великих масштабах майже завжди приводиться в дію регіональними органами влади. Автор стверджує, що тут важливе значення має адміністративно-територіальна структура країн Європи. Наприклад, у країнах, де відчутну роль відіграють міжмуніципальні асоціації, основними учасниками ТКС є місцеві органи влади. Натомість у країнах з дворівневою регіональною адміністрацією та незначною роллю на місцях (як Італія чи Франція) ТКС буде розвиватись завдяки регіональним органам влади

Підхід М. Перкмана здебільшого іде в розріз із розумінням єврорегіонів чи інших інституціоналізованих форм транскордонного співробітництва в Україні, оскільки тут вони вважаються лише формами співпраці в межах транскордонних регіонів, що формуються адміністративними одиницями регіонального рівня сусідніх країн. Але звуження меж транскордонних регіонів до територій, на яких

функціонують єврорегіони чи інші інституції ТКС, є доволі частим явищем у дослідженнях європейських науковців.

У своїх подальших дослідженнях спільно з іспанськими вченими Д. Перкман розвиває типологію, запропоновану у 2003 р., зазначаючи, що в поглядах різних дослідників на походження, функції та межі транскордонних регіонів відсутній консенсус, але можна виокремити два підходи: апіорі (визначає та пояснює появу ТКР) та апостеріорі. Оліверас, Дура і Перкман стверджують, що перший підхід описує ТКР як потенційний регіон, невіддільний у географічних, історичних, екологічних, економічних можливостях і можливостях етнічних груп (між інших факторів), які були поділені та порушені суверенітетом влади з кожного боку кордону. Другий підхід є продуктом соціальної конструкції, що розвивається відповідно до досвіду ТКС. Тобто ТКС налагоджується до появи ТКР, у результаті спільний простір та інтереси є продуктом ситуативного процесу. Тому Перкман визначає ТКР як «обмежену територіальну одиницю, що складається з територій органів влади, які беруть участь у транскордонній ініціативі». Оліверас, Дура і Перкман також додають, що апостеріорі конструкції можна знайти на територіях, які мають невіддільні можливості конструкцій апіорі. Різницею є те, що такі невіддільні можливості не є передумовами апостеріорі конструкцій [14].

Удосконалюючи свій підхід до розрізнення ТКР за трьома вимірами, автори аналізують, чи інтенсивність співпраці може бути високою або низькою і може бути виведена з комбінації двох підзмінних: юридична природа ТКС та як ТКС організоване. Така комбінація визначає ступінь стратегічної потужності, якого учасники співпраці можуть досягти, та ступінь їхньої автономії від центральних та інших органів влади. Масштаби співпраці можуть бути макро або мікро, вони пов'язані з розміром території, на якій відбувається ТКС. На основі цього виділено чотири типи регіонів за природою співпраці. Інтегрована мікроспівпраця передбачає участь тих де-факто чи автономних учасників співпраці, передбачених у міждержавних угодах чи конвенціях, які мають статус

юридичної особи (за публічним чи приватним правом) у територіальних масштабах, що відповідають рівню, нижчому за NUTS 2 (тобто території з населенням 800 тис. осіб чи менше). Інтегрована макроспівпраця визначається тим же рівнем інтенсивності, але на більшій території, що відповідає рівню NUTS 2 (з населенням 0,8-3 млн осіб) чи NUTS 1 (3-7 млн осіб). Стихійна мікроспівпраця передбачає участь суб'єктів, визначених угодою чи конвенцією між місцевими чи ще нижчого рівня учасниками. Такий тип може мати чи не мати формальної структури та бути неформальним за природою. Відповідно, не має статусу юридичної особи. Стихійна макроспівпраця стосується ТКС низької інтенсивності. Різниця в тому, що вона поширюється на більші території, що, як і інтегрована макроспівпраця, відповідає рівням NUTS 2 та NUTS 1.

Серед інших вчених, які дотримуються точки зору про необхідність інституційного компонента серед характеристик транскордонного регіону, також С. Райх. За її визначенням, транскордонний регіон – це територіальна одиниця, що має історичні, соціально-економічні та культурні спільні риси, а також, принаймні умовно, власну регіональну ідентичність та автономні (політичні і соціальні) інституції, а тому автономно визначають свої потреби та інтереси, які вони можуть сформулювати та захистити [16]. Е. Мадейрош інтегрує критерії джерел співпраці, рівнів функціональної і інституційної інтеграції та різниці у структуруванні інституцій співпраці у своїй 4-модельній типології транскордонних регіонів, яка складається з автентичної, структурної, імпульсивної та псевдомоделей.

Прихильниками інституційного компонента в розмежуванні транскордонних регіонів є і чеські вчені Д. Пармова, З. Лішкова та Р. Каін. Вони беруть за основу дослідження Асоціації європейських прикордонних регіонів, які розрізняють два типи транскордонного співробітництва – так звану «періодичну» співпрацю та стратегічну співпрацю, орієнтовану на розвиток. Відтак автори стверджують, що другий вид співпраці генерує виникнення транскордонних регіонів, які вони називають європейськими регіонами.

Дослідники визначають їх як «транскордонні регіони, місцем функціонування яких є сума територій учасників співпраці. Цими учасниками є два чи більше суміжні органи влади, розділені національним кордоном. Ці учасники формують функціональну одиницю, набуваючи організаційної структури. Метою співпраці є підтримання, управління та розвиток спільного простору життєдіяльності» [20]. Автори наголошують, що транскордонні регіони не формують новий адміністративний рівень, а є мережею різноманітних акторів. Місцеві і / чи регіональні органи влади з кожного боку кордону – основні двигуни співпраці, але вони не єдині. Розбудова транскордонного регіону передбачає розбудову вертикальних і горизонтальних мереж акторів, які представляють сфери державного управління, політики, економіки та громадського суспільства. Всі вони є складовою організаційної структури ТКР. ТКР не наділені жодними повноваженнями, а залежать від угод між цими акторами. До форм, в яких функціонують ТКР, чеські вчені відносять робочі громади, євро регіони та СОТС. К. Куцаб-Бонк пропонує диференціацію транскордонних регіонів за ознаками їхньої інституційної зрілості та за функціональною спроможністю на «умовно ідентифіковані (задовольняють вимозі просторової однорідності, проте, як правило, жорстко розділені кордоном (кордонами), що не дозволяє ефективно розвивати в їхніх межах більшість сучасних напрямів транскордонного співробітництва, блокуючи тим самим і поширення транскордонної конвергенції); еволюційно-прогресуючі (перебувають на етапі поступового становлення, що дозволяє розвивати в їхніх межах основні напрями транскордонного співробітництва, проте не забезпечує належного рівня збалансованості та динамічності конвергентних процесів); функціонально розвинені (за більшістю ознак відповідають критеріям повноцінного регіону, проте стикаються з низкою локальних проблем, пов'язаних з обмеженням чи блокуванням окремих конвергентних процесів в їхніх межах); оптимально збалансовані (відповідають усім ознакам регіону в інституційному та організаційно-економічному сенсах, а також характеризуються високим рівнем

конвергенції завдяки ефективному функціонуванню транскордонних ринків)» [61].

Ще одним достатньо радикальним підходом до розмежування транскордонних регіонів є точка зору французького дослідника природи кордонів Д. Ретале. Він стверджує, що сталі бачення, які застосовуються більшістю науковців для вивчення впливу кордонів, у глобалізованому світі відходять на другий план, коли межі є переважно географічними та політичними, а культурні, мовні, екологічні чи інституційні простори накладаються один на одного та стирають кордони [18]. Науковець пропонує концептуально відходити від поняття кордонів до горизонтів. Транскордонні регіони кидають виклик традиційному поняттю меж і лімітів і мають бути радше мобільним простором, а не сукупністю певних географічно чи адміністративно прив'язаних одиниць.

Кардинально іншу точку зору на транскордонний регіон пропонує польський вчений А. Міщук, визначаючи такі специфічні атрибути транскордонного регіону: географічне (геополітичне) розміщення та відповідний характер національного кордону, різниця в рівнях економічного розвитку та як економіка функціонує порівняно із сусідніми регіонами (економічна відстань), інституційна відстань, пов'язана з невідповідністю компетенцій сусідніх адміністративних районів і субрегіональних одиниць, різниця у стані менеджменту по обидва боки кордону, обмежена транспортна доступність, мультикультурність і матеріальна спадщина [11].

Тобто, на відміну від більшості вчених, він делімітує транскордонний регіон не на основі спільності, а на основі різниці в рівнях соціально-економічного розвитку, розглядаючи його, очевидно, як сукупність великих адміністративно-територіальних одиниць, що прилягають до кордону, а не як функціональний простір, де співпрацюють між собою представники різних рівнів адміністративно-територіальних одиниць на основі спільних інтересів. Такої ж думки дотримується польський дослідник З. Хойницький. І хоч ці атрибути насправді характерні для транскордонних регіонів за участю України,

але, на нашу думку, вони радше демонструють регіони з низьким рівнем інтеграції, а не особливості поняття транскордонного регіону як такого. З другого боку, автор наводить два типи транскордонних регіонів – зональні та вузлові. Зональні транскордонні регіони виділяють на основі специфіки параметрів (це можуть бути культурні, мовні, релігійні чи історичні фактори). Також він наголошує, що деякі дослідники беруть до уваги відстань від кордону з кожного боку чи кількість елементів (зокрема громад), у масштабах яких збирається статистична інформація. Вузловий транскордонний регіон виділяють на основі специфіки відносин. Його можна трактувати як низку актуальних чи потенційних впливів міського центру, розташованого на кордоні чи поділеного кордоном.

На значній ролі міських центрів у розвитку транскордонних регіонів наголошують також угорські вчені Т. Харді та А. Ушкай і виділяють 10 типів міських мереж залежно від їхнього місця в розвитку контактів через кордони – від маленьких містечок з окремими функціональними зонами і низькими контактами (як міста Герліц-Згожелець на німецькопольському кордоні, що до 1945 р. були єдиним містом) до двох великих міст з кожного боку кордону зі спільними підходами до розвитку функціональних просторів, що накладаються один на одного (як голландський Герлен і німецький Аахен) [6].

Підхід до визначення транскордонного регіону не через наявність інтенсивних зв'язків, а, навпаки, відмінності в розвитку Мішука та Хойніцького лежить в основі стратегії транскордонного співробітництва Люблінського воєводства, Львівської області, Волинської області та Брестської області на 2014-2020 рр. «Транскордонний регіон – це територія, яка становить частину географічного простору, визначальним показником якого є розташування вздовж державного кордону, по обох його боках. До його складу входять прикордонні регіони (території), які належать до сусідніх держав». Його специфічні атрибути – це географічне розташування (геополітичне), характер державного кордону, різниці в рівні розвитку та способі функціонування

економіки регіонів, які розділені кордоном (економічний розрив), інституційний розрив, який спричинений невідповідністю повноважень сусідніх адміністративних регіонів і субрегіональних одиниць, відмінності у стані освоєння регіонів прикордонних держав, соціальнокультурні особливості, пов'язані із функціонуванням національних і етнічних меншин і стереотипів про населення сусідніх прикордонних регіонів» [87].

Прихильником теорії виникнення транскордонних регіонів у результаті активної співпраці, а не просто суми двох територій, прилеглих до кордону, є польський вчений Л. Врублевський. Він пропонує таке визначення: «Транскордонний регіон є найвищою формою інтеграції прикордонних регіонів, що виникає в результаті транскордонної співпраці, формалізації та проникнення національного кордону з можливістю зміни його функції та зміцнення соціально-економічних зв'язків між прикордонними регіонами» [23]. Зокрема, автор розрізняє п'ять типів інтенсивності співпраці між прикордонними регіонами – регіони, що не співпрацюють, регіони, що співіснують, незалежні регіони, інтегровані регіони та транскордонні регіони. Далі він застосовує до них набір незалежних і залежних критеріїв і визначає, які атрибути притаманні кожному виду співпраці. Атрибутами транскордонного регіону науковець вважає низьку формалізацію національного кордону, високу проникність національного кордону, високу інтенсивність контактів між населенням, високий рівень культурної дифузії, інституціоналізацію транскордонної співпраці на основі правила спільності підготовки, впровадження, кадрового забезпечення та фінансування співпраці, міцні соціально-економічні зв'язки та відносини, високий рівень формування транскордонних ринків праці та освіти та близький рівень розвитку інфраструктури.

У вітчизняній літературі використовують переважно три найпопулярніші визначення. Це визначення Н. Мікули, Н. Луцишин та І. Студеннікова. Н. Мікула, яка є основоположником вивчення природи, особливостей, проявів тощо транскордонного співробітництва в Україні, характеризує транскордонний

регіон як «певну територію, що охоплює прикордонні адміністративно-територіальні одиниці сусідніх держав», а також зазначає, що транскордонний регіон можна виокремити на рівні областей та на рівні району, «наприклад, для випадку українсько-польського кордону – це рівень районповіт» [72]. Тобто, на думку автора, транскордонний регіон можуть формувати тільки рівнозначні за адміністративно-територіальною структурою одиниці, водночас вони мають бути доволі великими. Така думка відрізняється від поглядів європейських науковців, які розглядають транскордонні регіони також за участю доволі невеликих адміністративних одиниць (як, наприклад, два міста – Валка і Валга, про які вже йшлося). Якщо звертатись до дослідників, які визначають території, на які поширюється дія інституціоналізованих структур транскордонного співробітництва, транскордонними регіонами за функціональним підходом, то в їхніх межах часто співпрацюють представники адміністративнотериторіальних одиниць різних рівнів. Наприклад, в ЄОТС Регіо Паміна регіональний рівень (NUTS 2) представлений тільки французькою стороною – регіон Гранд Ест, а Німеччина представлена учасниками локальних рівнів.

Н. Луцишин вважає, що «транскордонний регіон – це наявність щонайменше двох територій різних країн, що мають спільний державний кордон, між якими встановились тісні виробничі і соціальноекономічні зв'язки. Про об'єктивний процес формування транскордонного регіону свідчить рівень розвитку різного роду зв'язків (виробничих, соціально-економічних тощо), які здійснюються між двома територіями різних країн, що мають спільний кордон. Без наявності таких зв'язків не може формуватись транскордонний регіон» [64].

Третім автором, у роботах якого зустрічаємо досліджуване визначення є І. Студенніков: «Під транскордонним регіоном слід розуміти територію, яка характеризується наявністю схожих природно-географічних умов і охоплює прикордонні території двох або кількох держав, що мають спільний кордон... риси, притаманні транскордонним регіонам, не вичерпуються природно-географічними та геополітичними характеристиками, а також виробничими і

соціально-економічними зв'язками між прикордонними територіями. Не менш вагомими характеристиками є наявність міцних етнокультурних зв'язків, які здатні долати державні кордони, і спільне історичне минуле» [88].

Існує й інше трактування в українській науковій літературі щодо дефініції транскордонного регіону. Так В.Гоблик пропонує наступне визначення «Транскордонні регіони – це території, на яких проживають спільноти людей, тісно зв'язаних різнобічними стосунками, але розділені кордонами... Вони стикаються з ідентичними соціально-економічними, соціально-культурними, політичними і законодавчими проблемами» [34]. В. Будкіна трактує його наступним чином: «Транскордонним регіоном позначають територію інтенсивного прикордонного співробітництва в усіх сферах життя. Таким чином, транскордонний регіон – це сукупність прикордонних територій двох держав з високим рівнем прикордонної співпраці. [27]. Як бачимо, цими дослідниками наголошується важливість інтенсивності співпраці через кордон.

Таким чином, основні підходи до виокремлення транскордонних регіонів подано в табл. 1.1.

Загалом зазначимо, що українські вчені здебільшого досліджують транскордонні регіони з практичної точки зору їхнього функціонування. Ще однією особливістю досліджень природи транскордонного регіону в Україні є прив'язка їх до адміністративно-територіальних одиниць однакового рівня (переважно обласного), хоч такий підхід є малоактуальний для країн Європи.

Таблиця 1.1 - Основні підходи до виокремлення транскордонних регіонів

Автори	Назва підходу/компоненту підходу
Н. Мікула	Сукупність адміністративно територіальних одиниць
Електронна платформа «Програма добро сусідства ЄС»	
Ю. Брунецкене та О. Палекене	
А. Захарія, К. Нука, М. Григорян, М. Дута, К. Пускасу, К. Распопа та К. Амареї	
Д. Андерсен	Функціональний підхід

Л. О'Довд	Інституційний компонент
Б. Шпеер	
М. Перкман	
М. Перкман, Х. Оліверас, А. Дура	Політичний компонент
С. Райх	
О. Крамш, В. Мамаду	Різниця в рівнях соціально економічного розвитку суміжних прикордонних регіонів
А. Міщук, З. Хойницький	
Л. Врублевський	Інтенсивність співпраці
В. Гоблик	
В. Будкін	
Спільний дослідницький центр Європейської комісії	Особливості функціонування окремих елементів соціально-економічного розвитку територій
Т. Харді, А. Ушкай	

Отже, на нашу думку, транскордонний регіон – це форма практичної реалізації взаємодії локальних рівнів за допомогою якого досягається розвиток територій, забезпечується баланс інтересів та можливостей використання ресурсного потенціалу у напрямі сталого просторового розвитку.

1.2 Виклики зовнішньоекономічній діяльності регіону за умов транскордонного співробітництва

Сутністю та основною рисою сучасних процесів глобалізації є формування світової економічної системи з високим рівнем взаємопов'язаності регіональних інтеграційних утворень і взаємодії економік окремих держав у глобальних умовах невизначеності, нестабільності та непередбачуваності. Узагальнюючи викладене у [69], можемо виокремити такі чинники сучасних глобальних трансформацій: криза нинішнього міжнародного правового порядку та системи міжнародної безпеки посилена гібридною російською агресією проти України; економічна нестабільність, світова економічна рецесія, пандемії, що обумовлюють обмеження доступу на міжнародні ринки, звуження інвестиційних потоків, валютні ризики, зниження попиту; зміна структури світової економіки, зміщення центру економічного розвитку із Заходу на Схід у держави, що розвиваються; дефіцит ресурсів (енергетичних, продовольчих, питної води), що

зумовлює збільшення собівартості продукції і попиту на енергоощадливі технології та обладнання, стимулює випереджальне зростання ринків, особливо держав Південно-Східної Азії; поява нових і скорочення старих ринків унаслідок високих темпів технологічних змін і переходу до нового технологічного укладу (штучний інтелект, розвиток нових технологій зв'язку, біотехнологій, електроніки та інше); прояви переходу в економічній політиці держав від глобалізації до посилення тенденцій протекціонізму та регіоналізму.

Проблема зв'язків між суміжними територіями сусідніх держав завжди розглядається як політична – така, що відображає наявність певних політичних та економічних інтересів. За сприятливого збігу обставин, у залежності від позиції урядів сусідніх держав, прикордонні зв'язки можуть позитивно впливати на розвиток відносин і стимулювати співпрацю. В іншому випадку такі зв'язки розглядаються як неможливі або небажані через ворожі двосторонні відносини.

У Законі України «Про транскордонне співробітництво» [80] вказано, що «транскордонне співробітництво – це спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, наукових, технологічних, екологічних, культурних і інших відносин між суб'єктами і учасниками таких відносин в Україні і відповідними суб'єктами і учасниками таких відносин із сусідніх держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством».

Україна долучилася до переговорів про створення єврорегіонів у 1993 р. На заході прикордонні області України стали учасниками єврорегіонів «Буг» (1995 р.), «Нижній Дунай» (1998 р.), «Карпати» (2000 р.) та «Верхній Прут» (2000 р.). На сході на півночі – єврорегіонів «Дніпро» (2003 р.), «Слобожанщина» (2003 р.), «Ярославна» (2007 р.) та «Донбас» (2010 р.). На півдні – Чорноморського єврорегіону, створеного у 2008 р. за ініціативою Ради Європи за участю Азербайджану, Албанії, Болгарії, Греції, Грузії, Молдови, Росії, Сербії, Румунії, Туреччини та України. У різний час велися переговори про створення єврорегіонів «Дністер», «Сян», «Померанія» та «Полісся», однак вони не дійшли до стадії договірної оформлення. Діяльність єврорегіонів за участі

західних і південно-західних областей України вважалася відносно успішною, хоча й наштовхувалася на брак фінансування спільних проєктів. Єврорегіони на східних кордонах ЄС не мають доступу до коштів програми INTERREG, які можуть використовуватися лише у межах країн-членів Союзу. Що стосується єврорегіонів, утворених за участі сусідніх областей Росії, їх діяльність була припинена в 2014 р. у зв'язку з анексією Криму та конфліктом на Донбасі.

Протягом 2014–2020 років Україна брала участь у шістнадцяти програмах ТКС ЄПС. На сьогодні залишаються активними чотири програми, а саме «Польща – Білорусь – Україна», «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна», «Румунія – Україна», «Басейн Чорного моря». Отже програма «Польща – Білорусь – Україна» активно реалізовувалась до 2020 р. За даними останнього річного звіту за 2020 рік, на Волинській області завдяки Програмі реалізувалося понад 10 проєктів на загальну суму близько 17 млн євро. До основних проєктів належать «Нове життя старого міста: ревіталізація пам'яток історичної та культурної спадщини Луцька та Любліна», «Створення транскордонного центру діалогу культур Польща – Білорусь – Україна», «Покращення безпеки транскордонної дорожньої інфраструктури Хелма і Луцька», «Поліпшення якості транспортної інфраструктури на кордоні Польщі, Білорусі та України», «Ефективна координація рятувальних заходів в Остролецько-Седлецькому субрегіоні та Волинській області», «Покращення екологічної ситуації у Шацькому національному природному парку шляхом каналізування населених пунктів навколо озера Світязь» [21].

На сьогоднішній день, у фінансовій перспективі 2021–2027 рр. транскордонне співробітництво на східному кордоні буде продовжуватись у двосторонньому форматі Польща-Україна, оскільки політична ситуація в Білорусі та сучасні відносини унеможливають продовження роботи над тристоронньою програмою.

Поруч з такими основними викликами, з якими доводилося боротися українським прикордонним регіонам, як забезпечення конкурентоспроможності

в умовах євроінтеграційних процесів та послаблення бар'єрної функції кордону, низький рівень економічної безпеки, відтік людського капіталу та питання етнічних меншин, через пандемію COVID-19 додалися нові, які ускладнили розвиток транскордонного співробітництва (налагодження транскордонного співробітництва в умовах закритих кордонів, або додаткових вимог їх перетину, зміщення державних політик з регіонального на національний рівень, обмеження у реалізації спільних заходів та ініціатив тощо). Результати проведеного працівниками ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» експертного опитування представників прикордонних громад Західного регіону України у 2019 році [79] засвідчили, що третина з них не використовує фактор географічної близькості до сусідніх країн і не співпрацює з суміжними громадами по інший бік кордону. Ті, що мають досвід співпраці, в кращому випадку проводять спільні культурні чи спортивні заходи. Зовсім мало громад співпрацюють у сферах підприємництва, освіти/науки, екології, інвестицій тощо. В умовах пандемії Covid-19 ці тенденції ще більше посилюються.

Перелік проблем, які стримують соціально-економічний розвиток прикордонних територій, дуже великий. Немає жодної проблеми, яку б зазначили менше чверті респондентів. Це і низький попит на продукцію місцевого виробництва, і обмежений доступ до якісної питної води, і брак інформації для підприємців щодо започаткування та розвитку бізнесу і виходу на зовнішні ринки, і нестача якісних управлінських кадрів. Але найбільш актуальними для більшості громад є проблеми з каналізаційними мережами, вивезенням сміття і залученням інвестицій. Частково ці проблеми можна вирішити спільними зусиллями із суміжними прикордонними територіями сусідніх країн. Зокрема, прикордонні громади мало використовують інструменти позиціонування та промоції своєї території як в Україні, так і в транскордонному просторі. Тільки половина громад розробили свій веб-сайт, ще менше мають стратегії соціально-економічного розвитку чи програми розвитку

транскордонного співробітництва. Місцеві бренди товарів і послуг у прикордонні практично відсутні. Регулярно публікують інформацію про громаду в ЗМІ чи проводять фестивалі/ярмарки теж тільки близько половини громад, а регулярно готують промоційні матеріали взагалі лише 5% громад.

Лідером серед областей, що досліджувалися, у використанні інструментів позиціонування та промоції своєї території також є Волинська область. Водночас більшість прикордонних громад не мають досвіду реалізації транскордонних проєктів, хоча активно беруть участь у міжнародних і національних конкурсах проєктів спрямованих на розвиток територіальних громад. Це свідчить, що на локальному рівні громади все ще стикаються з низкою перешкод, які не дозволяють ефективно реалізовувати можливості транскордонного співробітництва.

Зокрема, такими перешкодами можуть бути низька інформаційна і кадрова підтримка, нестача коштів у місцевих бюджетах для співфінансування зазначених проєктів або ж небажання чи нерозуміння місцевих органів влади використовувати можливості транскордонного співробітництва. Зокрема, основним джерелом співфінансування переважної більшості проєктів прикордонних громад є кошти із місцевих бюджетів.

Серед опитаних прикордонних громад, які реалізовували транскордонні проєкти, найактивнішими є прикордонні громади Закарпатської області, які спільно з суміжними прикордонними територіями сусідніх держав на той час реалізували понад десять проєктів.

Основними сферами реалізації проєктів є культура, освіта та спорт. Також спільні зусилля громад були спрямовані на ремонт чи відкриття нових об'єктів соціальної інфраструктури та купівлю спецтехніки чи обладнання. Прикордонні громади мають намір надалі реалізовувати проєкти спільно із суміжними прикордонними територіями сусідніх країн у сфері освіти, спорту, культури та мистецтва. Корисними також вважають транскордонні проєкти, які сприятимуть покращенню туристичної інфраструктури та розвитку туризму, створенню

спільного виробництва, зокрема у сільськогосподарського, будівництву/ремонту водовідведення і каналізаційно-очисних споруд. Прикордонні громади Закарпатської області вважають, що необхідним є обмін досвідом і навчання з написання проєктів.

Аналіз думок респондентів показує, що існує багато напрямків сприяння розвитку транскордонного співробітництва (ТКС) за участі їхніх громад. Однаково часто наголошується як на важливості інфраструктури перетину кордону, в тому числі на відкритті нового пункту пропуску та покращенні доступності до найближчого наявного пункту пропуску, так і на ролі органів влади у підготовці спільних стратегічних і програмних документів та створенні загального сприятливого середовища співпраці. При цьому також відзначалась необхідність залучення до співпраці бізнес-структур, громадських організацій та звичайних мешканців, особливо організація поїздок для них та для представників органів влади до сусідніх країн для обміну досвідом.

Децентралізація в умовах транскордонного співробітництва дозволяє використовувати всі можливі інструменти, в тому числі фінансові, з метою вирівнювання диспропорцій розвитку прикордонних регіонів сусідніх країн, та посилення інтеграції на транскордонному рівні. За результатами першого етапу реформи децентралізації більшість прикордонних громад дають позитивну оцінку цих процесів. Процесами децентралізації задоволена майже половина опитаних прикордонних громад. У Волинській області, де найбільше було в той час утворено ОТГ, більше 80% прикордонних громад позитивно ставляться до реформи децентралізації. Однак громади остерігаються певних ризиків, які можуть виникнути в процесі реалізації цієї реформи та можуть стати перешкодами для їх розвитку. Найбільшими ризиками вбачають появу значних дисбалансів між делегованими новими повноваженнями та доступними фінансовими ресурсами громади, посилення нерівномірності розвитку територій в межах громади, посилення нерівномірності розвитку громад в межах країни, погіршення доступності та якості надання медичних послуг та подальший

економічний занепад території громад. Однак під впливом реформи децентралізації і місцевого самоврядування у прикордонних громадах Волинської, Львівської, Закарпатської і Чернівецької областей зросла кількість нових підприємств за останні чотири роки. Поступ у розвитку підприємництва на прикордонних територіях найбільше відчувається в ОТГ. Також децентралізація виявила певну неспроможність деяких прикордонних ОТГ, в яких до реформи не функціонувало більше 10 підприємств і досі жодного підприємства не відкрилося.

Транскордонне співробітництво може бути ефективним інструментом для вирішення багатьох спільних проблем на локальному рівні за умови ведення послідовної державної і регіональної політики в сфері транскордонного співробітництва, яка би вчасно і ефективно реагувала на виклики сьогодення

Окрім того, варто відмітити недостатність інформаційного забезпечення регіонального співробітництва, яке повинно включати формування цілей співробітництва й декомпозицію за напрямками функціонування в залежності від сфер діяльності. В залежності від якісних умов інформації, дієвої інформаційної інфраструктури залежить якість отриманої інформації, яка в свою чергу впливає на результат регіональної співпраці.

До чинників, які сьогодні стримують повноцінне використання можливостей транскордонного співробітництва, належить потреба його теоретико-методологічного обґрунтування. Досвід більшості європейських держав доводить необхідність створення механізму міжрегіональної та транскордонної співпраці, в основі якої лежить концепція спільного розвитку транскордонних регіонів, застосування комплексного підходу до питань територіального (просторового) розвитку з використанням широкого набору інструментів регіональної політики [90].

Таким чином, основними інституційними перешкодами, які гальмують транскордонне співробітництво є:

1. Централізація владних повноважень і практика адміністративного впливу на регіональний розвиток, зокрема на його транскордонний складник. Державні органи влади центрального рівня, зокрема міністерства та відомства, у своїй нормотворчій діяльності об'єктивно не враховують ті проблеми та реальні процеси, які відбуваються у ТКС українських регіонів.

2. Заходи з питань міжрегіонального співробітництва розглядаються як сфера виключної компетенції держави і не делегуються органам місцевого самоврядування. При цьому присутнє неоднакове розуміння окремих нормативних положень як міністерствами та відомствами, так і місцевими органами державної влади, а регуляторні функції, пов'язані з розвитком сфери ТКС, між різними органами державної влади неузгоджені.

3. Відсутність критеріїв оцінки ефективності ТКС і нечіткість виписаного механізму виділення та використання фінансових асигнувань на розвиток ТКС, що порушує системність під час формування його нормативноправового забезпечення і не дає змоги підпорядкувати законодавчі акти досягненню єдиної стратегічної мети.

4. Недостатня увага приділяється таким формам сприяння ТКС, як правова, організаційна, інформаційно-аналітична, методична, маркетингова тощо. Це призводить до виникнення інституційних пасток [2; 35].

5. Самоврядні організації як елемент інституційного забезпечення системи ТКС розвинуті слабо, або відсутні. Більшість громадян або не об'єднані в такі організації або не розраховують на серйозне сприяння з їхнього боку, вони позбавлені відповідних адміністративних і фінансових важелів впливу, а громадські організації працюють, насамперед, у режимі підрядників донорських організацій із виконання відповідних транскордонних проєктів, виконуючи скоріше квазіпідприємницьку функцію, ніж роль самоврядних інституцій [29].

6. Реалізація територіальної реформи із децентралізації на практиці показала, що в багатьох об'єднаних громадах до управління громадами

потрапила велика кількість осіб без відповідної освіти зі своїм специфічним баченням розвитку ТКС. Своєю чергою, це часто суперечить інтересам громад.

7. Дисбаланс повноважень органів місцевого самоврядування різних країн, які беруть участь у транскордонному співробітництві по різні боки кордону [43].

Ще одним важливим напрямом стратегічного планування в областях Західного регіону України, який актуалізується в умовах сучасних викликів глобалізації, є посилення співпраці органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства з європейськими партнерами, зокрема з благодійними фондами та донорськими організаціями. Передусім це має на меті сприяти залученню коштів і людського потенціалу для розбудови та модернізації інституційної інфраструктури регіону, а також підготовки проєктів повоєнного соціально-економічного розвитку. Адже в умовах ведення бойових дій на півдні та на сході нашої держави європейські партнери переважно переорієнтувалися на військову підтримку нашої держави та надання допомоги біженцям, що були вимушені виїхати до їхніх держав. Це створило певний «інституційний вакуум» у площині формування засад повоєнного соціально-економічного розвитку України, зокрема в контексті інтеграції нашої держави до ЄС та адаптації на вітчизняний суспільний ґрунт сучасних європейських цінностей. [25].

Саме тому вже сьогодні Україні необхідно посилювати співпрацю з європейськими партнерами (як з владними інституціями, так і з інститутами громадянського суспільства) у напрямі розгортання низки нових програм і проєктів, спрямованих на підготовку наших громадян до повоєнного етапу соціально-економічного відновлення. І саме області Західного регіону України мають бути в цьому питанні одними з ініціаторів, особливо якщо йдеться про території, розташовані вздовж кордону з ЄС.

Отже, слід відмітити, що єврорегіональні структури за участю областей України і досі не стали організаційно-фінансовою платформою координації транскордонного співробітництва в системі регіонального менеджменту, що

характерно для країн ЄС. Вищезазначені проблеми проявляються в таких напрямках:

1) Відмічається низький вплив єврорегіону на активізацію транскордонного співробітництва та соціально-економічний розвиток прикордонних регіонів, у порівнянні з суміжними територіями сусідніх країн, які входять в Європейський союз.

2) Залишається незгодженим місце і роль єврорегіону в системі регіонального менеджменту, що зумовлює високий рівень суб'єктивізму у прийнятті управлінських рішень у напрямку вирішення спільних проблем транскордонного співробітництва.

3) Існує невизначеність механізмів і взаємодії та розподілу повноважень між інституціями держави, регіону, які взяли на себе зобов'язання щодо організаційної, фінансової та правової підтримки транскордонного співробітництва, що не відповідає сутності співробітництва.

4) Низький рівень використання потенціалу транскордонного співробітництва у соціально-економічному розвитку прикордоння з метою підвищення конкурентоспроможності регіонів [39].

Таблиця 1.2 - Ключові перешкоди ТКС у єврорегіонах Україна – ЄС

Групи перешкод		
соціально-економічні	політико-стратегічні	екологічні
1. Недостатність розвитку підприємництва 2. Низький рівень зв'язку і доступності пересування 3. Недостатній розвиток потенціалу економіки 4. Різні системи соціального забезпечення та податків	1. Відсутність політичної прихильності 2. Диспропорції в територіальному управлінні 3. Розрізнене планування 4. Бюрократичні бар'єри	1. Відмінності в стратегіях збереження та захисту 2. Прогалини в екологічній оцінці розвитку/ситуації

Проаналізувавши різні фактори, що негативно впливають на ТКС у єврорегіонах, їх можна розділити на дві групи:

«внутрішні» перешкоди, що виникають у результаті конкретних і індивідуальних обставин ТКС, пов'язані з процесами у єврорегіонах, а також з партнерами ТКС. Ці обставини включають у себе спосіб комунікації між партнерами у єврорегіоні, наявність ресурсів і потенціалів для розвитку, знання умов ТКС і взяття з цього потенційних вигід;

«зовнішні перешкоди», які, як правило, не залежать від єврорегіонів і партнерів ТКС та відносяться до транскордонного середовища (наприклад, правові норми, правила функціонування адміністрації, економічна і соціальна ситуація, напрямки розвитку політики згуртування ЄС, наявність європейських фондів для потреб розвитку ТКС

1.3 Методичні підходи щодо діагностики зовнішньоекономічної діяльності регіону в умовах єврорегіонального співробітництва

Важливою умовою прийняття обґрунтованих рішень щодо активізації ЗЕД регіону в межах єврорегіонального співробітництва є наявність аналітичної інформації про стан системи зовнішньоекономічної взаємодії.

Методика аналізу ЗЕД в умовах єврорегіонального співробітництва включає оцінку зовнішньоекономічного потенціалу регіону, визначення основних чинників, що визначають її стан, обґрунтування напрямів активізації ЗЕД для забезпечення зростання загальних соціально-економічних показників розвитку регіону.

Аналіз ЗЕД здійснюється за такими методичними принципами:

– принцип комплексності означає всебічне вивчення діяльності суб'єкта господарювання в міжнародній економічній системі. Він передбачає використання різних джерел інформації та системи показників, сукупності різноманітних аналітичних прийомів та підходів;

– принцип системності досягається шляхом об'єднання окремих напрямів дослідження ЗЕД регіону в цілісну систему, між елементами якої, а також із зовнішнім середовищем існує тісний взаємозв'язок;

– принцип об'єктивності полягає у конкретному та точному результаті аналізу, основою якого є достовірна інформація і точні аналітичні розрахунки явищ і процесів ЗЕД регіону;

– принцип законності відображає загальнодержавницький підхід в оцінці економічних явищ, процесів та результатів зовнішньоекономічної співпраці, котра повинна відповідати вимогам законодавства, державної економічної, екологічної та соціальної політики;

- принцип оперативності, що передбачає чіткий аналіз досліджуваної проблеми. Його дотримання забезпечить ефективне виконання поставлених завдань і швидке прийняття управлінських рішень;

- принцип ефективності виражається в тому, що витрати на проведення аналізу ЗЕД регіону є значно меншими, ніж ефект, одержаний від нього.

Методика оцінки ЗЕД регіону націлена на виконання таких завдань:

- визначення стану ЗЕД регіону;
- дослідження основних чинників впливу на ЗЕД регіону;
- виявлення основних видів ЗЕД регіону в умовах єврорегіонального співробітництва;
- виділення основних напрямів активізації ЗЕД регіону;
- підвищення ефективності використання потенціалу ЗЕД в умовах єврорегіонального співробітництва;
- удосконалення механізму активізації ЗЕД регіону в умовах єврорегіональної співпраці.

Аналіз ЗЕД регіону передбачає застосування набору різноманітних методів і прийомів, які базуються на певних теоретичних принципах й методологічних підходах.

Науковці О. Маслак та В. Жежуха пропонують послідовні етапи проведення аналізу ЗЕД:

- визначення мети й завдань аналізу ЗЕД;
- розробка гіпотези й теоретичних передумов дослідження;
- складання програми аналізу та визначення методів дослідження;
- збір інформації;
- обробка та представлення висновків за результатами аналізу [67.,с. 135].

Основними показниками, що кількісно та якісно характеризують стан зовнішніх економічних зв'язків у країні, є показники результативності, а саме: експорт, імпорт і зовнішньоторговельний оборот на душу населення. Це є відношення обсягу експорту, імпорту та зовнішньоторговельного обороту до кількості населення країни чи регіону.

Як зазначається у [37], для аналізу стану ЗЕД регіону потрібно використовувати й інші показники. Серед показників обсягу зовнішньоекономічних зв'язків, окрім названих вище, дослідник додатково виділяє: генеральну торгівлю (вартість зовнішньоторговельного обороту й вартість транзитних товарів); спеціальну торгівлю (чистий зовнішньоторговельний оборот, тобто продукція, завезена в країну або вивезена з неї); реекспорт та реімпорт. Проте слід відзначити, що проведення розрахунків з урахуванням таких показників є досить складним через відсутність статистичних даних або їхню неповну достовірність.

Для оцінки ефективності ЗЕД виділяють дві групи показників: узагальнюючі та показники окремих напрямків діяльності. Оскільки найбільшого поширення набули показники ефективності торгівлі, то оцінка ефективності зовнішньої торгівлі на рівні держави здійснюється за допомогою абсолютних та відносних показників. Основними абсолютними показниками, що характеризують зовнішню торгівлю країни, є: обсяги експорту, імпорту, зовнішньоторговельного обороту (загальна сума експорту та імпорту), зовнішньоекономічне сальдо (вартість експорту за мінусом вартості імпорту). На

їх основі визначаються найважливіші відносні показники, насамперед це експортна квота, імпортна квота та коефіцієнт зовнішньоторговельного обороту.

Для поглибленої аналітики використовується прийом співвідношення індексів, а саме: індексу зовнішньоторговельного обороту та індексу ВВП – за результатами цієї дії обчислюється коефіцієнт співвідношення індексів [54., с. 174].

Методика дослідження ефективності транскордонного співробітництва та діяльності єврорегіонів на основі використання непрямих методів аналізу та врахування особливостей якості життя мешканців прикордонних регіонів уперше обґрунтована в монографії Н. Мікули [72]. Зокрема, автор зазначає, що оцінка транскордонного співробітництва може бути здійснена лише опосередкованим шляхом, тобто завдяки поглибленню транскордонного співробітництва може спостерігатись підвищення рівня якості життя мешканців прикордонних територій. Збільшення кількості пунктів перепуску через кордон, зокрема місцевого значення, сприяє розвитку туризму в прикордонні; посилення контактів між науковими закладами та освітніми установами може сприяти зростанню зайнятості та відповідно, забезпеченню висококваліфікованими кадрами в усіх сферах життєдіяльності. Важливою в дослідженні проблем транскордонного співробітництва є розробка Г. Терещенко [89] методики оцінки результатів і ступеня впливу транскордонного співробітництва на мікро-, мезо- та макрорівні, в основі якої лежить аналіз дев'яти груп показників (розвиток підприємництва, інвестиційна та інноваційна діяльність, фінансово-бюджетні розрахунки, соціально-демографічна ситуація, природні ресурси та охорона довкілля, культура, освіта, туризм, розвиток інфраструктури).

Н. Межевич ключовими для статистичного аналізу вважає використовувати ті показники, котрі офіційно обчислюються управліннями статистики:

- валовий регіональний продукт (ВРП);
- обсяг зовнішньоторговельного обороту регіону [68].

На нашу думку, ця методика є надто спрощеною, адже не дає можливість комплексно оцінити результативність єврорегіонального співробітництва, оскільки оцінює лише один із економічних аспектів – показник зовнішньої торгівлі регіону в контексті його впливу на ВРП.

При аналізі розвитку єврорегіонального економічного співробітництва дослідницею у [91]. було запропоновано виділити такі блоки: 1) аналіз динаміки зовнішньої торгівлі товарами і послугами в регіоні; 2) аналіз інвестиційного клімату в регіоні; 3) аналіз реалізації проєктів транскордонного співробітництва у регіоні.

У рамках аналізу першого блоку зовнішньоекономічних зв'язків в умовах єврорегіональної співпраці оцінюється зовнішньоторговельний оборот суб'єктів господарської діяльності суміжних сусідніх регіонів, а також їхня взаємодія з бізнес-структурами інших країн.

Другим елементом аналізу розвитку співробітництва стало дослідження особливостей інвестиційного клімату з урахуванням міжнародного аспекту. При цьому слід, окрім зовнішньої торгівлі, відзначити окремі вдалі для транскордонного регіону приклади іноземного інвестування в рамках дії міжрегіональних і транскордонних програм.

Третім елементом дослідження розвитку транскордонного співробітництва є аналіз практичної реалізації проєктів, що реалізуються в цьому напрямку за участю суб'єктів підприємництва прикордонних регіонів та інфраструктурної підтримки регіональних органів влади.

Загальну концепцію аналізу ЗЕД і комплекс відповідних показників було запропоновано вченими в різноманітних варіаціях показників економічної ефективності окремих зовнішньоекономічних операцій.

Діагностику ЗЕД регіонів України в умовах єврорегіонального співробітництва, запропоновано у роботі [50] та зображено на рис. 1.1.

Вона передбачає послідовну реалізацію чотирьох етапів.

На етапі 1 «Визначення особливостей ЗЕД» проводиться оцінювання ЗЕД на національному й регіональному рівнях за абсолютними та відносними показниками. Абсолютними показниками є обсяг експорту, імпорту та сальдо зовнішньоторговельного балансу, обсяг прямих іноземних інвестицій, залучених в Україну. Відносні показники відображають темпи зростання показників експорту та імпорту, їх товарну структуру, зміну структури іноземного інвестування. Реалізація цього етапу дасть змогу визначити основні тенденції ЗЕД в Україні загалом і в регіонах зокрема, виявити міжрегіональні диспропорції.

Етап 2 «Аналіз розвитку єврорегіонального співробітництва за участю регіонів України» передбачає дослідження процесу створення та функціонування єврорегіонів, учасниками яких є регіони України. Проведення цього етапу діагностики дозволяє визначити мету та завдання єврорегіонів, доцільність їхнього функціонування, проблеми та перспективи подальшого розвитку.

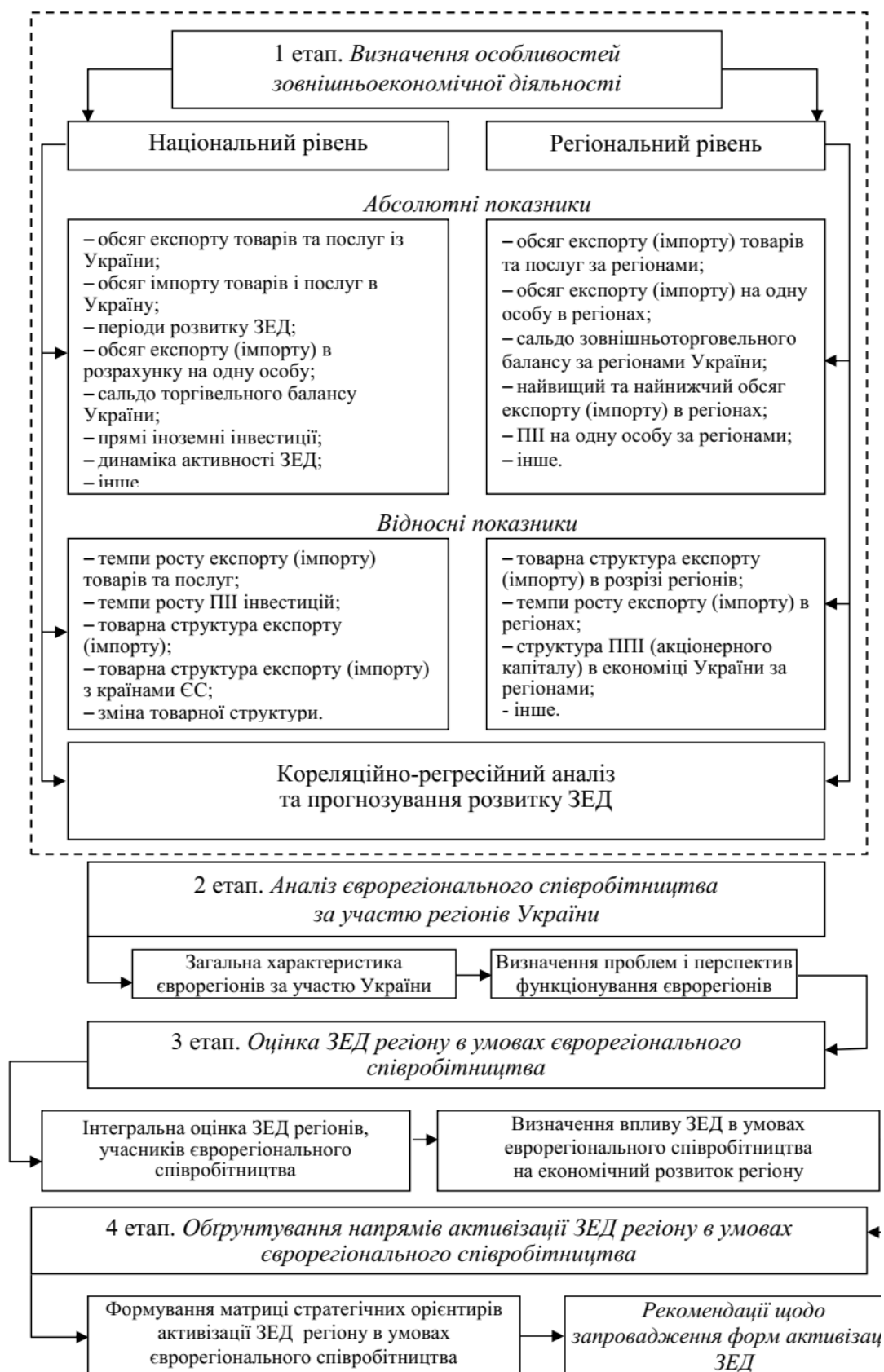

Рисунок 1.1 - Методика діагностики ЗЕД регіону в умовах єврорегіонального співробітництва

Етап 3 «Оцінка ЗЕД регіону в умовах єврорегіонального співробітництва» охоплює оцінку ЗЕД тих областей України, які є учасниками діючих єврорегіонів. Він дає змогу встановити особливості здійснення експортно-імпортних операцій регіонів – учасників єврорегіонального співробітництва, визначити перспективні ринки збуту продукції, встановити доцільність та подальші напрямки розвитку ЗЕД у межах єврорегіону. На цьому етапі доцільним є здійснення інтегральної оцінки ЗЕД регіону та визначення її впливу на економічний розвиток.

Етап 4 «Обґрунтування напрямів активізації ЗЕД регіону в умовах єврорегіонального співробітництва», на якому обґрунтовуються нові форми єврорегіональної співпраці.

Таким чином, дослідження ЗЕД в умовах єврорегіонального співробітництва дасть змогу органам регіональної влади й місцевого самоврядування точніше виявляти проблеми відповідного регіону, визначати пріоритетні сфери активізації та цільові орієнтири для кожного з регіонів, конкретизувати заходи, спрямовані на активізацію функціонування єврорегіонів задля досягнення зростання економічного розвитку регіонів України.

Використання окремих підходів і методик результативності ЗЕД в умовах єврорегіонального співробітництва цілком впливатиме на визначення проблемних аспектів і пріоритетних напрямків її активізації.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

В останнє десятиліття активно формується мережа горизонтальних економічних, культурних, освітніх та наукових взаємозв'язків між прикордонними регіонами України та країнами ЄС, яка забезпечує взаємодію органів влади та місцевого самоврядування, бізнесу, університетів, наукових установ, організацій громадянського суспільства

У роботі досліджено теоретичні питання зовнішньоекономічної діяльності регіону.

1. За результатами узагальнення досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців щодо визначення поняття «транскордонний регіон» як один з головних елементів зовнішньоекономічної діяльності регіону. Зокрема, встановлено, що більшість європейських дослідників розглядають транскордонні регіони (ТКР) з точки зору функціонального підходу; українські вчені здебільшого їх досліджують з точки зору функціонування. Ще однією особливістю досліджень природи транскордонного регіону в Україні є прив'язка їх до адміністративно-територіальних одиниць однакового рівня (переважно обласного), хоч такий підхід є малоактуальний для країн Європи. Узагальнивши вивчені підходи, запропоновано авторське бачення поняття. На нашу думку, транскордонний регіон – це форма практичної реалізації взаємодії локальних рівнів за допомогою якого досягається розвиток територій, забезпечується баланс інтересів та можливостей використання ресурсного потенціалу у напрямі сталого просторового розвитку.

2. Встановлено, що існує сукупність перешкод, які гальмують зовнішньоекономічне співробітництво регіонів, які можна згрупувати за напрямом виникнення на зовнішні та внутрішні. У роботі обґрунтовано розподіл існуючих бар'єрів на основі опрацювання науково-практичних джерел.

3. Досліджено методичний підхід до діагностики ЗЕД регіону в умовах євро регіонального співробітництва шляхом виокремлення послідовних етапів визначення особливостей ЗЕД країни та її регіонів; аналіз євро регіонального співробітництва за участю регіонів України; оцінка ЗЕД регіону в умовах євро регіонального співробітництва; обґрунтування напрямів активізації ЗЕД регіону в умовах євро регіонального співробітництва

РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ

2.1. Особливості зовнішньоекономічної діяльності в Україні та її регіонах

За умов посилення глобалізації та інтеграційних процесів ЗЕД виступає важливим чинником соціально-економічного зростання та суттєвим важелем прискорення розвитку економіки сучасної України та її регіонів.

Розвинута зовнішня торгівля та налагоджена міжнародна співпраця покращують параметри інвестиційного клімату, сприяють залученню у регіони фінансових ресурсів і додаткових інвестицій, впровадженню сучасних технологій, підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних виробництв, забезпечують зайнятість населення в регіонах. Відтак ЗЕД є невід'ємним елементом підвищення соціально-економічного розвитку території, що доводить необхідність дослідження її структури та особливостей як у регіональному розрізі, так і на рівні країни в цілому задля подальшого розширення міжнародного співробітництва.

Економіка України на сьогодні функціонує як відкрита система, про що свідчать дані щодо основних показників ЗЕД (табл. 2.1).

Не заважаючи на відносне падіння, що триває, починаючи з 2015 р., коли частка експорту у ВВП становила найбільший за період дослідження відсоток (41,9%), питома вага все ж залишалася досить значною, склавши у 2018 р. 36,2 %, в 2019 р. – 32,5 %, 2020р. – 38,0%, 2021р – 39,8% від рівня ВВП.

Варто зауважити, що упродовж останніх років зростає залежність економіки країни та її регіонів від зовнішньоекономічних зв'язків. Показником, який досить об'єктивно відображає розвиток ЗЕД у країні та її регіонах, є обсяг зовнішньоторгівельного обороту в розрахунку на одну особу.

Таблиця 2.1 - Динаміка основних показників ЗЕД України

Роки	Зовнішньо торговельний оборот на одну особу, дол	Експорт товарів			Імпорт товарів			Сальдо торговельного балансу, млн. дол
		Всього, млн дол	На одну особу, дол	У% до ВВП	Всього, млн дол	На одну особу, дол	У% до ВВП	
2010	2576,6	51405,2	1181,0	37,8	60742,2	1395,6	44,7	-9337,0
2011	3482,4	68394,2	1577,3	41,9	82608,2	1905,1	50,6	-14214,0
2012	3550,5	68830,4	1591,6	39,2	84717,6	1958,9	48,2	-15887,2
2013	3252,4	63320,7	1467,8	34,5	76986,8	1784,6	42,0	-13666,1
2014	2519,2	53901,7	1253,5	40,4	54428,7	1265,7	40,8	-527,0
2015	1765,5	38127,1	889,9	41,9	37516,4	875,6	41,2	610,7
2016	1771,9	36361,7	852,1	39,0	39249,8	919,8	42,1	-2888,1
2017	2185,9	43264,7	1018,3	38,6	49607,2	1167,6	44,2	-6342,5
2018	2472,7	47335,0	1119,8	36,2	57187,6	1352,9	43,7	-9852,6
2019	2637,7	50054,6	1191,0	32,5	60800,2	1446,7	39,5	-10745,6
2020	2843,1	59367,9	1413,5	38,0	60045,7	1429,6	38,4	-677,8
2021	3812,4	79724,3	1898,1	39,8	80400,7	1914,3	40,1	-676,4

Розраховано за даними [76]

Як видно з розрахованих даних, цей показник, починаючи з 2015 р., поступово зростає, однак його темпи недостатні. У 2019 р. зовнішньоторговельний оборот на одну особу склав 2637,7 дол., що значно менше рівня 2011 р. Це свідчить про необхідність пошуку ефективних шляхів та форм активізації ЗЕД. Важливим завданням прискорення соціально-економічного зростання регіонів при цьому стає підвищення обсягів експорту продукції власного виробництва на світовий ринок, що й визначає подальші цільові орієнтири регіонального розвитку. Водночас не всім регіонам удалось оговтатися від наслідків чергової економічної кризи 2013–2014 рр. і активізувати ЗЕД на своїй території (рис. 2.1). За результатами п'яти років (із 2014 р. до 2019 р.), у дев'яти регіонах України відносний показник обсягу експорту в розрахунку на одну особу зазнав скорочення.

Найбільше падіння відбулося в Луганській та Донецькій областях, що обумовлено військовими діями на цих територіях. Негативні тенденції окреслилися також у Дніпропетровській, Запорізькій, Кіровоградській,

Одеській, Рівненській, Харківській та Херсонській областях, де обсяг експорту в 2019 р. порівнянно з 2014 р. знизився від 7,1–23,5 %.

Розглядаючи ланцюгові темпи приросту експорту за регіонами, можна помітити негативний вплив кризи 2014 р., наслідком якої стало суттєве падіння експорту в усіх регіонах України у 2015 р. та значний негативний вплив у 2020р. COVID-19 (табл. 2.2).

Таблиця 2.2. - Темпи приросту обсягу експорту товарів за регіонами

Регіони	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
	у % до попереднього року, %						
Україна	-29,27	-4,63	18,98	9,41	5,75	-1,3	38,4
Вінницька	14,11	16,07	23,88	17,38	1,82	-5,3	-5,0
Волинська	-7,83	-3,13	12,65	4,45	-3,61	-7,4	29,5
Дніпропетровська	-26,98	-8,35	20,26	9,50	2,39	-4,0	60,2
Донецька	-56,02	-7,16	29,20	9,31	-4,41	-15,0	78,8
Житомирська	-33,57	9,83	21,66	12,24	8,63	-5,3	13,3
Закарпатська	-20,86	10,74	19,35	14,70	-10,19	-9,4	24,9
Запорізька	-21,43	-21,77	30,01	13,29	-8,78	-5,1	62,2
Івано-Франківська	-23,53	53,81	15,98	30,96	4,59	-16,9	53,8
Київська	-8,74	0,87	2,54	6,17	4,96	1,0	29,6
Кіровоградська	-50,46	5,12	-2,76	25,55	35,49	29,0	11,9
Луганська	-86,45	69,01	-46,32	-13,25	-24,64	-15,2	29,6
Львівська	-7,57	5,74	24,27	19,58	16,17	5,5	26,2
Миколаївська	-12,76	3,95	14,05	11,15	1,89	4,5	53,7
Одеська	-2,95	-11,98	19,30	-8,03	-17,04	-1,7	24,8
Полтавська	-30,28	-3,05	29,84	2,22	10,31	10,2	37,6
Рівненська	-20,07	-15,86	20,42	7,20	7,13	6,7	50,0
Сумська	-17,86	-10,62	24,07	19,24	10,14	10,3	8,9
Тернопільська	-18,94	1,13	29,19	19,02	-4,02	3,2	51,5
Харківська	-27,98	-21,64	15,93	7,34	10,64	4,0	22,4
Херсонська	-33,76	3,44	17,27	-6,67	-0,67	4,7	47,1
Хмельницька	-20,68	-20,64	46,72	36,48	0,64	3,3	38,4
Черкаська	-30,44	9,24	30,26	27,16	9,92	-6,1	9,1
Чернівецька	-16,18	10,16	25,57	33,58	6,85	-21,2	23,1
Чернігівська	-21,20	-21,54	44,43	20,78	6,93	10,4	33,6
Київ	-23,77	-1,99	13,65	5,24	21,89	-0,5	23,4

Розраховано за даними [76]

Динаміка зовнішньої торгівлі загалом була позитивною внаслідок зростання цін на світових ринках на певну продукцію українського експорту. Так, у 2019 р. вартісний обсяг експорту товарів збільшився на 5,75 %. Водночас,

згідно з даними Державної служби статистики України, у 2019 р. обсяг імпорту товарів України зріс на 6,32 % та становив 60,8 млрд дол США. Протягом 2017–2018 рр. розвиток зовнішньої торгівлі здійснювався під впливом тенденцій минулих років, у 2020 р. спостерігався спад, а у 2021р. зростання обсягів імпорту товарів. (табл. 2.3).

Таблиця 2.3.- Загальні обсяги імпорту товарів

(млн дол США)

Регіони	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Україна	60742,2	54428,7	37516,4	39249,8	49607,2	57187,6	60800,2	54336,1	72843,1
Вінницька	344,7	428,2	266,7	299,4	407,1	563,0	631,6	554,5	699,0
Волинська	571,5	765,5	622,1	1130,8	1335,0	1368,5	1455,9	1315,6	1814,3
Дніпропетровська	5387,7	4634,2	3225,3	3443,6	4609,6	5264,9	5522,2	4634,1	5872,3
Донецька	3067,7	2122,4	1202,6	1110,8	2033,9	2247,2	2224,4	1445,8	1892,0
Житомирська	428,4	285,9	246,4	336,7	449,9	532,0	568,6	527,3	689,1
Закарпатська	1348,6	1734,6	1011,5	1133,4	1341,7	1515,8	1471,2	1255,3	1696,8
Запорізька	1363,0	1582,4	1085,5	998,4	1328,2	1762,8	1529,8	1221,2	2046,7
Івано-Франківська	652,0	481,9	294,5	406,0	637,2	833,5	831,8	639,2	995,7
Київська	3018,1	3759,1	2587,0	2951,6	3404,1	3642,3	4112,3	4178,3	5593,4
Кіровоградська	187,5	201,7	105,4	184,0	236,1	263,1	250,1	232,7	292,3
Луганська	1118,9	1017,2	318,4	357,4	273,2	285,0	253,0	212,2	264,1
Львівська	2028,4	2472,0	1447,9	1699,4	2180,4	2707,3	3087,7	3443,3	4755,3
Миколаївська	866,1	631,3	574,7	685,8	781,7	740,0	988,5	789,8	1194,0
Одеська	3520,3	2078,6	967,3	1231,4	1427,9	1547,0	1881,1	2183,7	2311,0
Полтавська	1066,2	1096,9	814,5	842,7	1149,7	1359,6	1360,2	1172,4	1879,7
Рівненська	438,1	283,1	202,3	255,0	341,2	298,8	382,6	383,0	576,9
Сумська	469,9	553,2	403,5	436,9	551,1	723,3	656,5	836,0	857,3
Тернопільська	209,8	303,7	259,4	274,9	351,7	419,0	450,1	405,9	530,3
Харківська	1834,1	1888,8	1284,9	1489,5	1619,4	1738,9	1745,8	1797,2	2401,2
Херсонська	161,2	186,3	140,9	166,3	201,4	327,7	407,1	327,0	267,1
Хмельницька	461,6	347,0	259,3	331,9	414,3	446,6	564,0	507,2	628,6
Черкаська	378,4	416,3	228,1	291,2	403,2	398,1	477,4	679,4	1053,8
Чернівецька	113,1	111,5	78,4	95,8	113,2	139,6	208,6	170,8	194,5
Чернігівська	380,7	528,7	380,0	473,9	445,1	483,3	419,4	342,0	483,5
Київ	16548,9	20179,9	14495,4	16137,0	19848,6	23536,6	25690,3	23929,0	31038,9

Розраховано за даними [76]

Тенденції у зовнішньоекономічній діяльності регіонів встановлюються за показниками обсягів експорту, імпорту, їх питомої ваги (частки) по країні як внеску в розвиток цієї сфери. Частка регіонів у загальному експорті та імпорті товарів значно відрізняється. В експорті частку більше 4% (обрано як рівень їх

рівнозначної питомої ваги займають Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Львівська, Миколаївська, Полтавська області та м. Київ. Лідирує м. Київ, який разом з Дніпропетровською та Донецькою областю дають майже 50% експорту країни. Разом з тим, є регіони, частка яких у загальному експорті та імпорті товарів є зовсім незначною (менше одного відсотка). Такими є 5 областей: Луганська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Чернівецька. В імпорті показник частки у загальному по країні імпорті товарів на рівні 4% мають м. Київ та 4 області – Дніпропетровська, Київська, Львівська. Разом їх внесок є значним і становить на рівні 65-67%, тобто дві третини. Незначною, а саме менше одного відсотка, є питома вага 7 регіонів, а саме Кіровоградської, Луганської, Рівненської, Тернопільської, Херсонської, Чернівецької та Чернігівської областей. Низького рівня, який визначено як 1- 2% у загальному по країні імпорті, є питома вага 8 областей – це Вінницька, Житомирська, Івано -Франківська, Миколаївська, Сумська, Хмельницька, Черкаська.

Аналізуючи загальні обсяги експорту та імпорту товарів, можна виділити регіони, в яких необхідно стимулювати та розвивати зовнішньоекономічні відносини задля збільшення торговельних потоків. Суттєве зростання експорту товарів у 2019 р. порівняно з 2018 р. можна відзначити в Кіровоградській області (на 35,49 %), а за період із 2010 р. наростити експортні потоки найкраще вдалось у Тернопільській області (230,52 %). Водночас особливо актуальною проблема активізації експортного потенціалу постає є для Донецької, Луганської, а також Херсонської та Одеської областей, у яких порівняно з 2010 р. відбулось найбільш суттєве скорочення експорту. Найбільший приріст імпорту в 2019 р. відбувся в Чернівецькій (на 49,4 % , порівняно з 2018 р.), Миколаївській (33,6 %) та Рівненській областях (28,0%). Скорочення імпорту спостерігалось у Запорізькій (13,2 %), Чернігівській (13,2 %) та Луганській (11,2 %) областях. Упродовж усього періоду дослідження, починаючи з 2010 р., в Україні обсяг імпортованих операцій товарів перевищував обсяг їх експорту (рис. 2.2).

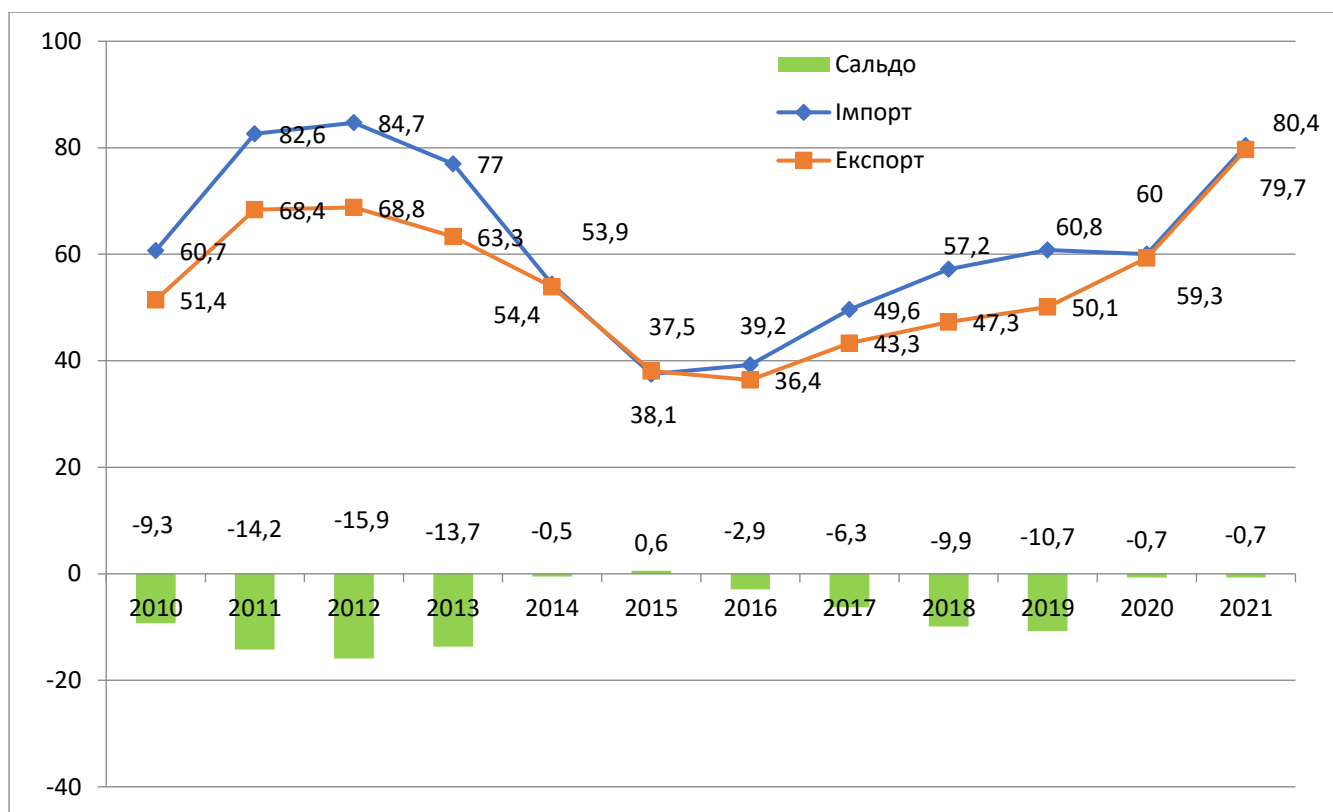

Рисунок 2.1. - Покриття експорту імпортом в Україні за 2010–2021 рр.
Побудовано за даними [76]

Загальний експорт товарів і послуг в Україні в 2019 р. склав 42,4 % від ВВП, 65,3 млрд доларів США, з них 76,7 % припадало на експорт товарів, решту становить експорт послуг (23,3 %).

Із дослідження структури експортно-імпортних операцій товарів і послуг за результатами 2019 р., впливає, що провідними регіонами з погляду ЗЕД є м. Київ і Дніпропетровська область. Незважаючи на складну політичну ситуацію в Донецькій області, ЗЕД на цій території займає третю позицію в Україні. Досить високі показники обсягу експортно-імпортних операцій у Запорізькій, Львівській, Миколаївській, Київській, Одеській, Полтавській, Закарпатській та Харківській областях. Відзначається позитивним сальдо зовнішньоторговельного балансу Вінницька область (рис. 2.2).

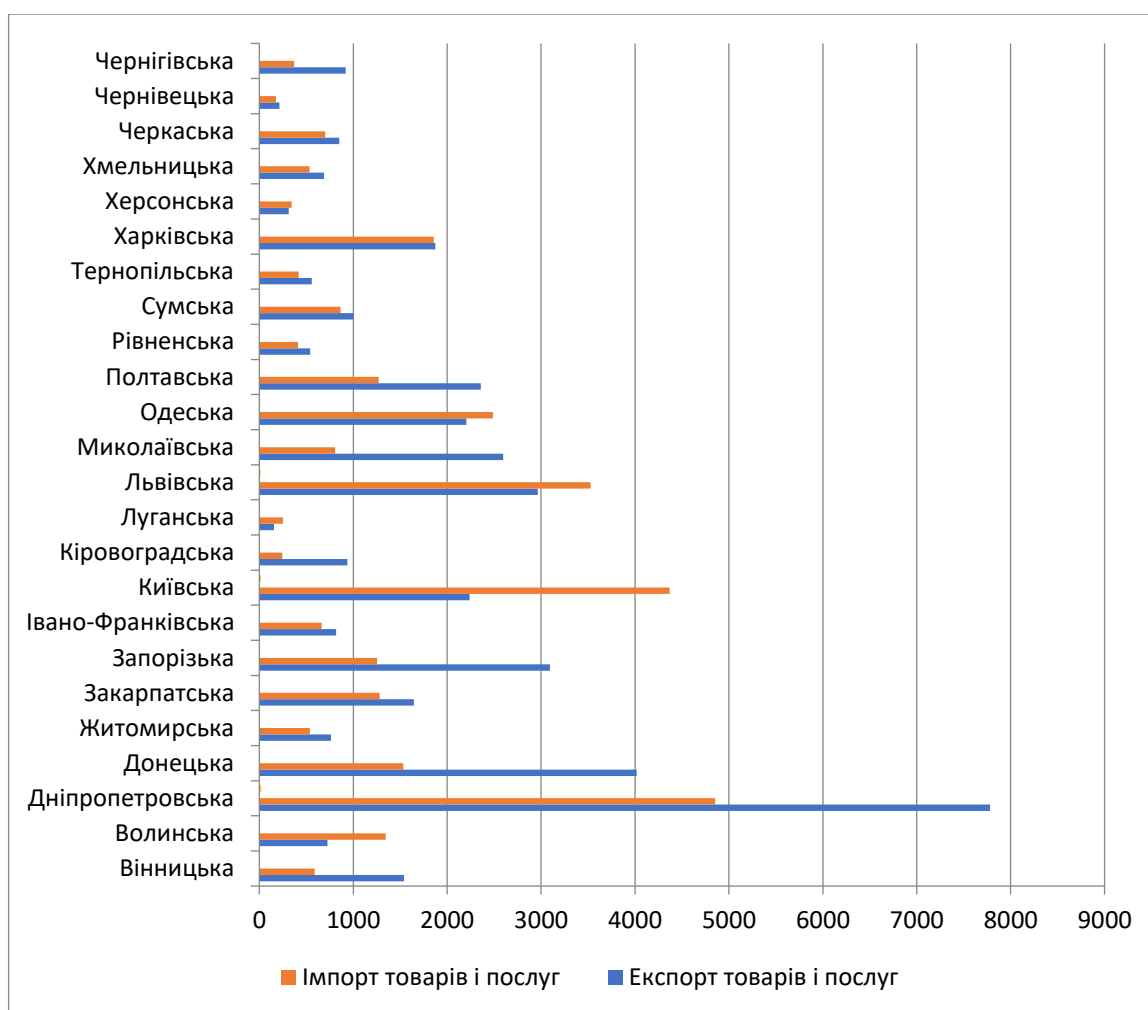

Рисунок 2.2. - Загальний обсяг експорту та імпорту України в регіональному розрізі у 2020 р.

Водночас у таких областях, як Луганська, Чернівецька, Херсонська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька та Кіровоградська обсяги експорту та імпорту досить низькі, тому в цих регіонах необхідно реалізовувати активну політику економічного розвитку, а саме – стимулювати виробництво, проводити залучення інвестицій в економіку областей, налагоджувати зовнішньоекономічне співробітництво, пов'язане з реалізацією спільних проєктів задля збільшення товаропотоків; проводити пошук торговельних партнерів у зарубіжних країнах, що в комплексі дозволить реалізувати експортний потенціал регіонів України та стимулювати розвиток ЗЕД регіонів (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 - Активність ЗЕД регіонів у 2019-2020 р

Регіони	2019		2020	
	Експорт товарів і послуг, млн дол	Імпорт товарів і послуг, млн дол	Експорт товарів і послуг, млн дол	Імпорт товарів і послуг, млн дол
Вінницька	1582,8	660,9	1541	590
Волинська	801,2	1493,6	725	1345
Дніпропетровська	8050,5	5766,6	7780	4854
Донецька	4722,9	2372,9	4019	1534
Житомирська	801,5	591,5	761	539
Закарпатська	1803,3	1503,1	1644	1282
Запорізька	3272,9	1562,3	3093	1253
Івано-Франківська	981,3	858,2	817	665
Київська	2290,2	4271,7	2240	4368
Кіровоградська	736,8	265,1	935	244
Луганська	182,3	288	156	252
Львівська	2786,9	3165	2963	3526
Миколаївська	2635,6	1018,4	2595	808
Одеська	2185,3	2130,5	2205	2488
Полтавська	2154,5	1487,3	2357	1269
Рівненська	494,7	400,5	540	411
Сумська	916,4	684,9	1002	865
Тернопільська	533,8	459,6	558	417
Харківська	1792,1	1807,4	312	344
Херсонська	303	418,6	688	533
Хмельницька	666,4	590	852	700
Черкаська	902,1	497,4	213	175
Чернівецька	259,4	213	921	371
Чернігівська	836,7	449,8	1541	590
м. Київ	16431,6	29073,4	16689	26543
Україна	65292,1	67328,1	57481	57233

Розраховано за даними [76]

Розміщення експортного потенціалу України між її регіонами має досить нерівномірний характер. Як видно з табл. 2.4, в 2019 і в 2020 рр. Дніпропетровська область та м. Київ забезпечували 37,5 % та 42,5 % експорту та 51,75 % і 54,85 % усього імпорту за відповідні роки.

Зворотними процесами характеризувався лише 2015 р., коли відносне зниження імпорту призвело до позитивного сальдо зовнішньоторгівельного балансу. Переважання експорту над імпортом відображає коефіцієнт покриття, значення якого наведено в табл. 2.5

Таблиця 2.5 - Коефіцієнт покриття експортом імпорту

Регіони	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Україна	0,85	0,99	1,02	0,93	0,87	0,83	0,97	1,00
Вінницька	1,64	1,73	3,18	3,28	2,99	2,54	2,39	2,61
Волинська	0,76	0,90	1,02	0,54	0,52	0,53	0,54	0,53
Дніпропетровська	1,49	1,89	1,98	1,70	1,53	1,47	1,40	1,60
Донецька	4,28	3,96	3,07	3,09	2,18	2,16	1,99	2,61
Житомирська	0,92	2,32	1,79	1,44	1,31	1,24	1,35	1,41
Закарпатська	0,86	0,80	1,08	1,07	1,08	1,09	1,20	1,28
Запорізька	2,35	2,36	2,70	2,30	2,24	1,92	2,09	2,46
Івано-Франківська	0,78	1,01	1,27	1,41	1,04	1,05	1,14	1,22
Київська	0,43	0,49	0,65	0,58	0,51	0,51	0,54	0,51
Кіровоградська	1,80	4,07	3,86	2,32	1,76	1,98	2,78	3,83
Луганська	2,97	1,87	0,81	1,22	0,86	0,71	0,63	0,61
Львівська	0,48	0,53	0,83	0,75	0,73	0,70	0,88	0,84
Миколаївська	1,84	2,91	2,79	2,43	2,43	2,85	2,59	3,21
Одеська	0,48	0,86	1,79	1,23	1,27	1,08	1,03	0,88
Полтавська	2,08	1,94	1,82	1,70	1,62	1,40	1,45	1,85
Рівненська	0,91	1,67	1,87	1,25	1,12	1,38	1,24	1,31
Сумська	1,59	1,34	1,50	1,24	1,22	1,11	1,34	1,15
Тернопільська	0,63	1,18	1,12	1,07	1,08	1,08	1,16	1,33
Харківська	0,78	0,96	1,02	0,69	0,74	0,74	0,99	1,00
Херсонська	2,16	1,93	1,69	1,48	1,44	0,82	0,72	0,90
Хмельницька	0,63	1,46	1,55	0,96	1,13	1,43	1,13	1,29
Черкаська	1,78	1,50	1,90	1,63	1,53	1,97	1,81	1,21
Чернівецька	0,92	1,16	1,38	1,25	1,32	1,43	1,22	1,21
Чернігівська	0,85	1,32	1,45	0,91	1,40	1,56	1,86	2,48
м. Київ	0,43	0,57	0,60	0,53	0,49	0,44	0,57	0,62

Погоджуючись із думкою М. Козік [59], вважаємо, що невід’ємними складовими політики активізації ЗЕД, спрямованої на інтеграцію національної економіки в світовий простір, є заходи щодо стимулювання вітчизняного експорту та активізації імпорту стратегічних товарів, необхідних для збалансованого функціонування економіки. Проведені розрахунки свідчать, що в 2018 р. в цілому по Україні переважання імпорту над експортом становило 27 % (коефіцієнт покриття експортом імпорту становив 0,83), досягнувши найбільшого значення за період дослідження. У 2019 р. дефіцит поточного рахунку платіжного балансу дещо зменшився, що посилює рівновагу між експортом та імпортом. У 2020 р. рівновага наблизилась до 1, що також можна вважати позитивним. Україна розвиває тісні зовнішньоекономічні зв’язки з

понад 200 країнами світу, однак провідну роль у розвитку зовнішніх економічних зв'язків відіграють країни близького зарубіжжя [59].

На рис. 2.3 відображена частка регіонів світу у загальному експорті товарів України в 2020 р. Аналізуючи географічну структуру експорту товарів, можна відзначити, що ЄС на сьогодні є досить потужним центром співпраці для України. Це обумовлено не лише економіко-географічним розташуванням країни в центрі Європи, але й об'єктивними умовами міжнародного поділу праці,

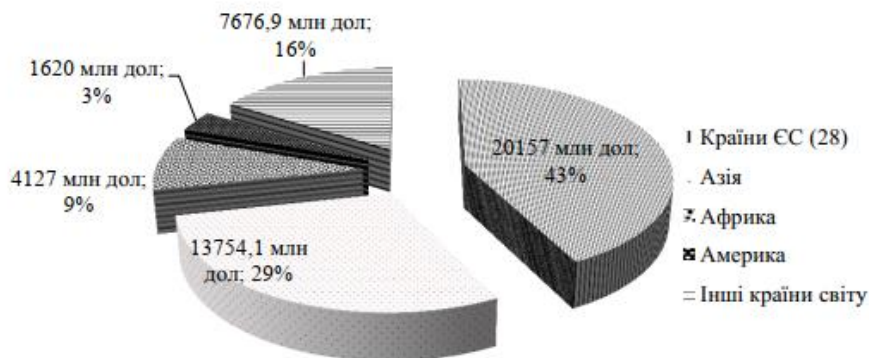

Рисунок 2.3. - Географічна структура експорту товарів України в 2020 р., млрд грн, %

Побудовано за даними [76]

Як видно з рис. 2.4, основний потік експорту в Україну спрямований із країн ЄС та Азії. Частка країн ЄС в загальному товарообігу України становить 43 %, що доводить значимість розвитку єврорегіонального вектору співробітництва для активізації ЗЕД країни.

Аналізуючи товарну структуру експорту, можна відзначити, що за аналізований період Україна обсяги продажів за кордон готової високотехнологічної продукції залишались незначними. Найбільша питома вага в експорті товарів спостерігалася за групами товарів: «Продукти рослинного походження» і «Недорогоцінні метали та вироби з них», частка яких у загальному обсязі товарного експорту становила за 2019-2020 рр. 25,8 % та 20,5 % відповідно. Найбільше значення в товарній структурі експорту України

відіграють агропромисловий комплекс і харчова промисловість, які в 2019 р. в сукупності становили 44,3 % загального експорту. В лідерах продукти рослинного походження: пшениця, кукурудза, цукор, овочі і фрукти, борошномельна продукція. Зростання експорту відбувається за усіма продуктами аграрної галузі. Машинобудування в 2019 р. займало 8,9 % у структурі експорту. Значна частина обладнання з України, в тому числі переробного сільськогосподарського, експортується до багатьох країн світу. Зокрема, Україна постачає спецтехніку до Канади, риболовецькі судна та запчастини до вагонів і локомотивів – до країн ЄС, автомобільні причепа з України постачаються до Кенії. При цьому загальна динаміка експорту машин, обладнання й механізмів має нисхідну тенденцію.

Окрім того, у структурі експорту переважає частка матеріалоемної продукції. Така тенденція спостерігається уже тривалий час, змінюються лише внутрішні пропорції: зменшується питома вага металів і мінеральних продуктів, водночас зростає питома вага сільськогосподарської та продовольчої продукції.

Основу експорту складають товари з низькою доданою вартістю, зокрема сировина і продукція мінімальної технологічної межі, що позиціонує нашу державу як сировинний придаток розвинених країн (частка сировини становить більше 50 %) [92]. Зокрема, зросла частка продукції рослинного походження за рахунок збільшення питомої ваги зернових культур (з 15,3 % – у 2018 р. до 19,2 % – у 2019 р.), мінеральних продуктів (до 9,7 % у 2019 р.). Водночас зменшився експорт недорогоцінних металів і виробів із них – з 24,6 % у 2018 р. до 20,5 % у 2019 р., причиною чого стало зниження питомої ваги експорту чорних металів.

ЗЕД має важливе значення для економіки сучасної України. Робота деяких галузей промисловості залежить від імпорту сировини та напівфабрикатів. Для модернізації виробництва та випуску конкурентоспроможної продукції вітчизняними підприємствами необхідні сучасні технології та обладнання. ЗЕД сприяє притоку у регіони фінансових ресурсів, додаткових інвестицій, упровадженню сучасних технологій, підвищенню конкурентоспроможності

вітчизняного виробництва, створенню нових робочих місць, підвищенню кваліфікаційного рівня персоналу [48, с. 150].

Аналізуючи імпорт, можна відзначити орієнтацію України на ввезення стратегічно важливої продукції, а саме нафти, газу (близько 52 %), продукції машинобудівної галузі (близько 21,9 %), вугілля, медикаментів і продуктів харчування (близько 10 %).

У структурі імпорту станом на 2019 р. найбільші частки припадали на машини, обладнання й механізми – 21,9 %, мінеральні продукти – 21,4 %, продукцію хімічної промисловості – 12,3 % та засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби – 10,1 % (табл. 2.6).

Також варто звернути увагу на те, що найбільшу вагу в ЗЕД України займає торгівля товарами – в 2020 р. її частка становила 79,6 % експорту та 89,8 % імпорту. Натомість у розвинених країнах швидшими темпами зростає торгівля послугами. Такі тенденції закріплюють за відсталими країнами роль постачальників матеріальної продукції із низькими показниками експорту високотехнологічних товарів, що характерно і для України.

Таблиця 2.6 - Товарна структура зовнішньої торгівлі

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2018 рік				2019 рік				2020 рік			
	Експорт		Імпорт		Експорт		Імпорт		Експорт		Імпорт	
	млн. дол. США	%	млн. дол. США	%	млн. дол. США	%	млн. дол. США	%	млн. дол. США	%	млн. дол. США	%
Усього, у т. ч.:	47335,0	100,0	57187,6	100,0	50054,6	100,0	60800,2	100,0	49191,8	100	54336,1	100
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	1210,6	2,6	918	1,6	1277	2,6	1071,5	1,8	1188,1	2,4	1258,0	2,3
II. Продукти рослинного походження	9886,1	20,9	1529,2	2,7	12914,5	25,8	1794,6	3,0	11883,2	24,2	1989,2	3,7

III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	4496,5	9,5	267,4	0,5	4732,2	9,5	253,3	0,4	5746,9	11,7	280,3	0,5
IV. Готові харчові продукти	3018,6	6,4	2340,9	4,1	3220,4	6,4	2616,6	4,3	3361,0	6,8	2970,6	5,5
V. Мінеральні продукти	4339,6	9,2	14191,9	24,8	4866,5	9,7	12984,6	21,4	5331,6	10,8	8633,2	15,9
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	1871,3	4,0	7058,3	12,3	1930,8	3,9	7483,4	12,3	2020,1	4,1	7333,6	13,5
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	694,3	1,5	3558,6	6,2	721,5	1,4	3564,6	5,9	682,6	1,4	3403,8	6,3
IX. Деревина і вироби з деревин	1494,6	3,2	303,9	0,5	1400,4	2,8	307,4	0,5	1411,5	2,9	315,5	0,6
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	846,6	1,8	2011,7	3,5	847,2	1,7	2376	3,9	778,2	1,6	2291,1	4,2
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	11632,7	24,6	3575,2	6,3	10255,7	20,5	3650,7	6,0	9029,9	18,4	3129,3	5,8
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	4654,7	9,8	11955,2	20,9	4464,4	8,9	13312,8	21,9	4486,6	9,1	11552,7	21,3
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	669,3	1,4	4554	8,0	882,3	1,8	6162,8	10,1	115,9	0,2	5506,6	10,1
Інші товари	2362,3	4,8	4384,1	7,5	2334,1	4,7	4725,5	7,9	1000,8	2,0	1263,6	2,3

Водночас позитивним є те, що обсяги експорту послуг України впродовж останніх років дослідження зростали, досягнувши у 2019 р. значення 15628,9 дол. США, що на 4 млрд дол. більше, ніж попереднього року, хоча обсяг їх знизився у 2022 році (головною причиною була пандемія Covid-19) (табл. 2.7)

Таблиця 2.7 - Експорт та імпорт товарів та послуг України

млрд дол. США

Роки	Товари		Послуги		Разом	
	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт
2000	14572,5	13956,0	3655,1	1151	18227,6	15107,0
2001	16264,7	15775,1	3731,9	1147,6	19996,6	16922,7
2002	17957,1	16976,8	4303,8	1194,9	22260,9	18171,7
2003	23066,8	23020,1	4524,9	1465,3	27591,7	24485,4
2004	32666,1	28996,8	5612,7	2062,9	38278,8	31059,7
2005	34228,4	36136,3	6443,2	2941,8	40671,6	39078,1
2006	38368	45038,6	7791,8	3730,6	46159,8	48769,2
2007	49296,1	60618,0	9435,1	4995,5	58731,2	65613,5
2008	66967,3	85535,3	12260,1	6481,5	79227,4	92016,8
2009	39695,7	45433,1	10129,7	5186,4	49825,4	50619,5
2010	51405,2	60742,2	11936,3	5421,6	63341,5	66163,8
2011	68394,2	82608,2	14180,3	6214,2	82574,5	88822,4
2012	68830,4	84717,6	14096,2	6650,1	82926,6	91367,7
2013	63320,7	76986,8	14233,2	7523	77553,9	84509,8
2014	53901,7	54428,7	11520,8	6373,1	65422,5	60801,8
2015	38127,1	37516,4	9736,6	5523	47863,7	43039,4
2016	36361,7	39249,8	9868	5326,5	46229,7	44576,3
2017	43264,7	49607,2	10714,3	5476,1	53979	55083,3
2018	47335	57187,6	11637,9	6308,8	58972,9	63496,4
2019	50054,6	60800,2	15628,9	6942,2	65683,5	67742,4
2020	49191,8	54336,1	11521,2	5712,5	60713,0	60048,6

Тенденції в період 2014- 2020 років є нестійкими. Якщо проаналізувати сальдо експорту послуг, то у період 2019 -2020р. Україна надавала зовнішнім контрагентам послуг більше, ніж отримала. Найбільшою статтею послуг України, наданих для ЄС, було транспортування товарів українською територією (31 %), що обумовлено вигідним географічним розташуванням і значним транзитним потенціалом. Другу позицію за обсягом становили послуги з переробки матеріальних ресурсів (25 %), а саме – переробка товарів з метою подальшої їх реалізації за кордоном. Позитивним можна вважати деяке зростання обсягу інформаційних і телекомунікаційних послуг для країн ЄС, питома вага яких становила 23 % (рис. 2.10).

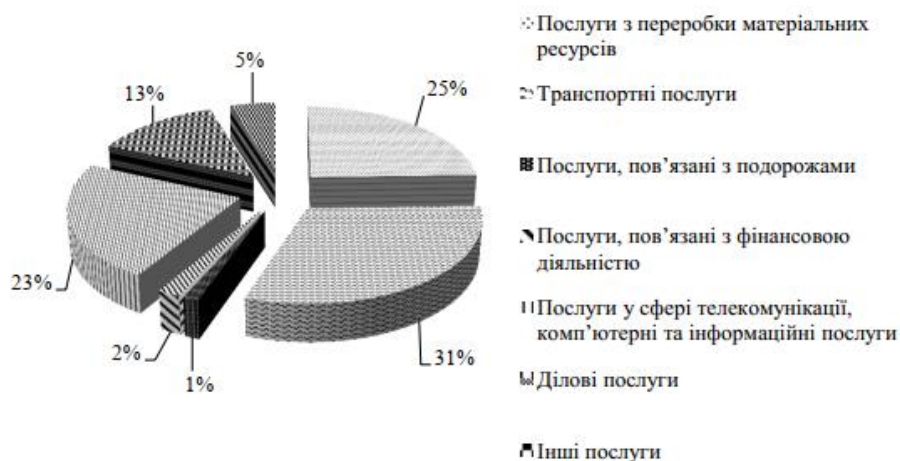

Рисунок - 2.4. Експорт послуг із України в ЄС

Досить перспективним є ринок ІТ послуг України. Так, за спостереженнями науковців [92], упродовж останніх років відбувається інтенсивний його розвиток, що свідчить про значний потенціал для нарощення експорту.

Показником розвитку зовнішньоекономічного співробітництва та передумовою для подальшої активізації ЗЕД у регіоні є обсяг залучених прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Активна участь України в євро регіональному співробітництві та налагодження зовнішньоекономічних зв'язків дають можливість отримати достатні інвестиції для реалізації інноваційних проєктів, випуску високотехнологічної продукції та покращення якісної структури експорту й імпорту. На сьогодні непривабливий інвестиційний клімат в Україні служить серйозним бар'єром для залучення зовнішніх партнерів. Як видно з динаміки надходження ПІІ в Україну, політична та економічна нестабільність 2013– 2014 рр. посилила негативну тенденцію, що позначилася на суттєвому скороченні інвестиційних потоків у цей період. Протягом 2020 р. стан так і не вдалося відновити до передкризового рівня (табл. 2.8)

Таблиця 2.8 - Прямі інвестиції (акціонерний капітал)

Роки	Обсяг прямих інвестицій, млн дол. США	Питома вага в загальному обсязі прямих інвестицій, %
------	---------------------------------------	--

	В Україну	з України	з країн ЄС в економіці України	з України в країні ЄС	з країн ЄС в економіці України	з України в країні ЄС
2010	38992,90	5760,5	31538,40	5465,00	80,9	94,9
2011	45370,0	6402,8	36969,10	6078,20	81,5	94,9
2012	48197,6	6435,40	39268,90	6072,70	81,5	94,4
2013	51705,30	6568,10	41132,30	6150,10	79,6	93,6
2014	53704,00	6702,90	41032,80	6192,30	76,4	92,4
2015	38356,80	6456,20	29308,00	6138,80	76,4	95,1
2016	32122,50	6315,20	24982,80	6111,00	77,8	96,8
2017	31230,30	6346,30	23425,70	6115,10	75,0	96,4
2018	31606,40	6322,00	24145,20	6075,50	76,4	96,1
2019	32905,10	6294,40	25972,30	6084,40	78,9	96,7
2020	35809,60	6272,70	28289,30	6086,00	79,0	97,0

Складено за даними [76]

Найбільшими інвесторами України залишаються країни Євросоюзу, частка ПІІ яких за досліджуваний період коливалася в межах 75–81,5 % і на початок 2020 р. сягнула 28,3 млрд дол. США, або 79 % від загального їх обсягу. Щодо інвестицій з України в економіки світу, то в країнах ЄС щороку зосереджується близько 95% загального обсягу інвестицій з України (6,0 млрд дол. США). Серед країн ЄС найбільші інвестиційні потоки України спрямовані до Кіпру. Щорічно з цієї країни надходить близько 12 млрд дол., а з України виводиться близько 6 млрд дол. Така ситуація, перш за все, є наслідком проблеми офшорів. Розглядаючи ПІІ в регіональному розрізі, не можна оминути стійкої тенденції до їхнього зростання, що свідчить про низьку інвестиційну привабливість регіонів та необхідність посилення зовнішньоекономічних зв'язків, зокрема шляхом активізації євро регіонального співробітництва.

Варто зауважити, що інвестиційна привабливість регіонів визначає як обсяги, так і джерела інвестиційних потоків. Більш інвестиційно привабливі регіони із налагодженою системою міжнародного співробітництва спроможні отримати фінансування від іноземних інвесторів, тоді як джерелом інвестиційних ресурсів у менш привабливих регіонах лишаються бюджетні кошти та кошти суб'єктів господарювання. Безумовним лідером щодо залучення іноземних інвестицій є столиця м. Київ, де в розрахунку на одну особу в 2019р. припадало близько 6 тис. дол. капіталовкладень. Розвинутою ЗЕД за інвестиційними показниками в 2019 р. характеризувалися також

Дніпропетровська (1099,5 дол.), Київська (910,4 дол.) та Полтавська (733,2 дол.) області. В лідерах також Вінниця і Харків. У число інших перспективних для інвестування міст увійшли Одеса, Миколаїв, Житомир, Львів, Івано-Франківськ, Дніпро, Полтава і Тернопіль (табл. 2.10) (дані 2020р не наводяться, оскільки було змінено стандарти статистики відповідно до вимлг Міжнародного валютного фонду)

Таблиця 2.9 - Прямі інвестиції в економіку України в регіональному розрізі

Регіони	Обсяги прямих інвестицій на одну особу населення на 1 січня, дол. США				Темпи зростання (зменшення) обсягів прямих інвестицій, у відсотках до початку року			
	2016	2017	2018	2019	2016	2017	2018	2019
Україна	752,7	734,8	746,9	781,6	97,2	101,2	104,1	108,8
Вінницька	117,4	113,3	126,2	142,5	95,9	110,5	111,9	106,4
Волинська	237,6	236,9	242,3	248,2	99,6	102,1	102,2	119,5
Дніпропетровська	1235,5	1077,7	1142,8	1099,5	86,6	105,6	95,9	107,4
Донецька	409,5	294,6	265,2	309,2	71,5	89,3	115,5	108,6
Житомирська	177,8	173,7	183,4	190,9	97,1	104,9	103,2	105,2
Закарпатська	248,1	252,3	258,9	273,6	101,7	102,5	105,6	105,1
Запорізька	388,1	494,5	526,2	525,7	126,5	105,5	98,9	101,3
Івано-Франківська	606,4	599,7	657,5	651,8	98,8	109,4	98,9	80,9
Київська	923,8	878,0	913,8	910,4	95,2	104,7	100,6	103,0
Кіровоградська	54,1	61,2	73,4	73,4	112,3	119,0	98,8	107,7
Луганська	201,0	198,8	201,2	202,8	98,3	100,4	99,8	102,3
Львівська	410,3	331,3	370,0	378,0	80,7	111,6	101,9	117,8
Миколаївська	183,4	185,1	180,0	194,2	100,3	96,5	107,0	138,5
Одеська	554,2	516,9	506,6	528,0	93,1	97,9	104,1	102,2
Полтавська	696,4	703,8	714,2	733,2	100,3	100,6	101,7	113,7
Рівненська	172,0	137,4	115,6	112,6	79,9	84,1	97,2	103,2
Сумська	178,3	171,7	165,5	169,9	95,4	95,6	101,6	107,3
Тернопільська	46,2	45,5	42,7	96,2	97,9	93,4	223,7	49,2
Харківська	560,9	238,5	238,0	244,5	42,3	99,4	102,2	116,9
Херсонська	198,3	190,3	208,1	196,8	95,4	108,5	93,7	119,8
Хмельницька	127,9	122,9	133,8	158,3	95,5	108,0	117,4	101,2
Черкаська	279,8	271,1	274,7	272,6	96,1	100,4	98,2	108,3
Чернівецька	65,2	63,1	47,1	50,5	96,7	74,6	107,0	116,4
Чернігівська	88,4	234,1	421,9	433,8	261,9	178,0	101,4	101,6
м. Київ	5376,8	5745,3	5657,6	5994,8	107,6	99,0	106,4	111,2

Серед топ-гулузей, куди інвестують іноземці в Україні – промисловість, оптова і роздрібна торгівля, фінансова та страхова діяльність, операції з нерухомістю, професійна, наукова і технічна діяльність. Іноземні інвестори

активно вкладають ресурси в систему енергозбереження, аграрний сектор і будівництво [92].

Позитивний вплив на вдосконалення товарної і географічної структури експорту та імпорту матиме також активізація міжрегіонального співробітництва та впровадження в практику найбільш ефективних форм співпраці із зарубіжними країнами.

2.2 Аналіз розвитку єврорегіонального співробітництва за участю регіонів України

Проведений аналіз засвідчив, що Україна має достатньо розгалужену структуру зовнішньоекономічних зв'язків, що обумовлено розвитком різних форм співпраці з країнами ЄС та іншими країнами світу. Важлива роль при цьому відводиться створенню єврорегіонів як найбільш дієвої форми єврорегіональної співпраці, за якої місцеві органи влади регіонів-учасників мають можливість вирішувати нагальні економічні, культурні та соціальні проблеми, реалізовувати програми та проєкти розвитку [30].

Єврорегіони функціонують на основі принципів субсидіарності та об'єднання потенціалів, що може бути використано для підтримки та розвитку економіки регіонів [57].

У межах єврорегіонів формуються інтенсивні та багаторівневі взаємодії між учасниками єврорегіонального співробітництва, що створює додаткові можливості для активізації ЗЕД територій, виходу на зовнішні ринки товарів та послуг, поглибленої міжнародної взаємодії й адаптації, наприклад, у сфері європейського законодавства [63].

Здійснюючи аналіз участі регіонів в єврорегіональному співробітництві варто зауважити, що Україна не відстає від країн ЄС за тенденцією створення єврорегіонів, але за рівнем ефективності їх діяльності та активності значно

поступається. На території України з початку 90-х років ХХ століття було утворено 10 євро регіонів (табл. 2.10).

Таблиця 2.10 - Характеристика Євро регіонів України

Назва євро регіону	Дата створення	Характеристика	Склад євро регіону
Карпатський євро регіон	14 лютого 1993 р	Євро регіон із країнами членами ЄС	Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька області (Україна), Підкарпатське воєводство (Польща), Кошицький та Пряшівський краї (Словаччина), Медьє Боршод-Абау-Земплен, Хайду-Біхар, Хевеш, Яс-Надькун Сольнок та Сабольч-Сатмар Берег (Угорщина); повіти Біхор, Селаж, СатуМаре, Марамуреш, Харгіта, Сучава та Ботошань (Румунія)
Євро регіон «Буг»	29 вересня 1995 р.	Євро регіон із країнами членами ЄС	Волинська область, Жовківський та Сокальський райони Львівської області (Україна), Люблінське, воєводство (Польща), Брестська область (Білорусь)
Євро регіон «Нижній Дунай»	14 серпня 1998 р		Одеська область (Україна), райони Вулканешти, Кагул, Кантемір (Молдова) повіт Бреїла, Галац, Тульча (Румунія)
Євро регіон «Верхній Прут»	22 вересня 2000 р		Чернівецька та Івано-Франківська області (Україна), Ботошанський та Сучавський повіти (Румунія), Фалештський, Єдинецький, Глоденський, Окницький, Ришканський та Бриченський (Молдова)
Євро регіон «Дністер»	2 лютого 2012 р	Євро регіон без участі країн ЄС	Вінницька область України, Окницький, Дондушенський, Сорокський, Флорештський, Шолданештський та Резінський райони Республіки Молдова
Євро регіон «Дніпро»	29 квітня 2003р	Євро регіон за участі країни агресора	Чернігівська область (Україна), Брянська область (РФ), Гомельська область (Білорусь)
Асоціація «Чорноморський євро регіон»	26 вересня 2008 р.		Азербайджан, Албанія, Болгарія, Греція, Грузія, Молдова, РФ, Румунія, Сербія, Туреччина, представлені на рівні міст, областей, провінцій, країв, автономних республік, Україна (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька, Донецька області, Автономна Республіка Крим, а також місто Севастополь).
Євро регіон «Донбас»	29 жовтня 2010 р		Луганська область, Донецька область (Україна), Ростовська область (РФ)
Євро регіон «Слобожанщина»	7 листопада 2003 р.		Харківська область (Україна), Белгородська область (РФ)
Євро регіон «Ярославна»	24 квітня 2007 р		Сумська область (Україна), Курська область (РФ)

Складено на основі [59, 69]

Аналізуючи склад їх учасників. можна відзначити, що лише один із них, а саме Карпатський євро регіон повністю відповідає своїй назві, враховуючи домовленість про співпрацю між Україною та чотирма

країнам-членами ЄС. У трьох євро регіонах – «Буг», «Нижній Дунай» та «Верхній Прут» – було залучено лише по одній країні (Румунія або Польща), що входять до європейської спільноти. Євро регіон «Дністер» об'єднував до співпраці прикордонні регіони України та Молдови, що не входять до ЄС. І п'ять євро регіонів були утворені за участі РФ, що є країною-агресором у відношенні до України. За такої обставини говорити про повноцінне використання домовленостей задля активізації ЗЕД України. Варто виділити євро регіони «Донбас» «Слобожанщина» та «Ярославна», які передбачали співпрацю лише з РФ, а відтак, за умов проведення військових дій, на сьогодні ці євро регіони фактично припинили функціонування.

Євро регіон «Буг» утворений задля вирішення проблем соціально-економічного розвитку регіонів-учасників шляхом активізації соціально-економічних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших зв'язків між ними [94]. Основна мета діяльності – розвиток співпраці прикордонних територій за напрямками: 1. Просторовий благоустрій. 2. Комунікації, транспорт і зв'язок. 3. Освіта, охорона здоров'я, культура, спорт і туризм. 4. Охорона та покращення довкілля. 5. Ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій і стихійних лих. 6. Сприяння розширенню контактів між мешканцями прикордонних територій. 7. Розвиток співпраці між суб'єктами господарської діяльності.

За час існування євро регіону «Буг» учасникам удалося здійснити низку проектів, що відповідали основним положенням стратегії його розвитку, а саме:

- формування прикордонної інфраструктури та розбудова кордонів;
- розвиток транспортної інфраструктури (будівництво та реконструкція автомобільних магістралей, спорудження супутніх об'єктів);
- підтримка підприємництва та створення сприятливого бізнес-середовища через налагодження міжнародних зв'язків і обміну досвідом, розширення мережі спеціалізованих інституцій;

- проведення соціально орієнтованої діяльності, спрямованої на забезпечення прав та інтересів найбільш уразливих верств населення;
- заходи з охорони навколишнього середовища;
- формування бази даних задля розповсюдження різнопланової інформації про регіон та ін.

Карпатський єврорегіон об'єднує прикордонні регіони, а також окремі населені пункти Польщі, Словаччини, Угорщини, України та Румунії. Серед регіонів України його учасниками є Львівська, Закарпатська, ІваноФранківська та Чернівецька облатсі. На сьогодні Карпатський єврорегіон ефективно функціонує, а його діяльність спрямована на:

- сприяння економічному, науковому, екологічному, культурному та освітньому співробітництву шляхом організації та координації спільної діяльності учасників об'єднання;
- розбудова інфраструктури прикордонних регіонів та підтримка відповідних проєктів;
- налагодження контактів і співробітництва економічних суб'єктів регіонів-учасників із міжнародними організаціями;
- покращення рівня та якості життя населення, збереження миру;
- встановлення та підтримку добросусідських відносин між державами;
- дотримання прозорості кордонів між країнами, регіони яких є учасниками співробітництва.

Діяльність Карпатського єврорегіону сприяє активізації співробітництва в економічній, соціальній, науковій, освітній, культурній, екологічній сферах шляхом реалізації відповідних єврорегіональних проєктів. Використовуючи можливості міжнародної співпраці, в межах Єврорегіону Карпати у 2007 р. створена Асоціація органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати – Україна», членами якої стали також окремі громади Чернівецької та Івано-Франківської областей [57].

За час свого існування в межах Карпатського єврорегіону реалізовано чимало місцевих ініціатив двостороннього співробітництва країн-учасниць. Серед таких проєктів, які підтверджують доцільність створення та ефективність функціонування єврорегіону, можемо відзначити будівництво транспортного мосту через р. Тису на українсько-угорському кордоні, що сприяло розширенню мережі прикордонних переходів; спільний проєкт України, Словаччини, Угорщини та Румунії й створення системи гідропоруд у прикордонних регіонах та інші численні проєкти із захисту довкілля; будівництво міжнародного автомобільного пункту пропуску «Смільниця–Кросценко» та ін [31]. У той же час варто зауважити, що для Карпатського єврорегіону залишається проблемою фінансування спільних проєктів, зважаючи на потребу багатостороннього фінансового менеджменту в ході їхньої реалізації та обмеженість фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Загалом співробітництво в рамках Карпатського єврорегіону здебільшого ґрунтується на двосторонніх угодах. Також низкою міжурядових документів щодо двостороннього та тристороннього співробітництва між Україною, Румунією та Республікою Молдова обумовлено створення ще двох єврорегіонів – «Нижній Дунай» (серпень 1998 р.) та «Верхній Прут» (вересень 2000 р.) [31].

Єврорегіон «Нижній Дунай» був утворений задля налагодження культурного обміну, розвитку міжетнічних контактів та мало на меті вирішення комплексу завдань [70]:

досягнення гармонійного і збалансованого розвитку економіки; вирішення проблем у сфері охорони навколишнього середовища;

забезпечення відповідного рівня зайнятості й соціального захисту населення; розвиток транспортної інфраструктури;

формування єдиного культурного простору в Придунав'ї; попередження і ліквідації наслідків стихійних лих і техногенних катастроф.

Багатство природних ресурсів Нижнього Дунаю та дельти ріки, з одного боку, дає великі можливості для соціально-економічного розвитку

Придунайського регіону, а з іншого – породжує низку проблем, що створюють підґрунтя для виникнення транскордонних суперечностей між країнами Нижнього Дунаю – Румунією, Молдовою й Україною [81].

Зокрема, причиною конфліктів часто виступають забруднення води та аварійні ситуації, що призводять до виникнення спільних екологічних проблем.

У межах єврорегіону «Нижній Дунай» здійснюється розроблення спільних програм прикордонного співробітництва в галузях діяльності, встановлених загальними угодами. Важливим напрямком діяльності Єврорегіону є організація та координація заходів із просування співробітництва у сферах економіки, науки, екології, культури, освіти та спорту. Представники активно працюють над реалізацією проєктів і залученням коштів міжнародної технічної допомоги, що дозволяє вирішити проблемні питання морегосподарської, транспортної та інфраструктурної галузей.

Одним із завдань функціонування євро регіону є посередництво та сприяння співробітництву із міжнародними організаціями, інститутами й агентствами, що дозволяє залучити в регіони додаткові кошти на вирішення спільних або важливих проблем. Зокрема, фінансову підтримку транскордонним проєктам, що реалізуються в єврорегіоні «Нижній Дунай», надано Європейською Комісією в рамках програм Phare і Tacis «Прикордонне співробітництво» [31].

Функціонування єврорегіону сприяє налагодженню прямих контактів між економічними агентами, інститутами, неурядовими організаціями й експертами, які діють у різноманітних сферах. Формування єврорегіону «Нижній Дунай» створило нові можливості для розширення співробітництва в різних галузях між прикордонними регіонами трьох країн, налагодження та укріплення партнерських і дружніх відносин [94]. Так, між регіонами України та країнами-учасницями Єврорегіону «Нижній Дунай» активно укладалися угоди та протоколи про науково-технічне, гуманітарне та торговельно-економічне співробітництво. Зокрема, 22 такі угоди були вже укладені між Чернівецькою,

Вінницькою, Херсонською, Одеською, Черкаською областями, м. Київ та регіонами Республіки Молдова. Також 23 угоди укладено між регіонами Молдови та України. Підписана Угода про співробітництво між Київською Асоціацією роботодавців і Спілкою промисловців, аграріїв та підприємців Придністров'я (СПАП) [70].

Єврорегіональне співробітництво України з Республікою Молдова здійснюється також у рамках єврорегіонів «Верхній Прут» і «Дністер».

Єврорегіон «Верхній Прут» створений з метою розширення існуючих міжрегіональних зв'язків. Його функціонування спрямоване на сприяння і подальший розвиток співпраці між регіонами держав-учасниць, налагодження співробітництва між містами, органами місцевого самоврядування та державного управління, а також установами, підприємствами й громадськими організаціями задля вирішення проблем у галузях економіки, освіти, науки, культури і спорту та ін. [53]. Досягнення окреслених орієнтирів вимагає розвитку інфраструктури, зокрема енергетичних систем, транспортних і комунікаційних мереж транскордонних взаємин, розширення співробітництва у сферах нормативно-правового забезпечення, науки, освіти, культури, спорту та молоді.

Важлива роль серед напрямків діяльності єврорегіону Верхній «Прут», поряд із активізацією ЗЕД і розвитком торговельних відносин на основі підвищення рівня інноваційності й упровадження передових технологій, відведена екологічній складовій та дотриманню екологічної безпеки. Зокрема, завданням цього єврорегіонального утворення є попередження забруднень басейнів Дунаю, Дністра, Сірету, Прута, Чорного моря; охорона здоров'я населення; розвиток туризму; запровадження та пропагування екологічно чистих виробництв; уникнення й ліквідація наслідків аварій і стихійних лих. У межах єврорегіону здійснюється підтримка спільних транскордонних проєктів, спрямованих на моніторинг, запобігання та ліквідацію наслідків

природнотехногенних надзвичайних ситуацій у басейнах прикордонних річок [75].

У рамках єврорегіону «Верхній Прут» створений екологічний єврорегіон, основною метою якого є впровадження сучасних механізмів управління техногенно-екологічною безпекою на всіх стадіях життєвого циклу виробництва та споживання. Визначення державними та місцевими органами влади, а також підприємцями трьох країн їхньої взаємної зацікавленості у вирішенні екологічних проблем та запровадженні екологічно чистих виробництв сприяє підвищенню конкурентоспроможності продукції, активізації процесів інвестування та реконструкції в регіонах із одночасним дотриманням цілей сталого соціально-економічного розвитку.

Таким чином, можна стверджувати, що завдання єврорегіону «Верхній Прут» відповідають принципам сталого розвитку та інклюзивного зростання, оскільки спрямовані на забезпечення збалансованого соціально-економічного піднесення, дотримання екологічної безпеки, рівності та гарантування прав національних меншин та інших категорій населення.

Єврорегіон «Дністер» функціонує у межах єврорегіональної співпраці із республікою Молдова. З боку України учасником єврорегіону є Вінницька область.

Основними завданнями Єврорегіону «Дністер», відповідно до затверджених статутних документів, є налагодження взаємовигідної співпраці шляхом:

- організації, координації та поглиблення зв'язків у сфері економіки, науки, освіти, культури, туризму, спорту;
- реалізації спільних проєктів із охорони навколишнього середовища, екологічного оздоровлення басейну ріки Дністер;
- реалізації регіональних програм (проєктів) з питань скорочення рівня безробіття;

- забезпечення сталого та ефективного енергозбереження, перехід на використання альтернативних видів енергії, впровадження енергозберігаючих технологій;
- участі в розбудові міжнародних транспортних коридорів;
- налагодження співпраці з облаштування пунктів пропуску через україно-молдовський державний кордон;
- організації контактів із міжнародними організаціями, фондами, інститутами, агенціями та іншими організаціями [28].

Особливість єврорегіону «Дністер» полягає в тому, що його функціонування значною мірою спрямоване на підтримку та розвиток сільського господарства країн-учасниць. Зважаючи на спрямування України та Молдови на розвиток сільського господарства, аграрний напрям став для організації пріоритетним. У контексті цього варто зауважити, що в 2018 р. В межах дії єврорегіону реалізовано проєкт «Транскордонна мережа для інноваційного сільського господарства», бюджет якого становив 297 тис. євро. Результатом реалізації проєкту стало створення Міжнародного сільськогосподарського кластеру «Дністер» і відкриття Центру Інноваційного сільського господарства. Важливим аспектом діяльності агрокластера є посилення інтеграційних зв'язків між виробниками сільськогосподарської продукції, переробними підприємствами та науковими установами. Його місія полягає в сприянні виробництву конкурентоспроможної сертифікованої продукції, утворенні доданої вартості, формуванні власної ринкової ніші та виході на світові ринки. Передбачено також посилення саморозвитку регіону, розбудова соціальної інфраструктури, створення додаткових робочих місць. Співпраця агрокластера із Єврорегіоном «Дністер» сприяла активізації ЗЕД і можливості залучення партнерів з України, Молдови та ін. зарубіжних країн. З моменту створення Міжнародного агрокластеру «Дністер» у 2018 р. заявку на членство в ньому подало понад 260 представників малого та середнього аграрного бізнесу, 68 з яких на сьогодні активно проводять свою діяльність у кластері [28].

У 2019 р. Єврорегіон «Дністер» спільно з агрокластером провів ряд тренінгів в Україні та Республіці Молдова для дрібних і середніх агровиробників щодо актуальних питань ведення бізнесу та обміну кращими практиками задля налагодження добросусідських відносин та активізації ЗЕД у регіоні.

Стратегічним напрямком діяльності Міжнародного сільськогосподарського кластеру «Дністер» визначено органічне виробництво, в межах якого проведено круглий стіл «Перспективи та шляхи розвитку органічного виробництва в Україні», наради-семінари з зацікавленими агровиробниками. Результатом стало налагодження зв'язків із зарубіжними протнерами, що висловили готовність забезпечити замкнутий цикл органічного виробництва – від виведення земель, їх сертифікації, забезпечення насінням, засобами захисту, логістикою до реалізації на європейських і світових ринках [41].

Підсумовуючи здійснений аналіз ефективності функціонування єврорегіонів як форм єврорегіонального співробітництва, можемо відзначити, що станом на 2019 р. із 10 єврорегіонів, учасниками яких є регіони України, фактично функціонувало лише п'ять: Карпатський, «Буг», «Нижній Дунай», «Верхній Прут» і «Дністер». У більшості єврорегіонів засідання Рад відбуваються рідше, ніж раз на рік, зокрема це стосується Карпатського єврорегіону та єврорегіону «Буг». Загалом із 27 регіонів України участь у єврорегіонах брали 17 областей (табл. 2.11).

4 березня 2022 року за рішенням Європейської комісії було призупинено транскордонне співробітництво і транснаціональне співробітництво з Росією і Білоруссю.

Таблиця 2.11 - Участь регіонів України в єврорегіональній співпраці

Регіон України	Єврорегіон	Країна співпраці
Автономна Республіка Крим	Асоціація «Чорноморський єврорегіон»	Азербайджан, Албанія, Болгарія, Греція, Грузія, Молдова, РФ, Румунія, Сербія, Туреччина

Вінницька	«Дністер»	Молдова
Волинська	Єврорегіон «Буг»	Польща, Білорусь
Дніпропетровська		
Донецька	Асоціація «Чорноморський єврорегіон»	Азербайджан, Албанія, Болгарія, Греція, Грузія, Молдова, Російська Федерація, Румунія, Сербія, Туреччина
	«Донбас»	РФ
Житомирська	-	-
Закарпатська	Карпатський єврорегіон	Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія
Запорізька	Асоціація «Чорноморський єврорегіон»	Азербайджан, Албанія, Болгарія, Греція, Грузія, Молдова, Російська Федерація, Румунія, Сербія, Туреччина
Івано-Франківська	Карпатський єврорегіон	Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія
	«Верхній Прут»	Молдова, Румунія
Київська	-	-
Кіровоградська	-	-
Луганська	«Донбас»	РФ
Львівська	Карпатський єврорегіон	Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія
	Єврорегіон «Буг»	Польща, Білорусь
Миколаївська	Асоціація «Чорноморський єврорегіон»	Азербайджан, Албанія, Болгарія, Греція, Грузія, Молдова, РФ, Румунія, Сербія, Туреччина
Одеська	«Нижній Дунай»	Молдова, Румунія
	Асоціація «Чорноморський єврорегіон»	Азербайджан, Албанія, Болгарія, Греція, Грузія, Молдова, РФ, Румунія, Сербія, Тур
Полтавська	-	-
Рівненська	-	-
Сумська	«Ярославна»	РФ
Тернопільська	-	-
Харківська	«Слобожанщина»	РФ
Херсонська	Асоціація «Чорноморський єврорегіон»	Азербайджан, Албанія, Болгарія, Греція, Грузія, Молдова, РФ, Румунія, Сербія, Туреччина
Хмельницька	-	-
Черкаська	-	-
Чернівецька	Карпатський єврорегіон,	Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія
	«Верхній Прут»	Молдова, Румунія
Чернігівська	«Дніпро»	Білорусь, РФ

Складено на основі [63].

За словами представниці Єврокомісії з питань згуртування і реформ Елізи Феррейри, було порушено ряд міжнародних договорів та Статут ООН, тому потрібно було призупинити будь-яку співпрацю з Росією та Білоруссю [44].

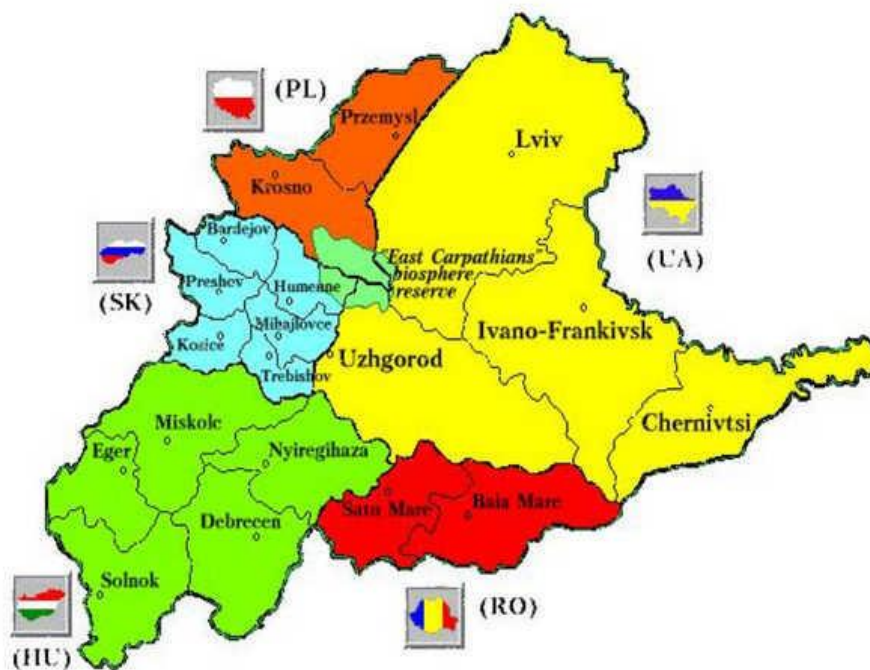

Рисунок 2.5. – Країни-учасники єврорегіонального співробітництва

Не задіяними лишались Дніпропетровська, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська області та м. Київ. Донецька, Івано-Франківська, Львівська, Одеська, Чернівецька області були учасниками одночасно двох єврорегіонів.

Динаміка показників експорту до країн єврорегіонів, учасникам яких є області України, позитивна та свідчить про нарощення експортного потенціалу регіонів нашої країни й перспективність подальшої активізації транскордонної співпраці. Найбільш стратегічно важливим ринком збуту для України є Польща, що суттєво відрізняється від інших обсягами експорту товарів і темпами його зростання (рис. 2.6).

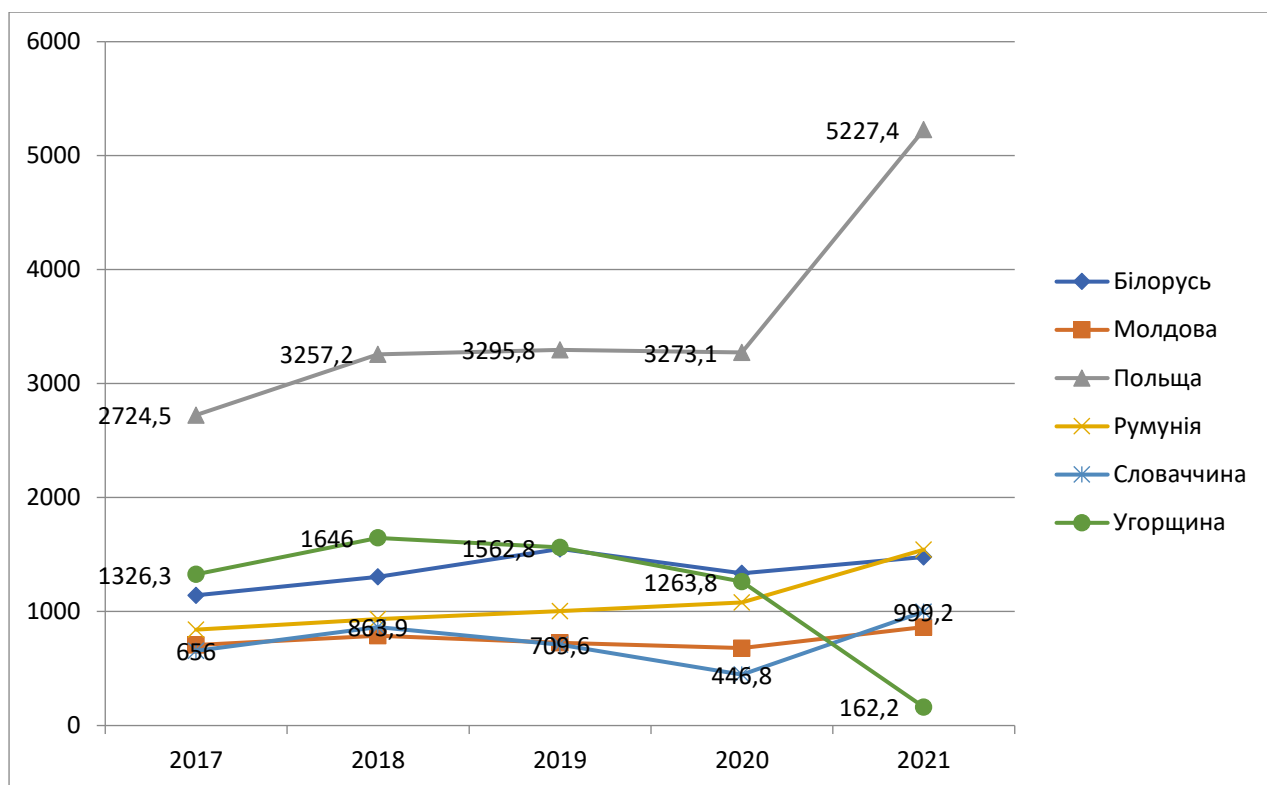

Рисунок 2.6. - Динаміка експорту товарів із країн, територія яких входить до складу єврорегіонів за участі України, в млн дол США

Побудовано за даними [85,86]

Щодо імпорту товарів, то, разом із Польщею, заслуговує на увагу Білорусь. Незважаючи на деяке зниження економічної активності з цією країною в 2019 р., обсяги товарів, що надходять із Білорусії до України, були значними (2752,2 млн дол США в 2019 р.) (рис. 2.7).

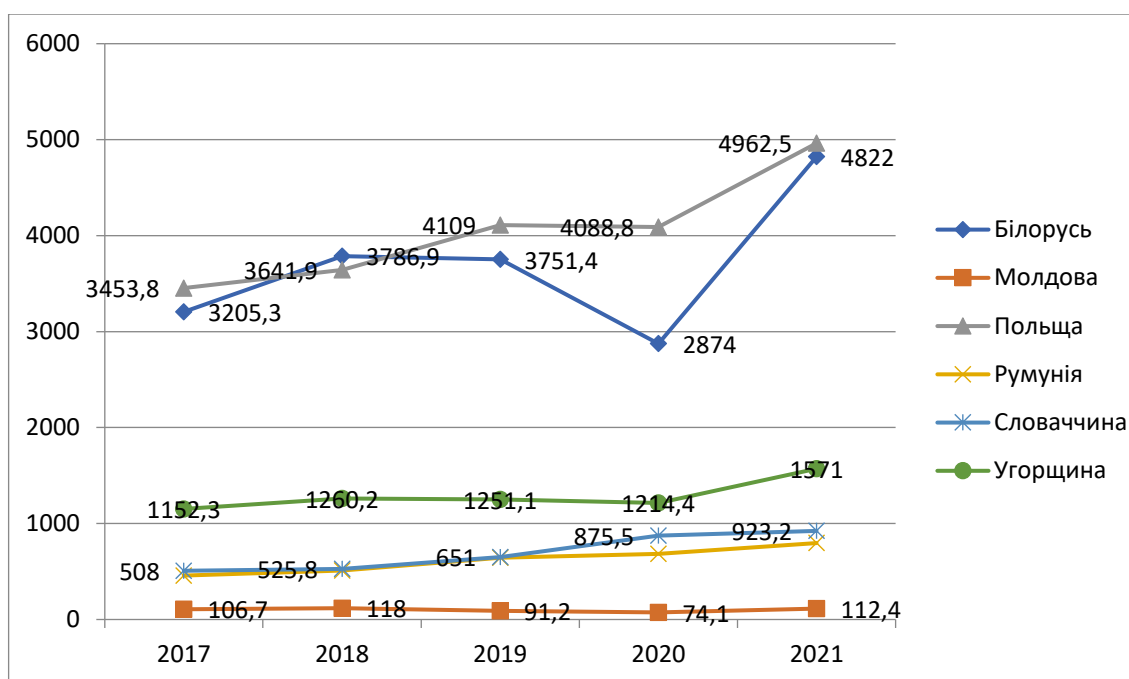

Рисунок - 2.7. Імпорт із країн, території яких входять до складу єврорегіонів за участі України, млн дол США Побудовано за даними Державного комітету статистики України [76]

Отже, за інституційною складовою та ефективністю діяльності єврорегіони, які діють в Україні, значно поступаються аналогічним структурам у межах ЄС. За таких умов необхідним є розширення форм активізації ЗЕД із максимальним використанням можливостей єврорегіонального співробітництва.

Пасивність функціонування єврорегіонів, перш за все, пов'язана із браком фінансових ресурсів та складністю їхнього залучення для вирішення поставлених завдань соціально-економічного розвитку та екологічної безпеки. На сьогодні фінансування часто проводиться в рамках реалізації програм і проєктів, відтак брак спеціалістів і досвіду щодо заповнення проєктних заявок є суттєвим бар'єром ефективної реалізації завдань функціонування єврорегіонів. Відтак, доцільно в рамках функціонування єврорегіонів запроваджувати тренінги, семінари та навчальні програми для державних службовців, лідерів неурядових організацій та інших зацікавлених осіб із тематики єврорегіонального співробітництва, підготовки проєктних заявок і основних

етапів реалізації проєктів, залучення експертів для організації науково-методичного супроводу реалізації транскордонних програм.

Важливим у діяльності єврорегіонів є налагодження ефективної співпраці між представниками єврорегіональних утворень, влади та бізнесу, котре можливе завдяки підтримці участі в єврорегіональному співробітництві неурядових організацій, забезпечення їх належного представництва в усіх робочих органах єврорегіонів.

Подекуди існує необхідність перегляду критеріїв досягнення спільних інтересів та здійснення моніторингу виконання поставлених перед конкретним єврорегіоном завдань. За таких умов узгодження спільних підходів, критеріїв оцінки стану та перспектив розвитку регіонів-учасників дозволить посилити якість наукового аналізу розвитку відповідних територій та активізувати функціонування єврорегіонів. Вдосконалення організаційно-економічного забезпечення єврорегіональної взаємодії із урахуванням досвіду країн ЄС прискорить процес активізації ЗЕД в Україні та її регіонах. Зазначені вище заходи сприятимуть динаміці розвитку єврорегіонального співробітництва та відкриватимуть можливість активізації ЗЕД у регіонах України, які є учасниками діючих єврорегіонів.

В умовах війни гостро стоїть питання прийняття біженців. Держави транскордонного співробітництва лояльно приймають наших громадян. Так, 24 березня 2022 р. євродепутати ухвалили пропозицію Комісії про «Згуртованість дій для біженців у Європі» (CARE) щодо перенаправлення доступних коштів у країни ЄС, які надають захист і притулок людям, що тікають від російської агресії. Це може включати додаткові 10 млрд євро з фонду REACT-EU, який був створений служити мостом між надзвичайними заходами у боротьбі з Covid і фондами згуртування. Подальша допомога, як-от медичні товари, намети й генератори енергії, була надана сусіднім з Україною країнам через Механізм цивільного захисту ЄС, а медичні запаси – через RescEU. Під час пленарного засідання 23-24 березня євродепутати погодилися надати Молдові фінансову

допомогу для прийому біженців, а також надати макрофінансову допомогу для задоволення частини її потреб у зовнішньому фінансуванні [22]. Окрім допомоги для українських біженців Єврокомісія оголосила про забезпечити фінансування проєктів транскордонного співробітництва з країнами Східного партнерства, які були призупинені внаслідок повномасштабної збройної агресії Росії проти України. Впершу чергу мова йшла про налагодження фінансування транскордонних проєктів для населення Молдови та України. Основна мета проєктів буде спрямована на розвиток інфраструктури шкіл, лікарень та соціальних установ. На сайті Єврокомісії зазначається, що подібні 13 проєктів, які ЄС мав з Білоруссю та Росією, в нинішніх умовах можуть бути реалізовані лише з європейського боку кордону [45]. Особливої уваги потребує транскордонне співробітництво з Польщею. Оскільки основні вектори співпраці мали акцент і на Білорусь. Тому, наприклад, програма транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна, яка діяла на території Рівненської області до повномасштабної війни, буде продовжена, але вже в рамках співпраці між Польщею та Україною Interreg NEXT Польща-Україна 2021-2027 [84]. Польща продовжує роботу громадських організацій на території України, допомагаючи створювати модульні містечка та займаючись питаннями гуманітарної сфери. У свою чергу Уряди України і Польщі після консультацій у Києві у червні 2022 р. підписали вісім угод про співпрацю у сферах: енергетики, військово-оборонного комплексу, транскордонного та митного співробітництва, екологічної політики, відбудови України, а також співробітництва у питанні національної пам'яті. Для вирішення ключових питань українсько-польського міжрегіонального співробітництва на міжурядовому рівні уже було створено інституційний механізм – Українсько-польську Міжурядову Координаційну Раду з питань міжрегіонального співробітництва (далі МКРМС). МКРМС приймає рішення з ключових питань міжрегіонального співробітництва, визначає загальні напрямки і головні принципи його розвитку, надає компетентним органам України та Польщі відповідні пропозиції, розробляє спільні програми

діяльності, спрямовані на розвиток міжрегіональної співпраці та в цілому координує міжрегіональне співробітництво на рівні областей України та воєводств Республіки Польща [83].

Розвиток міжрегіонального співробітництва між Україною та Румунією відбувається за трьома основними напрямками: транскордонне співробітництво у рамках програм Європейського Інструменту Сусідства; співробітництво на рівні неурядових організацій та місцевих державних органів України та Румунії; регіональне торговельно-економічне співробітництво. У транскордонному аспекті спостерігалась позитивна динаміка, зокрема, відбулась реалізація важливих для України інфраструктурні проєктів в рамках таких програм транскордонного співробітництва, як: «Спільна операційна програма ЄІС «Басейн Чорного моря» 2014-2020 рр.» та «Спільна операційна програма ЄІС «Румунія-Україна» 2014-2020 рр.». Звичайно, під час війни пріоритети транскордонної політики змінилися у сторону допомоги біженцям з України, через надання житла, медичних послуг, забезпечення права на працю та надання можливості навчатися в румунських школах. Крім того, румунська сторона надає сприяння українському експорту. Голова Палати депутатів Парламенту Румунії Марчел Чолаку вважає, що солідарність румунського народу повинна бути зміцнена й на рівні меншин в Україні та Румунії. Зі свого боку, Прем'єрміністр Румунії Ніколає-Іонел Чуке зазначив, що на всіх рівнях, починаючи від Президента Румунії, Парламенту, Уряду, навіть прості громадяни, – усі солідарні з українцями, які переживають важкі часи через окупацію. Він засудив вбивства й зазначив, що винні мають бути притягнені до відповідальності. За його словами, «росія робить усе можливе, щоби перемалювати карти Європи та світу, і не бере до уваги міжнародні правила» [83].

Українсько-словацьке транскордонне співробітництво розпочалося з приєднання Словаччини до ЄС. На даний час ведеться транскордонна співпраця Трнавського краю у форматі програми Interreg: European Territorial Cooperation

(Cooperation between regions and countries, 2021). Основною ціллю програми є інвестування та надання дотацій прикордонних регіонів. Словаччина докладає чимало зусиль для розвитку транскордонної співпраці зі своїми сусідами, в тому числі з Україною, оскільки вважає, що є важливим елементом для здійснення децентралізації влади та надає можливість розвитку периферійних регіонів. Митний режим на словацько-українському кордоні є одним із найсуворіших, що можна пояснити міграційними проблемами, відсутністю спільного планування, відмінностями в адміністративних системах та поганою інфраструктурою. Загалом, на транскордонне співробітництво між Словаччиною та Україною більше впливає зовнішній вплив, ніж місцеві ініціативи. Під час війни в Україні Словаччина зайняла правильний бік історії, каже прем'єр-міністр Едуард Гегер. Він зазначив, що Словаччина цього разу не вагалася у своїй історії. Це показало всьому світу, що ми цінуємо життя, і готові сердечно та тепло приймати біженців, які тікають від війни [17].

2.3 Аналіз ЗЕД окремих регіонів України, що входять до складу єврорегіонів

Для оцінки соціально-економічних аспектів та механізмів єврорегіональної співпраці можна використовувати ті показники, котрі офіційно обчислюються управліннями статистики: валовий регіональний продукт (ВРП); обсяг зовнішньоторговельного обороту регіону [51].

Інтегральний індекс розвитку ЗЕД регіону можна визначати на основі середньої квадратичної від трьох нормованих показників, що її характеризують:

$$I_{\text{ЗЕД}} = \sqrt{\frac{\text{ПІІ}^2 + \text{ЕХ}^2 + \text{ІМ}^2}{3}} \quad 2.1.$$

де n – кількість відібраних і стандартизованих параметрів ЗЕД.

Для аналізу даних, покладених в основу розрахунку інтегрального індексу, до співвимірної форми, здійснюється нормування значень відібраних показників:

- для показників-стимуляторів, які позитивно впливають на розвиток ЗЕД, стандартизоване значення I_j розраховують за формулою:

$$I_j = \frac{X_j - X_{min}}{X_{max} - X_{min}} \quad 2.2$$

де X_{min} – мінімальне значення j -го показника, X_{max} – максимальне значення j -го показника.

- для показників-дестимуляторів, вплив яких негативно відображається на розвитку ЗЕД використовують формулу:

$$I_j = 1 - \frac{X_j - X_{min}}{X_{max} - X_{min}} \quad 2.3$$

Така стандартизація забезпечує інформаційну односпрямованість вихідних даних. Значення нормованих показників коливаються в діапазоні від 0 до 1, причому з погляду оцінки стану ЗЕД регіону кращі з них відповідатимуть числовим значенням, близьким до 1. Вихідні дані для проведення інтегральної оцінки ЗЕД окремих регіонів наведено у таблиці 2.12.

Таблиця 2.12 - Вихідні дані для проведення інтегральної оцінки ЗЕД окремих регіонів

Регіон	ВРП на одну особу, грн	ПП	Експ	Імп
		у розрахунку на одну особу, дол		
Вінницька область	71104,0	126,200	974,300	368,695
Волинська область	58297,0	242,300	774,617	1346,408
Донецька область	45959,0	265,200	1194,019	574,725
Закарпатська область	41706,0	258,900	1563,507	1227,475
Івано-Франківська область	57033,0	657,500	677,425	619,136

Луганська область,	16301,0	201,200	107,158	144,467
Львівська область	70173,0	370,000	970,797	1096,607
Одеська область	72738,0	506,600	996,771	734,030
Сумська область	62955,0	165,500	763,554	693,722
Харківська область	86904,0	238,000	599,117	670,448
Чернівецька область	37441,0	47,100	263,103	156,356
Чернігівська область	69725,0	421,900	771,932	499,536

Проведення інтегральної оцінки ЗЕД у регіоні дає можливість комплексно оцінити рівень її розвитку. Результати розрахунків наведено у таблиці 2.13.

Таблиця 2.13. - Результати розрахунку інтегрального індексу ЗЕД окремих регіонів

Регіон	ВРП на одну особу	ПП	Експ	Імп	Індекс ЗЕД
Вінницька область	0,21	0,02	0,19	0,03	0,11
Волинська область	0,16	0,04	0,15	0,14	0,12
Донецька область	0,11	0,04	0,24	0,05	0,14
Закарпатська область	0,10	0,04	0,32	0,12	0,20
Івано-Франківська область	0,15	0,11	0,13	0,05	0,10
Луганська область,	0,00	0,03	0,00	0,00	0,02
Львівська область	0,20	0,06	0,19	0,11	0,13
Одеська область	0,21	0,08	0,20	0,07	0,13
Сумська область	0,18	0,02	0,14	0,06	0,09
Харківська область	0,27	0,04	0,11	0,06	0,07
Чернівецька область	0,08	0,00	0,03	0,00	0,02
Чернігівська область	0,20	0,07	0,15	0,04	0,10

Отже, на основі проведеної оцінки ЗЕД регіонів України, що є учасниками функціонуючих єврорегіонів, доведено, що не всі з них використовують

позитивний вплив участі в єврорегіонах задля активізації розвитку зовнішньої торгівлі, залучення іноземних інвестицій та створення сприятливих умов для виходу вітчизняних підприємств на міжнародні ринки. До них належать Закарпатська, Львівська, Одеська, Волинська області.

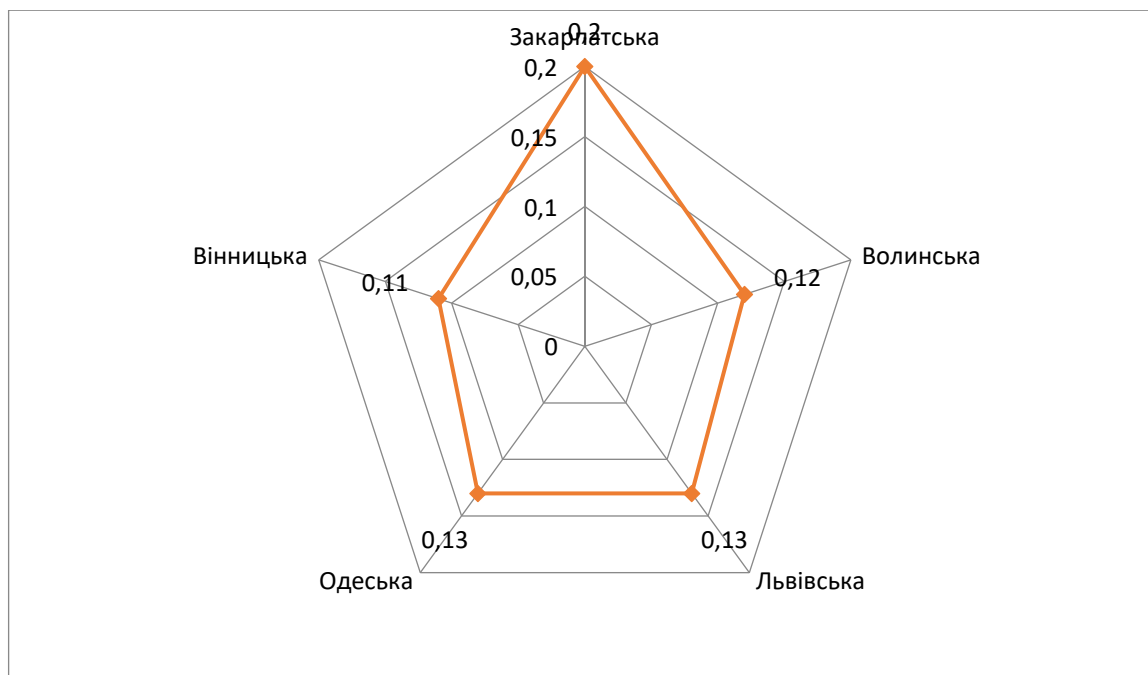

Рисунок 2.7 – Індекс- ЗЕД у регіонах-учасниках єврорегіонального співробітництва

Тобто, найбільший товарооборот регіонів України відбувається із тими країнами єврорегіонів, що безпосередньо з ними межують і є найбільш перспективними ринками збуту продукції.

Як показує аналіз, регіони, що мають низький рівень розвитку ЗЕД і відсутністю єврорегіональної співпраці, є підтвердженням неефективного використання можливостей налагодження зовнішньоекономічних зв'язків. Зокрема, в Чернівецькій області за найбільш сприятливих умов, що забезпечуються участю в двох єврорегіонах («Карпатський» та «Верхній Прут»), рівень розвитку ЗЕД один із найнижчих в Україні через неоптимальну структуру експорту-імпорту. Стратегічними орієнтирами ЗЕД цих областей мають стати

впровадження активної політики налагодження єврорегіонального співробітництва та здійснення цілеспрямованого впливу на інвестиційну та експортно-імпорتنу діяльність у цих регіонах задля формування оптимальної структури ЗЕД регіонів.

Для регіонів України, у яких ситуація дещо краща, пріоритетними й надалі залишаються зростання загального обсягу ПІІ та посилення експортно-імпорتنі діяльності, досягнути чого можна завдяки зовнішньоекономічним зв'язкам та більш ефективному використанню можливостей участі в єврорегіональному співробітництві (зокрема це стосується Івано-Франківської та Львівської областей).

Серед регіонів, які вповні використовують можливості єврорегіонального співробітництва, варто відзначити Закарпатську область, де результат активної зовнішньоекономічної співпраці відображається відповідно високим показником розвитку ЗЕД.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У процесі дослідження було проведено діагностику зовнішньоекономічної діяльності регіонів України.

Проведений нами аналіз показав наступне.

1. Результати оцінки ЗЕД України за обсягами експорту, імпорту та сальдо торговельного балансу протягом 2010–2020 рр. дозволили виділити чотири періоди: 2010–2012 рр. – період активізації, що характеризується зростанням зовнішньоторгівельних показників, водночас зростанням від'ємного сальдо торговельного балансу країни; 2013–2015 рр. – спад, протягом якого відбувалося скорочення ЗЕД і падіння як експорту, так і імпорту товарів, що стало наслідком їх збалансування; 2016–2018 рр. – помірне зростання та відновлення докризових тенденції розвитку, за яких обсяг імпорту товарів

продовжив зростати більшими темпами, ніж експорт та 2019-2020 спад показників головною причиною якого стала пандемія Covid-19.

2. З'ясовано, що основу українського експорту складають сировина та товари з низькою доданою вартістю. Водночас імпорт орієнтований на ввезення стратегічно важливої продукції, а саме нафти, газу, продукції машинобудування, вугілля, медикаментів і продуктів харчування.

3. Встановлено, що найбільш дієвою формою євро регіонального співробітництва на сьогодні є єврорегіони. Україна не відстає від країн ЄС за тенденцією створення єврорегіонів, але за рівнем ефективності їх діяльності й активності значно поступається. За участю регіонів України станом на 2019-2020рр. із 10 єврорегіонів фактично функціонувало лише п'ять: Карпатський, «Буг», «Нижній Дунай», «Верхній Прут» і «Дністер».

4. На основі проведеної оцінки ЗЕД регіонів України, що є учасниками функціонуючих єврорегіонів, доведено, що не всі з них використовують позитивний вплив участі в єврорегіонах.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНУ В УМОВАХ ЄВРОРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

3.1 Зарубіжний досвід єврорегіонального співробітництва та розвитку зовнішньоекономічної діяльності

Проведений аналіз єврорегіональної співпраці в регіонах України засвідчив наявність суттєвої міжрегіональної диференціації. Не всі регіони змогли використати потенціал єврорегіонів, учасниками яких вони є. Визначення напрямів активізації ЗЕД регіону в умовах єврорегіонального співробітництва повинно корелювати зі стратегією сталого його розвитку.

Завдання відродження України, і зокрема її економіки, промислової та соціальної інфраструктури, системи відтворення людського капіталу, має кілька вимірів. Так, на національний вимір необхідний для формування загальної «рамки», створення зрозумілого образу економіки майбутнього в цілому. В той же час, регіональний та місцевий виміри дають можливість забезпечити реалізацію загальнонаціональних завдань на окремо взятих територіях країни, таким чином «вирівнюючи» певні регіональні відмінності у контексті загальнонаціональних цілей і завдань. У зв'язку з цим осмислення напрямів змін у контексті повоєнного відновлення економіки на регіональному та місцевому рівнях є запорукою вдалого та ефективного відновлення та відбудови всього соціально-економічного механізму України. Одним із таких напрямів повинен стати розвиток транскордонної співпраці муніципалітетів України і країн ЄС та надання місцевій владі додаткових повноважень щодо питань транскордонного співробітництва: ініціювання спільних проектів, пошуку партнерів та вибір формату співпраці, участі у спільному інвестуванні проектів тощо. Реалізація таких проектів на місцях дозволить створити позитивні приклади співпраці, поглибити ланцюжки кооперації з європейськими партнерами, швидше

адаптувати місцевий бізнес до європейських стандартів та закріпитися на європейському ринку. Значний потенціал для розвитку закладений у проектах транскордонної співпраці українських та польських територій, зокрема в єврорегіоні «Карпати» й у програмах транскордонного співробітництва України, Польщі та Словачії.

Активізація зовнішньоекономічних зв'язків регіону є важливим стратегічним завданням розвитку економіки. У вирішенні цієї проблеми повинні брати участь органи регіональної влади з метою забезпечення сприятливих умов для експортерів та захисту внутрішнього ринку від небажаної конкуренції. Дії регіональної влади мають спиратися на ретельно розроблену та обґрунтовану стратегію розвитку ЗЕД [12].

Для формування стратегії активізації ЗЕД регіонів України важливе використання досвіду країн ЄС щодо реалізації різних напрямів та заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності власних виробників, зміну імпоротної політики держави, захист експортерів на всіх рівнях – організаційно-правовому, міжнародно-політичному та інформаційному тощо.

Вивчення досвіду єврорегіонального співробітництва країн Європейського Союзу та систематизація узагальненої інформації із джерел АЄПР та Європейської Комісії [1] дає змогу серед основних стратегічних орієнтирів налагодження зовнішньоекономічних зв'язків визначити: підвищення рівня економічного розвитку регіону; оптимізацію транспортної та комунікаційної сфер; розвиток туристичної галузі; охорону та захист довкілля; поліпшення соціального життя населення євро регіонального об'єднання; планування просторового розвитку регіонів.

Підвищення рівня економічної ефективності розвитку регіону. У європейських регіонах, як відомо, існують численні спільні проблеми, які становлять перешкоди для розміщення промислових об'єктів і об'єктів невиробничої сфери, а також для реструктуризації вже існуючих галузей промисловості. Тому для подолання цих та інших проблем суб'єктами

єврорегіональних відносин визначено стратегічні орієнтири налагодження зовнішньоекономічних зв'язків в умовах єврорегіонального співробітництва (рис. 3.1).

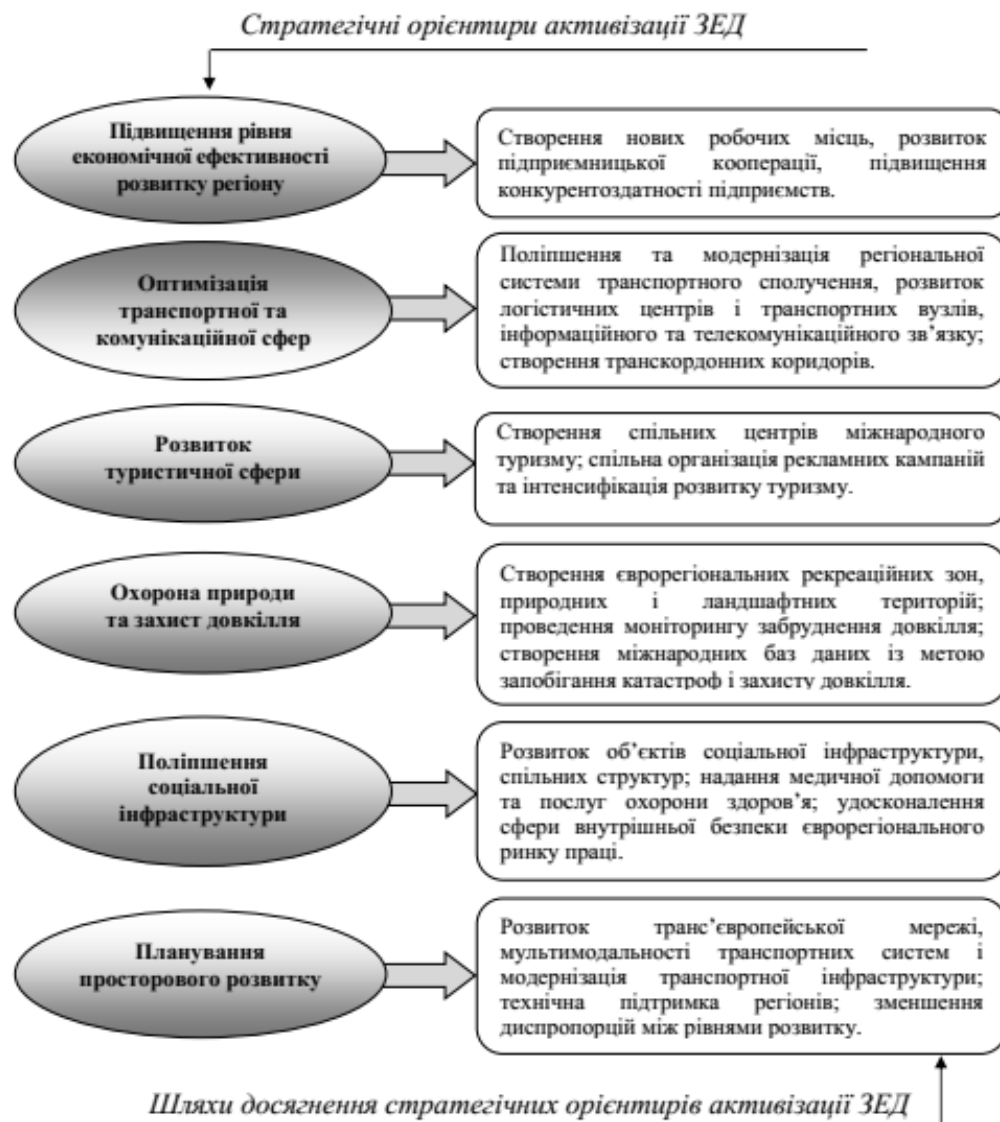

Рисунок 3.1. - Стратегічні орієнтири налагодження зовнішньоекономічних зв'язків в умовах єврорегіонального співробітництва

Центральне місце серед них посідає єврорегіональне співробітництво малих і середніх підприємств, зокрема інтенсифікація економічних відносин між виробниками й постачальниками, а також створення кращих умов для функціонування малих і середніх підприємств у єврорегіональному просторі. Розвиток і підтримка підприємницької діяльності в єврорегіональному просторі країн Західної Європи передбачає створення адекватних умов для розвитку

малих і середніх підприємств, сприяння трансферу технологій, залучення інвестицій і поліпшення інвестиційного клімату на основі створення сприятливого податкового режиму в рамках компетенції сторін із правових питань – у сфері інвестиційного та податкового законодавства, господарського права – шляхом обміну правовою інформацією, проведення семінарів та інших зустрічей [95].

Так, упродовж останнього десятиліття більше тисячі малих і середніх підприємств металообробки, машинобудування, лісової та деревообробної промисловості з тринадцяти європейських країн взяли участь у серії бізнеспартнерських заходів і семінарів у рамках програми «Кроссбо». Ціль такого проєкту – надання допомоги малим і середнім підприємствам країн-учасниць проєкту у встановленні партнерських відносин і, таким чином, сприяння розвитку їх стратегічного партнерства та єврорегіонального бізнесспівробітництва. Програма «Кроссбо» охоплює малі та середні підприємства з 10 країн ЄС (Швеції, Великої Британії, ФРН, Польщі, Естонії, Іспанії, Литви, Латвії, Чехії та Румунії), РФ, Норвегії та України. У рамках проєкту відбулись бізнес-форуми, які сприяли встановленню партнерських відносин за участю більш ніж 900 підприємств металообробки, машинобудування, інформаційній та технічній підтримці місцевих підприємств.

У 2007 р. Європейською комісією схвалено Європейську міжтериторіальну програму співпраці «Оперативна програма співробітництва». Відповідно до цілей Лісабонської стратегії, а також стратегічних керівних принципів «Оперативної програми співробітництва» пріоритетними напрямками єврорегіональної діяльності є розробка спільних економічних, соціальних і екологічних єврорегіональних проєктів, спрямованих на забезпечення сталого територіального розвитку, з метою підтримки та заохочення підприємницької діяльності, розширення малих і середніх підприємств, розвитку міжнародного туризму, культури і торгівлі; заохочення населення до раціонального природокористування, охорони довкілля й

запобігання ризикам; налагодження зв'язків між міськими та сільськими районами, зменшення ізоляції шляхом поліпшення транспортного сполучення, інформаційних і комунікаційних мереж, а також транскордонного доступу до джерел енергії, водопостачання й утилізації відходів; співпраця щодо розробки та спільного використання інфраструктури, обладнання та послуг у галузях охорони здоров'я, культури, освіти [5].

Особливої уваги заслуговує досвід розвитку економічних зв'язків між містами в рамках єврорегіональних об'єднань. Так, у ФРН, Бельгії та Нідерландах вони переважно здійснюються не за допомогою адміністративних (муніципальних) органів, а за участі торгово-промислових палат (ТПП), які об'єднують більшість підприємств єврорегіонального утворення. Така форма співпраці виключає адміністрування і забезпечує вирішення проблем торгово-економічних взаємовідносин між підприємствами на основі демократичного корпоративного регулювання. Володіючи банками даних, ТПП допомагають своїм членам у пошуках партнерів, забезпечуючи їх усією необхідною інформацією [8].

Аналізуючи західноєвропейський досвід ЗЕД у контексті єврорегіонального співробітництва, варто зазначити, що особлива увага приділяється економічному розвитку малих прикордонних міст. Так, в Італії та Франції прийняті нормативні документи, що сприяють стимулюванню розвитку малих і середніх міст, одночасно обмежуючи, а нерідко й забороняючи нове промислове будівництво у високоіндустріальних районах. У Франції розроблені й реалізовані довгострокові програми (терміном 20–30 років) розвитку найбільш віддалених від центру територій, зокрема Аквітанії та Нижньої Рони-Лангедоку. Відповідно до таких програм держава фінансувала заходи зі стимулювання розвитку існуючих у межах окремих регіонів прикордонних малих та середніх міст задля створення в них виробничої і соціальної інфраструктури, малих й середніх підприємств. Програми розвитку малих міст у відсталих регіонах спрямовані на перетворення їх у активні центри зростання економічного

потенціалу прилеглих до кордону територій. Одним зі шляхів розвитку міст цього типу є зміцнення їх матеріально-технічної бази завдяки розміщенню другорядних підприємств у цих містах, підтримці дрібних історично сформованих традиційних промислів [77].

Приміром, німецько-польське об'єднання сприяння економіці має на меті стимулювання ЗЕД шляхом розвитку підприємницької кооперації, а також створення в регіоні сприятливих умов для розміщення капіталу. Таке єврорегіональне економічне об'єднання надає інформацію про територіальне розміщення виробництва, національні й міжнародні програми сприяння та фінансової допомоги, встановлює контакти з центральними, регіональними та місцевими органами влади, палатами, асоціаціями й розробляє програми територіальної господарської діяльності, підтримуючи таким чином єврорегіональне економічне зрощення. За час свого існування євроререгіональне об'єднання допомогло встановити більше тисячі німецькопольських контактів й отримало визнання по обидва боки кордону.

Прийняття програми надання гарантій створило також інструмент забезпечення інвестування середніх підприємств Бранденбурга. Завдяки цьому для середніх підприємств ФРН відкриваються нові можливості для кооперації на польському ринку, особливо під час експорту консалтингових й інжинірингових послуг, спрямованих на підтримку розвитку інфраструктури, а також транспорту й матеріально-технічного забезпечення.

Перспективні також німецько-польські зв'язки в галузях енергетики та охорони довкілля бранденбурзьких підприємств, що здійснюють технологічні розробки й надання послуг. За прогнозами економістів, консолідувавши ресурси по обидва боки кордону, вздовж р. Одер, завдяки підтримці ремісництва і промислів у найближчій перспективі регіон перетвориться в економічно розвинутий [96].

Для поліпшення економічної ситуації в західноєвропейському регіоні відбувається стимулювання торговельного обміну інноваційною, промисловою

та сільськогосподарською продукцією, створення спільних підприємств із виробництва товарів щоденного вжитку, ведеться боротьба з контрабандою і транскордонною злочинністю, відбувається створення і розвиток професійного регіонального маркетингу в різних галузях господарювання, створення умов раціонального розміщення виробництва, здійснення підтримки інновацій, проведення досліджень та розвиток технологій.

Зрощування економік прилеглих територій, створення відповідних інфраструктур для підтримки взаємовідносин між господарськими суб'єктами господарювання, налагодження транскордонних коопераційних зв'язків, формування транспортних і комунікаційних інфраструктур, які служать артеріями для економіки двох країн, можна виразно простежити на прикладі німецької прикордонної землі Бранденбург та польського Зеленогурського прикордонного воєводства. Зміцнення промислових центрів і збільшення кількості малих та середніх підприємств сприяли тому, що в Бранденбурзі близько 20 підприємств стали центрами зростання з певною промисловою спеціалізацією: картонно-паперовою промисловістю, виробництвом пакувальної тари та нафтохімії у Шведті, сталеплавильної промисловості і використання вторинної сировини в Айзенхюттенштадті, виробництва залізничного рухомого складу та металургії в Хенінгсдорфі. Завдяки зв'язкам великих підприємств із малими та середніми фірмами успішно розвивається система взаємних поставок. Нині майже кожне друге промислове підприємство землі Бранденбург завдяки диверсифікації прямо чи опосередковано намагається віднайти нові шляхи у виробництві транспортних засобів. У м. Кірхмезер розташовані заводи з виробництва трансмісій та залізничних стрілок. У такий спосіб понад 300 підприємств цієї галузі створили постійні робочі місця. При цьому розміщення підприємств орієнтоване на експорт та інновації. Таким чином, вирішальним фактором стає створення відповідного просторового територіального об'єднання між виробниками та постачальниками. Для цього необхідні стійкі взаємовідносини між виконавцями робіт на технологічній стадії,

постачальником та «системним організатором», так само, як і між промисловістю, постачальником промислових послуг, експедиторами, фінансовими установами, а також, не в останню чергу, проєктантами у транспортній галузі, туристичними фірмами, авіакомпаніями, аеропортами, залізничними станціями та туристичними центрами.

Створення подібних «кластерів» полегшується завдяки створенню Міністерством економіки Бранденбургської інформаційної системи територіального маркетингу (BASIS). База даних містить інформацію, регіонального значення щодо кон'юнктурних і структурних змін у регіоні, розміщення виробництв, передачі технологій тощо. Ці дані надаються земельним адміністративним органам і установам, а також комерційним та громадським організаціям. За допомогою існуючих даних можна в найкоротший термін отримати різноманітну інформацію в розрізі адміністративних одиниць та інфраструктури, що дає можливість встановити контакти з іншими господарськими та науковими інституціями, до прикладу університетами в Потсдамі чи Котбусі, різноманітними технологічними центрами тощо. Ця інформаційна система є передумовою для проєктування і підготовки зрощення євро регіональних інфраструктур.

Загалом уздовж німецько-польського кордону встановлено понад 2 тис. ділових контактів та інституціоналізованих зв'язків. Прикладами тут є проєкти у сфері конверсії та переробки вторинної сировини, в якій задіяні земля Бранденбург, Познанське воєводство та провінція Північний Брабант (Нідерланди), а також проєкти у сфері комунального господарства між містами Вріцен (ФРН), Мешковіце (Польща) та общиною в Бельгії. Ще одним прикладом євро регіональної кооперації в економічній галузі є реалізований ЄС проєкт «ISLES» (Шотландсько-ірландське об'єднання в галузі дослідження вторинних джерел енергії). Євро регіональна співпраця в рамках проєкту здійснюється місцевими органами влади Шотландії, Ірландії та Північної Ірландії. Кошти на реалізацію проєкту виділені в рамках програми Інтеррег IVA. У 2011 р. створена

ірландсько-британська транскордонна мережа інтегрованого офшорного постачання енергії через нові морські лінії електропередач за допомогою відновлювальних джерел енергії вітру, припливів і відпливів морських хвиль на узбережжі Західної Шотландії та Ірландського моря [13].

Важливим стратегічним орієнтиром налагодження зовнішньоекономічних зв'язків в умовах єврорегіонального співробітництва є удосконалення транспортної та комунікаційної сфер. Транспортні зв'язки та постачання енергії є одними з найважливіших інструментів регіональної політики розвитку єврорегіональних форм Західної Європи. Будівництво автомобільних та залізничних доріг, аеропортів, суднохідних водних шляхів і гаваней має важливе значення для прикордонних регіонів.

Зовнішньоекономічні зв'язки в умовах єврорегіональної співпраці та використання переваг розвинутої інфраструктури ліквідовують «вузькі місця», перетворюючи відділені від центру регіони на мости, що з'єднують національні держави, одночасно розвиваючи їх зсередини. Найбільше сформовані численні єврорегіональні структури існують у напрямку північ-південь, або в так званій ПівнічноморськоСередземноморській осі транскордонного співробітництва, що проходить по лінії державних кордонів між ФРН, Нідерландами, Бельгією, Люксембургом, Францією, Швейцарією та Італією. Транскордонне співробітництво тут ведеться з обов'язковим урахуванням сучасного та перспективного функціонального зонування прилеглих територій. Основою планувальної структури регіону є територіально-просторова система поселень, з'єднаних транспортними комунікаціями з урахуванням ландшафту територій. При цьому міста виступають як планувальні центри різних рангів, а транспортні комунікації (залізниці, автомагістралі, трубопроводи) та головні елементи ландшафту (ріки, канали) утворюють планувальні осі. Ці планувальні елементи є основними місцями зосередження містобудівної та виробничої діяльності [64].

Прикладом успішного єврорегіонального співробітництва в транспортній галузі є створення в рамках програми Інтеррег IV-А проекту прокладення

підводної залізничної магістралі між Хельсінкі та Талліном, будівництво євротунелю під Ла-Маншем, що з'єднує Велику Британію із континентальною Європою, а також датсько-шведського мосту-тунелю Ересун та ін.

Таким чином, на прикордонні країн Західної Європи відбувається постійна модернізація транспортної інфраструктури і прикордонних переходів, а також органами місцевої влади й територіальними общинами розроблені заходи, спрямовані на покращення якості пасажирських і товарних перевезень у єврорегіональних ареалах.

Важливим напрямом ЗЕД в умовах єврорегіональної співпраці є розвиток туристичної галузі. Місцеві органи європейських країн можуть самостійно будувати та експлуатувати мережу туристичних об'єктів, готелів, кемпінгів; залучати у будівництво іноземні інвестиції та будівельні фірми (для того, щоб у майбутньому ці фірми виконували як ремонтне, так і профілактичне обслуговування, створювали спільні туристично-спортивні комплекси тощо). Очевидно, що створення спільних центрів єврорегіонального туризму зменшує конкуренцію в цій прибутковій галузі, робить її привабливою для всіх зацікавлених сторін. Загалом у прикордонні країн Західної Європи відбувається спільна організація рекламних кампаній та інтенсифікація розвитку туризму як найважливішої галузі господарства.

Прикладом успішної реалізації єврорегіональних проєктів у туристичній галузі може слугувати транскордонний бельгійсько-британсько-нідерландський проєкт STEP (Sustainable Tourism in Estuary Parks) (2014 – 2020), учасниками якого стали п'ять організацій та три регіони (естуарії): Бісбош (Нідерланди), Бродс (Велика Британія), Крюбек-Базель-Рупельмонд (Бельгійська Фландрія). На реалізацію проєкту виділено 6 млн євро, зокрема зі Структурних фондів ЄС – 2,5 млн євро. Об'єднані зусилля трьох суміжних регіонів були спрямовані на вироблення спільної концепції сталого розвитку туризму в регіоні, моніторингу візитів і громадсько-приватної кооперації. Основна увага приділена розвитку та просуванню спільного туристичного продукту у прикордонних регіонах, а саме

пішохідного туризму, проведення спортивних велогонів і перегонів на каное тощо. Результатом проєкту є успішна модернізація туристичної транспортної інфраструктури:

- будівництво піших і велосипедних доріжок, кемпінгових центрів, притулків для піших подорожуючих, звукових вказівників для незрячих туристів, спеціально обладнаних пристаней для суден і паромних зв'язків;
- вивчення й проєктування найбільш відвідуваних центрів у Європі;
- створення переліку критеріїв успішного розвитку туристичних компаній;
- моніторинг за виконанням туристичними компаніями всіх поставлених перед ними завдань [8]

Важливим стратегічним орієнтиром зовнішньоекономічних зв'язків в умовах єврорегіонального співробітництва є, охорона природи та захист довкілля. У контексті цього діє принцип відповідальності фізичної чи юридичної особи, які за заподіяну шкоду довкіллю зобов'язані виплатити компенсацію. Створюються транскордонні рекреаційні ареали, біотипи, природні та ландшафтні території, заповідники та їх транскордонне сполучення; проводяться екологічні дослідження стану можливого забруднення довкілля (під час планування промислового розселення, використання підземних вод тощо); створюються транскордонні бази даних і систем раннього екологічно сповіщення; транскордонні інформаційні системи освіти як дієві інструменти профілактики забруднення довкілля [46].

Прикладом проведення єврорегіональної екологічної політики у ФРН є діяльність, спрямована на переробку промислових відходів, рекультивації, захисту та розширення зеленого ландшафту, що було координоване Комунальним союзом. Результатом діяльності цієї програми стало екологічне «одужання» всього регіону вздовж західного кордону ФРН, найзабрудненішу територію вздовж р. Емшир перетворено на величезний ландшафтний парк протяжністю 320 км, що містить зони відпочинку та екозони, технологічні музеї (на базі колишніх підприємств), інноваційні виставки [74].

Скандинавські країни здійснюють фінансування моніторингу навколишнього середовища, дослідження біосфери, розвитку лісового господарства та збереження біологічної різноманітності. Рада міністрів північних країн виділила 78,6 млн дол. США на розвиток сусідніх територій. Фінансова корпорація в галузі охорони довкілля NEFCO (Данія, Швеція, Норвегія, Фінляндія) фінансує проекти та активізує залучення інвестицій у підприємства, технології із запобігання забрудненню й охорони довкілля. Проекти орієнтовані на виробництво обладнання для захисту довкілля, модернізацію промислового енергообладнання, впровадження екологічно чистих технологій, надання послуг у природоохоронній галузі. NEFCO є аукціонером підприємств, надає позики та видає комерційні гарантії за умови наявності техніко-економічного обґрунтування проектів [40].

Одним із прикладів успішного розвитку єврорегіонального співробітництва є німецько-швейцарсько-датський єврорегіон «Базілієнсіс», який ужив чимало заходів для вирішення проблем охорони довкілля, реалізовано проекти енергопостачання, що відповідають найновітнішим екологічним стандартам, подолано наслідки екологічної катастрофи у Швайцерхалле (Сандоз). Тресторонні спеціальні робочі комітети єврорегіону розробили проекти: «Покращення механізмів безпеки», «Загроза навколишньому середовищу /Проблеми дезактивації та дегазації», «На шляху до покращення інформування» тощо [93].

Поліпшення соціальних стандартів життя населення регіону є не менш важливим стратегічним орієнтиром зовнішньоекономічних зв'язків в умовах єврорегіонального співробітництва. Сьогодні відбувається раціональне розміщення об'єктів сфери послуг, науково-технічна співпраця, а також співпраця між усіма навчальними закладами та освітніми центрами, формування спільних науково-дослідних структур, створення спільної інформаційно-комунікаційної системи єврорегіонального об'єднання, створення комплексної Сервісної інформаційної системи, метою якої є надання структурованої

інформації про максимальну кількість потенційних фінансових джерел для проєктів, обмін даними в єврорегіональній структурі тощо.

Реалізація цього орієнтиру передбачає розвиток сфери охорони здоров'я, удосконалення сфери внутрішньої безпеки єврорегіонального ринку праці та інформаційно-комунікаційних систем.

На сучасному етапі одним із стратегічних орієнтирів зовнішньоекономічних зв'язків в умовах єврорегіонального співробітництва є планування просторового розвитку прикордонних територій. Цей процес у Західній Європі здійснюється на трьох рівнях:

- національному (уряд і спеціальні комісії з просторового розвитку координують розвиток транскордонного регіоналізму в Європі);
- міжрегіональному (регіональне планування здійснюється в межах регіональної компетенції місцевих органів влади);
- локальному (єврорегіони, транскордонні агломерації, транскордонні кластери та ін.).

Варто зауважити, що між багатьма країнами ЄС укладені угоди, які регулюють просторовий розвиток окремих регіонів цих країн, у тому числі прикордонних. Прикладами є угоди ФРН з країнами Бенілюксу, Францією, Австрією, Швейцарією та Польщею. Результатом підписання міждержавних угод стало створення комісії із просторового планування, яка успішно діє уже понад 60 років у напрямі міжрегіонального просторового планування. Найефективнішим прикладом єврорегіональної локальної співпраці є транскордонні структури, в межах яких самостійно вироблені концепції просторового розвитку регіонів і планування перспективних напрямів співробітництва того чи іншого транскордонного об'єднання. В останні роки єврорегіональна співпраця між країнами Західної Європи є взірцем транскордонної взаємодії та намаганням ефективно подолати територіальні невідповідності в регіональному розвитку суміжних регіонів. Основними заходами єврорегіонального просторового розвитку є:

- зменшення диспропорцій у рівнях розвитку регіонів;
- розвиток транс'європейської мережі;
- охорона та поліпшення якості довкілля;
- шанобливе ставлення до національної і регіональної культурної спадщини країн-членів ЄС.

ФРН ініційовано програму «Просторовий розвиток та спільні заходи транснаціонального характеру», що націлена на реалізацію в рамках Спільної операційної програми (СОП) конкретних детально спланованих малоформатних проєктів, що становлять взаємний інтерес. До них можна віднести заходи у галузях:

- містобудування (розвиток інфраструктури міського господарства, налагодження зв'язків між міськими і сільськими районами, підвищення життєвого рівня та благоустрою населення);
- транспортна інфраструктура і комунікації (поліпшення регіональної та транскордонної системи транспортного сполучення, створення мультимедійних комунікаційних центрів, використання провідних технологій у галузі інформатики для розвитку транскордонного регіону);
- природні ресурси та історико-культурна спадщина (охорона природних заповідників і заказників, культурних та історичних пам'яток, розвиток туризму та підвищення якісного рівня туристичних послуг, розвиток інтеграційного менеджменту в прибережних зонах).

Ці та інші проєкти СОП поширюються на регіони країн Балтії та Середземномор'я в галузях планування, академічного обміну, науковотехнічних досліджень, підготовки та перепідготовка кадрів тощо [82].

Політика просторового планування успішно діє в країнах Західної та Центральної та Південно-Східної Європи. Центральноевропейська зона включає прикордонні регіони східної частини ФРН, Австрії, Північної Італії, Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини та Словенії з штаб-квартирою у м. Дрезден (ФРН). Для досягнення поставлених цілей у субрегіоні створено ряд проєктів з питань

оптимізації баз даних ЄС щодо просторового планування, збору та систематизації інформаційного матеріалу країн-сусідів ЄС, розробки спільних картографічних баз та географічних інформаційних систем з метою контролю баз даних щодо питань менеджменту, забезпечення координування співпраці науково-дослідницьких структур та органів планування з метою коректування загальноєвропейської стратегії просторового розвитку та врахування специфіки і потреб субрегіону.

Першим напрямом просторового розвитку субрегіону є створення поліцентричних міських систем та селищних структур. Їх пріоритетними завданнями є: розширення існуючих зв'язків між мегаполісами, невеликими містами, селищами з метою досягнення синергії та компліментарності, а також підвищення ефективності взаємодії між ними: обмін досвідом щодо урбанізації та регіонального розвитку; створення спільних проєктів, орієнтованих на оптимізацію всіх форм міждержавної та міжрегіональної співпраці житлово-комунального господарства.

Другий напрям – розвиток мультимодальності транспортних систем і модернізація транспортної інфраструктури. Головні завдання цього напрямку: облаштування і модернізація транспортних коридорів міжнародного значення, які зв'язують між собою великі населені пункти, посилюючи їхню мультимодальність; перенесення центру ваги вантажопасажирських перевезень із автотранспорту на залізничний і водний транспорт; поліпшення організаційної структури і менеджменту транспортних систем; забезпечення рівних можливостей під час підключення до транс'європейських мереж.

Спільні ініціативи спрямовані на:

- організаційне поліпшення логістики і сфери послуг;
- надання транспортній системі мультимодального характеру;
- широке використання системи телекомунікацій та нових інформаційних технологій менеджменту в організації всіх видів транспортних перевезень

- реалізацію проектів із транспортного забезпечення акваторій Північного, Середземного, Адріатичного та Іонічного морів, а також р. Дунай з дотриманням норм екологічної безпеки, охорони довкілля, збереження енергоресурсів;
- забезпечення прискореного проходження прикордонних і митних процедур;
- надання містам вузлових функцій транс'європейських транспортних мереж [36; 56].

Третій напрям – співробітництво в галузях науки та інформації. Основний акцент тут припадає на розвиток координаційних зв'язків між юридичними та фізичними особами. Перспективними спільними проектами є інтенсифікація співпраці торгово-промислових та ремісничих палат сусідніх країн, а також науково-дослідницьких інституцій.

До головних пріоритетів четвертого напрямку – збереження історикокультурної та природної спадщини – належать заходи з охорони унікальних пам'ятників, збереження їх природної та культурної самобутності; розробка спільних стратегій у галузі збереження довкілля, архітектурних пам'яток та культурних ландшафтів. Основні проекти передбачають оптимізацію картографічних та інформаційних баз даних (біосфери, екологічно небезпечних регіонів, зон можливих повеней, районів підвищеної вологості, лісових масивів, басейну р. Дунай, Північного, Середземного, Адріатичного та Егейського морів); обмін досвідом у питаннях зниження ризиків та ліквідації наслідків стихійних лих, проведення картографічних робіт, спільні дії в розвитку туризму (маркетинг, транснаціональні і туристичні маршрути, промоція туристичного продукту). Очікується подальше розширення програм просторового розвитку й посилення участі адміністративно-територіальних одиниць у посиленні євро регіональної співпраці.

У сучасних умовах євро регіональна економічна політика, а саме політика планування просторового розвитку є одним із пріоритетних напрямів євро регіонального співробітництва, в межах якої євро регіональні об'єднання є

моделями прискореного економічного розвитку регіонів. У разі втілення перерахованих вище змін у економічне життя регіонів суб'єкти ЗЕД зможуть отримати ряд переваг, що дозволить активізувати їхню економічну діяльність на європейських ринках та забезпечити довіру з боку іноземних інвесторів. До того ж, успішне провадження ЗЕД вітчизняними суб'єктами господарювання дасть можливість покращити базові макроекономічні показники, що в свою чергу сприятиме економічному розвитку держави.

Тому розвиток основних напрямів єврорегіонального економічного співробітництва в країнах Західної Європи, як рушійної сили європейської інтеграції є досить актуальним для нашої держави, адже Україні необхідні суттєві зрушення в економічній сфері як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях.

Для активізації ЗЕД в умовах єврорегіонального співробітництва потрібне створення сучасного ефективного організаційно-економічного механізму цієї діяльності. Формування гнучкого, динамічного організаційно-економічного механізму активізації єврорегіонального економічного співробітництва сприятиме стабільному розвитку регіонів, забезпечуючи підвищення їх конкурентоспроможності.

3.2 Удосконалення механізму активізації зовнішньоекономічної діяльності регіону в умовах єврорегіонального співробітництва

Із прийняттям у 2016 р. нового документу – «Глобальної стратегії Європейського Союзу» (European Union Global Strategy) – ЄС підтвердив ліберальний зовнішньополітичний курс на експорт демократичних цінностей, на використання «нормативної сили» та переконань для досягнення цілей, прихильність до загальнолюдських цінностей та інтересів, таких як мир і безпека, процвітання, демократія, міжнародний порядок, заснований на праві [19].

Сьогодні цілі політики регіонів і міст ЄС пов'язані з стимулюванням економічного зростання і підвищенням якості життя на основі стратегічних інвестицій. Фінансування регіональної політики ЄС фокусується на чотирьох пріоритетних напрямках:

- 1) дослідження та інновації;
- 2) інформаційні і комунікаційні технології;
- 3) підвищення конкурентоспроможності малих і середніх підприємств;
- 4) перехід до низьковуглецевої економіки.

Регіони все частіше позиціонуються як самостійні учасники міжнародних відносин і завдяки цьому стають ініціаторами зовнішньоекономічних процесів. Нова парадигма регіональної політики передбачає радикальний перегляд системи управління регіональним розвитком. Замість домінуючого в рамках традиційного підходу управління згори донизу вона акцентує на важливості переходу до багаторівневого управління, що змінює не лише склад залучених у цей процес акторів, а й розподіл ролей між ними [60].

Крім того, єврорегіональна співпраця, яка є одним з основних елементів стратегії європейської інтеграції ЄС, забезпечує ставлення до відповідних регіонів з боку ЄС як до певної форми їхнього залучення до складу структур об'єднаної Європи. Відтак єврорегіональні ініціативи отримали свою підтримку й на найвищому державному рівні в Україні, оскільки виконували роль своєрідного політичного важеля в реалізації євроінтеграційних прагнень нашої держави [77].

Єврорегіональна співпраця значно сприяє активізації ЗЕД у межах єврорегіональних утворень. Це стосується стимулювання зовнішньоторговельного обміну між українськими та закордонними підприємцями, що ведуть свою діяльність у межах тих транскордонних регіонів, на території яких діють зазначені єврорегіональні об'єднання. Адже завдяки більш активному спілкуванню керівників місцевих органів влади в умовах функціонування єврорегіонів відбувається диверсифікація ділових контактів та

зростання взаємного рівня довіри між господарськими елітами суміжних прикордонних регіонів України та сусідніх із нею держав. Завдяки цьому функціонування єврорегіонів активно сприяло розвитку інвестиційно-економічного співробітництва в межах відповідних транскордонних регіонів [33, с. 138].

Механізм дії преференційних режимів у транскордонних регіонах полягає в стимулюванні іноземного інвестування, освоєнні нових технологій та імпорту високотехнологічного обладнання, що веде до розвитку транскордонного бізнесу та диверсифікації транскордонних ринків товарів і послуг [71].

Спираючись на досвід європейських країн, пропонуємо механізм активізації ЗЕД регіону в умовах єврорегіональної співпраці, який розглядаємо в контексті реалізації Угоди про асоціацію з ЄС.

Механізм активізації ЗЕД регіонів України як складне багаторівневе утворення і впорядкований процес взаємодії елементів має функціонувати на основі цілей та інтересів усіх учасників ЗЕД, чіткому інформаційному й інтелектуальному забезпеченні ЗЕД і розвиненому інфраструктурному забезпеченні реалізації ЗЕД.

Формування означеного механізму включає багаторівневий підхід, що передбачає органічне поєднання світогосподарського, національного, регіонального та підприємницького просторів, при цьому ЗЕД регіону виконує наскрізну функцію як форма взаємозв'язку всіх зазначених просторів [55, с. 110.].

Отже, під механізмом активізації ЗЕД регіону в умовах єврорегіональної співпраці будемо розуміти сукупність специфічних інструментів і методів економічного, адміністративного, організаційного та соціального впливу на процес створення та удосконалення зовнішньоекономічних зв'язків за допомогою різноманітних форм єврорегіонального співробітництва, яка полягає у взаємодії органів влади, представників територіальних громад і суб'єктів господарської діяльності з метою ефективного використання можливостей

міжнародної співпраці з метою стимулювання соціально-економічного розвитку регіону й підвищення якості життя населення (рис. 3.2).

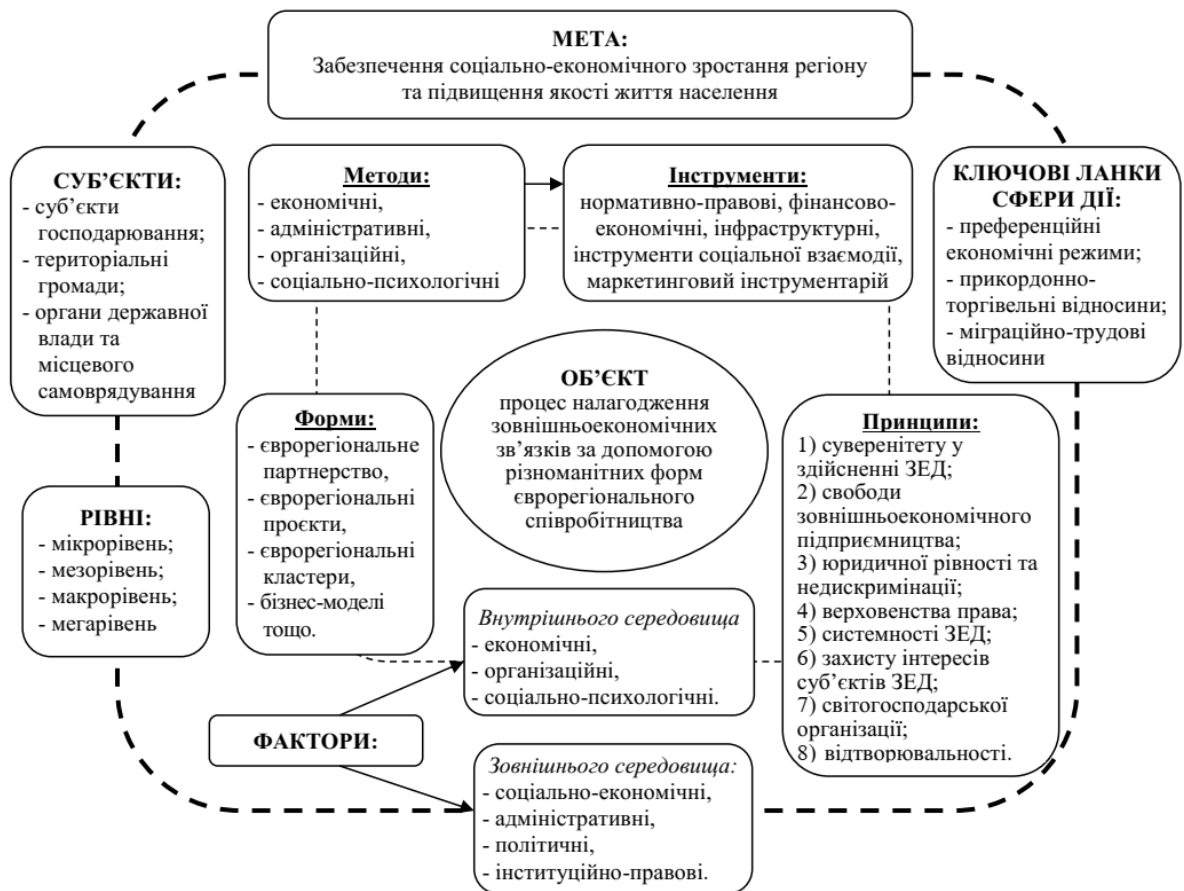

Рисунок 3.2. - Механізм активізації ЗЕД регіону в умовах єврорегіонального співробітництва

Зовнішній контур механізму активізації ЗЕД регіону включає суб'єкти, рівні, ключові ланки та фактори зовнішнього середовища, що обумовлюють його дію.

Суб'єкти механізму активізації ЗЕД регіону відповідають за реалізацію запропонованої системи управління зовнішньоекономічними зв'язками в умовах єврорегіонального співробітництва. Їх умовно можна поділити на керівні та підпорядковані. Керівні суб'єкти – це органи державної і місцевої влади, органи місцевого самоуправління, що здійснюють розробку й реалізацію напрямів ЗЕД

регіону. Підпорядковані суб'єкти – це суб'єкти господарювання, а саме фізичні та юридичні особи, яким, відповідно до законодавства тієї чи іншої країни, дозволено здійснювати на її території господарську діяльність, а також структурні одиниці суб'єктів господарської діяльності, які не є юридичними особами (філії, відділення тощо). Об'єктом у запропонованому механізмі активізації ЗЕД регіону в умовах єврорегіональної співпраці є відносини між суб'єктами господарювання регіонів різних країн, що здійснюють експортно-імпорتنі операції. У результаті такої взаємодії національних та іноземних суб'єктів господарської діяльності забезпечується зростання економічної конкурентоспроможності регіону, підвищення продуктивності виробництва та розвиток міжнародних зв'язків.

До об'єктів ЗЕД відносяться міжнародні економічні відносини; глобальні ринки товарів та послуг; глобальні фінансові ринки, зовнішню торгівлю; економічне та науково-технічне співробітництво; іноземні інвестиції; зовнішньоекономічні зв'язки регіонів тощо.

Механізм активізації ЗЕД регіону формується на основі певних рівнів, що визначають специфіку його управління. Дослідження вітчизняного та зарубіжного досвіду єврорегіонального співробітництва дозволив визначити такі рівні активізації ЗЕД:

- мікрорівень: здійснення процесу активізації ЗЕД визначається ступенем залучення підприємств до сфери зовнішньоекономічних відносин;
- мезорівень: визначається зовнішньоекономічними зв'язками між окремими галузями промисловості різних країн, а також участю регіону в управлінні ЗЕД;
- макрорівень: визначає роль держави в реалізації зовнішньоекономічних зв'язків між країнами;
- мегарівень: визначає комплекс міжнародних економічних відносин та реалізується у вигляді глобалізації світових економічних відносин.

Ключовими елементами механізму ЗЕД регіону в умовах єврорегіонального співробітництва є преференційні економічні режими; прикордонно-торгівельні відносини (прикордонна торгівля); міграційно-трудова відносини (зовнішньотрудова міграція).

Механізм дії преференційних режимів у єврорегіонах полягає у стимулюванні іноземного інвестування, освоєнні нових технологій та імпорту високотехнологічного обладнання, що веде до розвитку транскордонного бізнесу та диверсифікації транскордонних ринків товарів і послуг. Як наслідок, відбувається активізація інвестиційного співробітництва в межах єврорегіонів, а також збільшуються обсяги зовнішньої торгівлі товарів і послуг. При цьому складовими регіональних програм розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у контексті реалізації преференційного режиму їхньої активізації повинні стати конкретні проекти (підпрограми): нарощування експортного потенціалу регіонів, створення імпортозаміщуючих виробництв, розвиток науково-технічного співробітництва, залучення вітчизняних та іноземних інвестицій [42].

Доповненням до економічного впливу механізму преференційних режимів на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у єврорегіонах є механізм, сформований на базі розвитку прикордонної торгівлі. Ключовими в прикордонно-торговельному механізмі становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків єврорегіону є: формування торговельно-посередницьких мереж у межах євро регіону; розвиток логістичних систем, орієнтованих на обслуговування прикордонної торговельної діяльності, а також спонтанний вплив на розвиток неформальних інститутів єврорегіонального підприємництва та еволюції єврорегіональних ринків, включно з розвитком виробничої, транспортної й комунальної інфраструктур [33, с. 138].

Ще однією ланкою активізації зовнішньоекономічних зв'язків в умовах єврорегіонального співробітництва, яка спирається на європейський досвід ведення бізнесу та інтеграцію до європейського суспільства, є міграційнотрудова ланка. Експерти відзначають, що зовнішня трудова міграція

є також джерелом досвіду, знань, міжособистісних контактів, школою бізнесу та ринкової поведінки. Крім цього, значні кошти, які надходять від заробітчан, підвищують платоспроможний попит і, таким чином стимулюють виробництво. Вони сприяють розвитку малого бізнесу, прискоренню формуванню середнього класу, що позитивно позначається на активізації зовнішньоекономічних зв'язків в умовах єврорегіональної співпраці [62].

Зовнішня трудова міграція є джерелом досвіду, знань, міжособистісних контактів, школою бізнесу та ринкової поведінки. Крім цього, значні кошти, які надходять від заробітчан, підвищують платоспроможний попит і таким чином стимулюють виробництво. Вони сприяють розвитку малого бізнесу, прискоренню формування середнього класу. Все це позитивно позначається на активізації зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, стимулюючи процеси європейської інтеграції нашої держави [62].

Водночас варто наголосити на тому, що повноцінне використання ресурсу, яким володіє міграційно-трудова механізм активізації зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, безпосередньо пов'язане з ефективним застосуванням відповідних маркетингових інструментів. Адже без належної популяризації тих можливостей, які з'являються в процесі участі мешканців прикордонних територій України у трудовій міграції, особливо в межах транскордонних регіонів, складно розраховувати на залучення набутого ними досвіду та акумульованих фінансових ресурсів у сферу конкурентоспроможного транскордонного бізнесу [33].

Формування зовнішнього контуру механізму активізації ЗЕД регіону в частині конкретного змісту регулювання дав змогу виявити специфіку впливу її суб'єктів на об'єкт за допомогою факторів, методів, форм та інструментів. До факторів зовнішнього середовища відносять:

- фактори впливу з боку державних механізмів: економічні (митнотарифні, бюджетно-податкові, грошово-кредитні, валютні, цінові); політичні (державна підтримка, відносини зі світовими економічними організаціями); соціальні

(підготовка фахівців у сфері здійснення ЗЕД, формування ринкової поведінки); адміністративні (ліцензування і квотування, стандартизація та сертифікація, стимулювання конкуренції, формування інфраструктури ЗЕД, страхування, контроль ринку); інституційно-правові (нормативно-правові, стимулюючі);

– фактори впливу з боку ринкових механізмів: економічні (виробництво якісних конкурентоспроможних товарів, вмотивованість у задоволенні потреб на зовнішніх ринках, запобігання дефіциту продукції (сировини), здешевлення виробництва, підвищення ефективності функціонування); організаційні (доступ до інформації, формування конкурентного середовища, формування і встановлення взаємозв'язків між учасниками ЗЕД, вільний вибір партнерів) [51]

Важливе місце в механізмі активізації ЗЕД посідають фактори внутрішнього середовища, що формують внутрішній контур: економічні (капіталовкладення, ціноутворення, бізнес-планування, мотивація, оцінка ризиків); організаційні (формування експортного потенціалу, система менеджменту, маркетинг, страхування діяльності, розрахунки, процес реалізації продукції, технологія виробництва, ресурсне забезпечення); соціально-психологічні (соціальний захист, соціальні гарантії, вмотивованість у здійсненні ЗЕД).

До внутрішнього контуру механізму активізації ЗЕД регіону також віднесемо принципи, дотримання яких є необхідною умовою забезпечення ефективного його функціонування й досягнення поставленої мети – забезпечення соціально-економічного зростання регіону. Серед основних принципів можна виділити наступні:

- 1) суверенітету народу України у здійсненні ЗЕД;
- 2) свободи зовнішньоекономічного підприємництва;
- 3) юридичної рівності та недискримінації;
- 4) верховенства права;
- 5) системності ЗЕД;
- 6) захисту інтересів суб'єктів ЗЕД;

7) світогосподарської організації через урахування специфіки світогосподарських економічних відносин на їх вплив на ЗЕД регіону [33, с. 111].

8) відтворювальності – враховує роль регіону як елементу національної економічної системи у процесі здійснення ЗЕД.

Застосування сукупності економічних, адміністративних, організаційних та соціально-психологічних методів і відповідних їм інструментів сприятиме збільшенню обсягів залучення інвестицій, активізації ЗЕД регіону.

Важливе місце серед методів активізації ЗЕД посідають економічні – методи, які реалізують матеріальні інтереси участі суб'єкта в ЗЕД. Це методи непрямой дії, які не здатні змусити об'єкт управління, фінансові методи. Вони набули поширення в державній економічній політиці і здійснюються, окрім того, у вигляді фінансової допомоги суб'єктам економіки за допомогою надання прямих субсидій, субвенцій, позик, пільгового кредитування, формування системи податкових ставок, державних замовлень тощо [66, с. 56]. До економічних методів також відносять соціально-економічний аналіз регіону та оцінку зовнішньоекономічного аналізу регіону, планування та прогнозування регіонального розвитку, економіко-математичне моделювання. Застосування цих методів дозволить здійснити прогноз регіонального розвитку з метою передбачення позитивних та негативних тенденцій у ЗЕД, а також корегування регіонального розвитку, підвищити рівень залучення суб'єктів господарювання до міжнародного поділу праці та активніше використовувати їх експортний потенціал.

Адміністративні методи механізму активізації ЗЕД регіону включають нормативно-правове та інституційне забезпечення. За допомогою адміністративних методів здійснюється централізоване керівництво процесами ЗЕД, що передбачає захист національних інтересів і міжнародних зв'язках. Нормативно-правове забезпечення активізації ЗЕД регіону регулюється Конституцією України, Законами України («Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про зовнішньоекономічну діяльність» та ін.),

Господарським кодексом України (розділ VII), іншими нормативноправовими актами цивільного, кримінального та фінансового права. Інституційне регулювання ЗЕД регіону – це система заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, покликаних удосконалити ЗЕД в інтересах національної економіки, що передбачає створення певних умов та механізмів для ефективного розвитку відносин суб'єктів господарювання в різних країнах [52]. Інституційне регулювання ЗЕД в Україні здійснюється: державою в особі її законодавчих і виконавчих органів влади в межах їхньої компетенції: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України (міністерства, державні комітети), Міністерство економіки України, Державна митна служба України, Державна служба експортного контролю України; органи місцевого управління; недержавними органами управління економікою, що діють на підставі їхніх статутних документів; самими суб'єктами ЗЕД на підставі відповідних координаційних угод, що укладаються між ними [49].

До адміністративних методів ЗЕД відносять: ліцензування і квотування товарів; заборону окремих видів експорту та імпорту товарів; застосування спеціальних імпорتنих процедур та правових режимів; заходи, спрямовані проти недобросовісної конкуренції, розгляд спорів, що виникають у процесі здійснення ЗЕД [51].

Організаційні методи поєднують у собі запровадження нових і регламентування діяльності існуючих у регіоні форм ЗЕД. Вивчення зарубіжного досвіду дозволяє перейняти позитивні практики зарубіжних країн щодо ефективного регулювання ЗЕД через використання переваг налагодження тісної міжнародної співпраці шляхом створення сприятливих умов для розвитку економічної кооперації в межах єврорегіональних структур, зовнішньої торгівлі, спільної господарської діяльності. Організаційні методи регулювання ЗЕД передбачають державне регулювання та стимулювання створення в регіоні різноманітних форм активізації ЗЕД, таких як єврорегіональне партнерство, єврорегіональні проекти, єврорегіональні кластери, єврорегіональні бізнес-

моделі, інноваційно-логістичні моделі, робочі співдружності, євро регіональні асоціації та альянси, євродістрікти тощо.

Соціально-психологічні методи активізації ЗЕД – специфічні способи впливу на особисті стосунки та зв'язки між працівниками. Базуються на використанні моральних стимулів до праці, діють з метою перетворити адміністративне завдання на свідомий обов'язок завдяки використанню психологічних прийомів, таких як:

- соціальні методи – ґрунтуються на особливостях взаємодії людей, культурних цінностей;
- психологічні мотиви – з метою гармонізації стосунків працівників фірми і формування сприятливого психологічного клімату [58].

Таким чином, застосування соціально-психологічних методів дозволить покращити умови праці та модернізувати робочі місця, а також підвищити кваліфікацію працівників.

Формами активізації ЗЕД є програми та проекти регіонального розвитку, що спрямовані на стимулювання участі регіонів України в цій сфері. Вони мають носити інноваційний характер, мати достатнє інвестиційне забезпечення та загальне спрямування на заохочення розвитку євро регіонального співробітництва [55, с. 111]. Ключовим моментом, на нашу думку, повинно стати створення Програми розвитку ЗЕД регіону.

Програмний підхід в Україні довів свою ефективність, яка повністю залежить від механізму реалізації програми, контролю за процесом реалізації і своєчасного регулюючого впливу. За допомогою механізму створення різних форм господарської взаємодії в євро регіональному просторі – технопарків і технополісів, бізнесінкубаторів, територій пріоритетного розвитку, безмитних зон відбувається стимулювання розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та забезпечення соціально-економічного відродження країни в цілому. При цьому складовими регіональних програм розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у контексті реалізації преференційного режиму їхньої активізації повинні стати

конкретні проєкти (підпрограми): нарощування експортного потенціалу регіонів, створення імпортозаміщуючих виробництв, розвитку науково-технічного співробітництва, залучення вітчизняних та іноземних інвестицій [91].

Держави здійснюють свій вплив за допомогою певних важелів та інструментів, важливим серед яких, на нашу думку, є вдосконалення організаційно-правових механізмів розвитку економічного єврорегіонального співробітництва на законодавчому рівні. В Україні, виходячи з норм чинного законодавства, не існує розподілу повноважень між інституціями держави та регіону, які взяли на себе зобов'язання щодо фінансової, організаційної та правової підтримки такого співробітництва. У зв'язку з цим, на наш погляд, доцільно було б регламентувати повноваження єдиного органу, який би відповідав за діяльність та компетенції єврорегіональних структур, а його функції гармоніювали із загальною концепцією відповідних міжурядових комісій європейських держав.

Як демонструє досвід європейських країн, активізація єврорегіонального співробітництва може стати тим важелем, який стимулюватиме ЗЕД регіонів. Роль і місце єврорегіональної співпраці безпосередньо залежить від формування інституту правової культури та правової відповідальності органів державної і регіональної влади, органів місцевого самоврядування, а також суспільства в особі представників підприємницьких структур та громадських організацій. Тому першочерговими завданнями, які потребують уваги в контексті підвищення функціонування єврорегіональних структур, є вдосконалення нормативно-правових, фінансово-економічних, інфраструктурних і соціальних інструментів активізації ЗЕД регіону в умовах єврорегіональної співпраці інструменти ЗЕД регіону в контексті єврорегіональної співпраці.

Нормативно-правові інструменти: вони спрямовані на створення сприятливого правового середовища та рамкові умови здійснення ЗЕД, що передбачає системне законодавство у сфері ЗЕД, розроблення стратегій і програм єврорегіонального розвитку, правничі засади діяльності малих і

середніх підприємств, інвестиційної діяльності, міжнародної торгівлі, оподаткування тощо. Однією з основних проблем у сфері законодавчого регулювання питань ЗЕД регіону є розпорошеність нормативно-правової бази: велика кількість законів, постанов, концепцій регулює лише окремі аспекти ЗЕД даного регіону, натомість відсутній єдиний законодавчий документ, який би регулював винятково ЗЕД [78, с. 26].

Основою ефективного здійснення ЗЕД є залучення іноземних інвестицій. Важливою умовою формування в Україні інвестиційного клімату є створення стабільного і сприятливого для економіки держави та іноземних інвестрів.

Фінансово-економічні інструменти стимулювання ЗЕД в умовах єрорегіонального співробітництва: фінансування єврорегіональної діяльності регіонів відіграє важливу роль в усіх успішних економіках. Відповідно до загальних тенденцій належна єврорегіональна політика повинна встановлювати довгострокові цілі й дотримуватися стабільного й послідовного збільшення інвестицій регіону.

До економічних інструментів регулювання ЗЕД належать: митний тариф та митні збори; ціни на експортовані та імпортовані товари; норми прискореної амортизації; ставки надання і одержання кредитів, ставки страхування експортних кредитів і позик; іноземні інвестиції на території України [32].

У міжнародній практиці для стимулювання експортної діяльності застосовують фінансові пільги. Цей інструмент базується на поверненні митних податків, сплачених при імпортуванні сировини для потреб експортного виробництва та звільненні від непрямих податків на дефіцитні в певній країні матеріали [38].

Значення митно-тарифного регулювання в побудові механізму забезпечення ЗЕД регіону, необхідно трактувати, виходячи з положень розвитку регіону в умовах поглиблення єврорегіональних процесів, зокрема включення суб'єктів господарювання до кон'юнктури міжнародних економічних відносин за допомогою розвитку експортно-імпортних операцій, прикордонної торгівлі,

які здатні забезпечувати не тільки потік обігу продукції та послуг, але й інформації, технологій, інвестицій, що в свою чергу, сприятиме створенню належної інфраструктури регіону відповідно до вимог зовнішнього ринку, підвищенню їхньої дохідності та збільшенню обсягів виробництва [91].

У ЄС набули розвитку такі організаційні форми ЗЕД у площині єврорегіональної співпраці, як різноманітні території пріоритетного розвитку, преференційні економічні режими, безмитні зони, транскордонні технопарки, бізнес-інкубатори, спін-оф компанії, стартап-компанії, кластери тощо. Ці форми транскордонної економічної взаємодії, покликані сприяти активізації міжрегіонального розвитку територій за рахунок поглиблення і диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків із прикордонними регіонами сусідніх держав Європи, а також їх господарського розвитку.

Інформаційна інфраструктура ЗЕД виконує інтеграційну функцію. ЄС приділяє багато уваги сфері поширення інформації за допомогою таких інструментів як: інформаційні онлайн-ресурси, центри трансферу технологій, створення єдиного механізму моніторингу інновацій, патентні бюро, маркетингові центри із просування інновацій на внутрішньому та зовнішньому ринках, міжрегіональні мережі (Європейська мережа бізнес інноваційних центрів) [47]. Важливою в цьому напрямку є організація доступності та своєчасності отримання інформації щодо єврорегіонального співробітництва, до прикладу, територіальними громадами шляхом забезпечення їх інтернет-комунікаціями.

Інструменти соціальної взаємодії у ЗЕД є надзвичайно важливими для єврорегіонального розвитку, оскільки останній базується не лише на нових технологіях, а перш за все, на якісних соціальних взаємозв'язках. Соціальні мережі, які інтегрують учасників інноваційного процесу (науково-освітні установи, представники бізнес-спільноти, громадськості, органи влади) та діють за принципами соціального партнерства, формують соціальний капітал, який є невід'ємним компонентом інноваційного середовища. Суспільство із нестачею

соціального капіталу, тобто низьким рівнем соціальної взаємодії, відсутністю ефективних комунікацій, низьким рівнем довіри, неспроможне до ефективної співпраці [73].

Рисунок 3.3. - Драйвери розвитку транскордонного співробітництва

Зважаючи на зазначені драйвери розвитку транскордонного співробітництва, необхідно: забезпечити системність державної підтримки ТКС в аспекті співфінансування; створити інклюзивні умови для функціонування ТКС – забезпечити високий ступінь залученості регіональних стейкхолдерів, створити умови, що не тільки підвищують ефективність транскордонних проєктів, а й зміцнюють регіональну ідентичність бізнесу, сприятимуть посиленню його соціальної відповідальності; реалізувати інформаційно-роз'яснювальну роботу, вжити навчальних та ознайомчих заходів з метою підвищення компетенції працівників у сфері транскордонного співробітництва, заохотити керівництво територіальних громад до активної кооперації із регіонами-сусідами(для цього потрібно залучити інститути розвитку (АРР та «Офіси євроінтеграції»), кадровий склад університетів та науково-дослідних установ, фахівців із досвідом проєктного менеджменту та успішної участі в міжнародних/ транскордонних ініціативах) [91].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

У третьому розділі запропоновано напрями щодо активізації зовнішньоекономічної діяльності регіону на основі вивчення зарубіжного досвіду співробітництва та вдосконалення механізму активізації зовнішньоекономічної діяльності регіону.

1. Для формування стратегії активізації ЗЕД регіонів України важливе використання досвіду країн ЄС щодо реалізації різних напрямів та заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності власних виробників, зміну імпоротної політики держави, захист експортерів на всіх рівнях – організаційно-правовому, міжнародно-політичному та інформаційному тощо. Серед основних стратегічних орієнтирів налагодження зовнішньоекономічних зв'язків визначити: підвищення рівня економічного розвитку регіону; оптимізацію транспортної та комунікаційної сфер; розвиток туристичної галузі; охорону та захист довкілля; поліпшення соціального життя населення євро регіонального об'єднання; планування просторового розвитку регіонів.

2. На основі вивчення досвіду євро регіонального економічного співробітництва провідних західноєвропейських країн розроблено механізм активізації ЗЕД регіону. Механізм активізації являє собою цілісну сукупність специфічних інструментів, управлінських засобів та важелів впливу на диверсифікацію й активізацію зовнішньоекономічних зв'язків регіону з метою адаптації національної економіки до стандартів ЄС як на регіональному, так і на загальнодержавному рівні, а відтак підвищення якості життя та соціального захисту населення.

3. Виокремлено рушійні сили розвитку транскордонного співробітництва, зокрема, системність державної підтримки транскордонного співробітництва, інклюзивні умови для їх функціонування, інформаційно-роз'яснювальна робота (навчальні та ознайомчі заходи з метою підвищення компетенції працівників у сфері транскордонного співробітництва) тощо.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі наведене теоретичне обґрунтування, вироблено науково-методичні засади та практичні пропозиції, спрямовані на активізацію зовнішньоекономічної діяльності регіонів, зокрема і транскордонного співробітництва.

Отримані в процесі дослідження результати дозволяють сформулювати наступні висновки:

1. Узагальнення наукових підходів до визначення сутності «транскордонний регіон» дало можливість розкрити авторське бачення змісту цього поняття. Отже, транскордонний регіон – це форма практичної реалізації взаємодії локальних рівнів за допомогою якого досягається розвиток територій, забезпечується баланс інтересів та можливостей використання ресурсного потенціалу у напрямі сталого просторового розвитку.

2. Систематизація чинників, що мають деструктивний вплив на зовнішньоекономічне співробітництво, гальмують його, основі системного аналізу було встановлено групи перешкод такі як соціально-економічні, політико-стратегічні, екологічні.

3. На основі дослідження літератури, було досліджено методик у аналізу ЗЕД в умовах єврорегіонального співробітництва, що включає оцінку зовнішньоекономічного потенціалу регіону, визначення основних чинників, що визначають її стан, обґрунтування напрямів активізації ЗЕД для забезпечення зростання загальних соціально-економічних показників розвитку регіону.

4. Досліджено рівень розвитку ЗЕД в Україні та регіонах. Проаналізовано показники динаміки експорту, імпорту й сальдо зовнішньоторговельного балансу, що дало змогу виділити чотири періоди стану ЗЕД упродовж 2010–2020 рр. (активізації з одночасним посиленням від'ємного сальдо, спаду та помірному зростанню, відновлення докризових тенденцій та повторного спаду). Виявлено значну міжрегіональну диспропорцію в рівнях ЗЕД

регіонів України, основною причиною чого визначено неефективне використання регіонами власного зовнішньоекономічного єврорегіональної співпраці.

5. Аналіз розвитку єврорегіонального співробітництва за участю єврорегіонів України засвідчив, що на сьогодні найбільш дієвими формами міжрегіональної співпраці виступають єврорегіони. Водночас з'ясовано, що за інституційною складовою й ефективністю діяльності єврорегіони, які діють в Україні, значно поступаються аналогічним структурам у межах ЄС. Установлено, що станом на 2021 р. в Україні із 10 єврорегіонів фактично функціонувало лише п'ять: Карпатський, «Буг», «Нижній Дунай», «Верхній Прут» і «Дністер». За таких умов необхідне розширення форм активізації ЗЕД із максимальним використанням можливостей єврорегіонального співробітництва.

6. На основі проведеної оцінки ЗЕД учасників наявних єврорегіонів встановлено, що найбільший товарооборот відбувається між регіонами України та країнами, які з ними безпосередньо межують і є перспективними ринками збуту продукції. Регіони з обох боків кордону, зважаючи на свої економічні, соціальні й культурні можливості, намагаються кооперуватися з найближчими сусідами, щоб створити вигідні для себе економічні, правові та інші умови. На основі цього доведено необхідність оновлення стратегічних орієнтирів ЗЕД і вдосконалення механізму її активізації в умовах єврорегіонального співробітництва.

7. З огляду на досвід єврорегіонального співробітництва країн ЄС визначено стратегічні орієнтири активізації ЗЕД у регіоні, а саме: підвищення економічної ефективності розвитку регіону; оптимізація транспортної та комунікаційної сфер; розвиток туристичної сфери; охорона природи та захист довкілля; покращення соціальної інфраструктури; планування просторового розвитку. Запропоновано шляхи досягнення стратегічних орієнтирів активізації ЗЕД, реалізація яких дасть змогу комплексно охопити всі сфери

соціально-економічного розвитку регіону, перевести його на засади сталості й орієнтації на підвищення якості життя населення.

8. Обґрунтовано доцільність використання сукупності економічних, адміністративних, соціально-психологічних методів і відповідних їм інструментів активізації ЗЕД, що сприятиме налагодженню зовнішньоекономічних зв'язків, удосконаленню структури експортно-імпортової діяльності, інтенсифікації євроінтеграційних процесів в Україні та її регіонах.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Association of European Border Regions and European Commission. Practical Guide to Cross-border Cooperation (AEBR). URL: <http://www.aebr.eu/en/index.php>
2. Bruneckienė J., Palekienė O. Lietuvos – latvijos pasienio regiono ekonominės – socialinės plėtros vertinimo specifika ir metodologinės gairės. *Economics and management*. 2018. Vol. 17(3). Pp. 952-962. DOI: <https://dx.doi.org/10.5755/j01.em.17.3.2120>
3. Caesar B. The Influence of the Trans-European Transport Networks and European Territorial Cooperation on Cross-Border Transport: doctoral thesis. Kaiserslautern, 2018. 252 p. DOI: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.19544.39687>
4. Cross-border region. E-Platform for Neighbourhood: Website. 2016. URL: <http://www.euforneighbourhood.eu/glossary/cross-border-region>
5. Cross-border Territorial Cooperation. *MEMO*, Brussels. 2018. 18 April
6. Hardi T., Uszkai A. Theoretical Models of Cross-border Integration. *Social Studies*. 2017. Vol. 1. Pp. 9-30. URL: https://journals.muni.cz/socialni_studia/article/view/8702/7860
7. Kavalov B., Kucas A., Batista e Silva F., Kompil M., Aurambout Ph. J., Lavallo C. A Drive Time-Based Definition of Cross-Border Regions and Analysis of Population Trends. Luxembourg, 2019. 70 p. DOI: <https://doi.org/10.2760/86464>
8. Linking Europe's rural regions: The relevance of crossborder cooperation for rural development and agro-food value chains. URL: <https://ec.europa.eu/eip/agriculture/en/event/linking-europe%E2%80%99s-rural-regions-relevance-cross>
9. Marin A. From breach to bridge: the Augustów canal, an ecotourism destination across the EU's border with Belarus. *Journal of Urban Research*. 2017. Vol. 6. DOI: <https://doi.org/10.4000/articulo.1705>

10. Maury C., Richard S. La difficile gestion de l'eau en contexte transfrontalier: un exemple francoespagnol. *Journal of Urban Research*. 2018. Vol. 6. DOI: <https://doi.org/10.4000/articulo.1736>
11. Miszczuk A. Identification of conditions of the spatial economy in cross-border regions. *Barometr Regionalny*. 2018. Vol. 16(2). Pp. 105-111. URL: http://br.wszia.edu.pl/zeszyty/pdfs/br52_10miszczuk.pdf
12. Naumov, O., Bihun, I., 2018. The concept of a regional investment program of the Kherson region. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 2. pp. 28–33
13. Northern Ireland, the Border Region of Ireland and Western Scotland 2014-2020. Operational Programme (INTERREG V). URL: <https://interreg.eu/programme/interreg-uk-ireland>
14. Oliveras González X., Durà Guimerà A., Perkmann M. Las regiones transfronterizas: balance de la regionalización de la cooperación transfronteriza en Europa (1958-2007). *Documents d'Anàlisi Geogràfica*. 2019. Vol. 56(1). Pp. 21-40. URL: <https://ddd.uab.cat/pub/dag/02121573v56n1/02121573v56n1p21.pdf>
15. Orcier P. Valka-Valga: recomposition d'une agglomération frontalière entre Lettonie et Estonie? *Journal of Urban Research*. 2018. Vol. 6. DOI: <https://doi.org/10.4000/articulo.1683>
16. Perkmann M. Cross-border Regions in Europe: Significance and Drivers of Regional Cross-border Cooperation. *European Urban and Regional Studies*. 2018. Vol. 10(2). Pp. 153-171. DOI: <https://doi.org/10.1177/0969776403010002004>
17. Pri vojne na Ukrajine sa Slovensko postavilo na správnu stranu dejín, tvrdí premiér Heger// actuality.sk. URL: https://www.aktuality.sk/clanok/2j1HXR7/pri-vojne-na-ukrajine-sa-slovensko-postavilo-na-spravnu-stranudejin-tvrdi-premier-heger/?_ga=2.122206275.95707983.1652125257-133940434.1646001423
18. Retaille D. La transformation des formes de la limite. *Journal of Urban Research*. 2017. Vol. 6. DOI: <https://doi.org/10.4000/articulo.1723>
19. Shared Vision. Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy. European Union External Action.

URL: http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/review_web.pdf eugs_

20. Skodova Parmova D., Dvořáková Líšková Z., Kain R. Cross-border regions as supporting structures for raising competitiveness in Europe. 4th International Scientific Conference Knowledge Based Sustainable Economic Development: conference proceedings (Sofia, 7 June 2018). Belgrade: All in One Print Center, 2018. Pp. 65-78. DOI: <https://doi.org/10.31410/eraz.2018>.
21. The ENI Cross-Border Cooperation Programme Poland-Belarus-Ukraine 2014-2020 Annual Report 2019 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.pbu2020.eu/files/uploads/pages_en/AIR/PBU14-20-%20Annual%20Report%202018-2019_Technical%20part_final.pdf
22. War in Ukraine: MEPs unlock emergency funds for refugees. //News European Parliament. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220321IPR25919/war-in-ukraine-meps-unlockemergency-funds-for-refugees>
23. Wróblewski Ł. D. New approach towards research in cross-border region. *Faculty of International Business and Economics Working Papers*. 2013. Vol. 9. Pp. 1-15. URL: https://www.researchgate.net/publication/273694245_New_approach_towards_research_in_crossborder_region
24. Zaharia A. N., Nuca C. I., Grigorian M., Duta M., Puscasu G. C., Raspopa C., Amariei C. I. A report of a Romanian-Bulgarian cooperation cross-border collaboration in oral health. *Oral Health and Dental Management*. 2011. Vol. 10(1). Pp. 32-41. URL: <https://www.walshmedicalmedia.com/open-access/areport-of-a-romanianbulgarian-cooperation-crossbordercollaboration-in-oral-health-2247-2452-10-434.pdf>
25. Борщевський В.В., Засадко В.В., Василиця О.Б. Західний регіон України в умовах сучасних викликів глобалізації: стратегічне планування розвитку в контексті наближення до ЄС *Регіональна економіка* 2022, №2 http://re.gov.ua/re202202/re202202_025_BorshchevskyyVV,ZasadkoVV,VasylytsyaOB.pdf

26. Борщевський В.В., Куцаб-Бонк К. Інституційна пастка транскордонної дивергенції: причини формування та засоби усунення. Регіональна економіка. 2016. № 4. С. 108–117.;
27. Будкін В., Петренко З. Співробітництво прикордонних регіонів України і Польщі: сучасний стан та можливі перспективи. Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє. 2018. Ч. 2. С. 46-52
28. Бюллетень Єврорегіона «Дністер». №11. 2019. URL: <http://dniester.eu/article/1888>
29. Варналій З.С., Білик Р.Р. Інституційні засади та організаційні механізми політики регіонального розвитку: завдання реформ європейського зразка. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 3(107). С. 3–11.
30. Вдовенко С. М., Вдовенко Ю. С., Рогова О. В. Транскордонне співробітництво: Єврорегіон «Дніпро»: науково-практ. видання. Чернігів: Десна Поліграф, 2016. 248 с
31. Вовканич І., Андрейко В. Основні аспекти транскордонного співробітництва України та Румунії в контексті діяльності єврорегіонів. Геополітика України: історія і сучасність. 2018. Вип. 2. С. 92–100
32. Галляк Ю. Б. Міжнародна міжгалузева взаємодія в авіаційній галузі. К.: ТОВ ПанТот, 2019. 268 с
33. Гоблик В. В. Механізм становлення зовнішньоекономічних зв'язків в транскордонних регіонах в умовах європейської інтеграції України. Міжнародний науковий вісник. Вип. 3 (16). Ужгород, 2017. 135–157,
34. Гоблик В. В. Транскордонні регіони в системі транскордонного співробітництва України. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр. 2017. Вип. 5(91). Регіональна конвергенція та транскордонні ринки. С. 114-123
35. Гоблик В.В. Інституційно-організаційні форми співпраці в межах транскордонних регіонів Європейського Союзу. Економіка та держава. 2019. № 3. С. 11–14. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/3_2019/4.pdf

- 36.Грамацки Г. Е. Политика пространственного развития в Европейском Союзе: европейские, национальные и региональные измерения. Регіональна економіка. 2018. № 4. С. 146–155.;
- 37.Гребельник О. П. Основы внешнеэкономической деятельности: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 432 с
- 38.Гречишкіна О. О., Ковалев А. С. Податкові інструменти регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2014. № 8. С. 26–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSunU_2014_8_7
- 39.Грицюк Е. Визначення проблем та сучасних підходів щодо активізації всіх сфер діяльності євро регіону «Верній Прут». Міжнародна науково-практична конференція «Маркетинг як основа формування стратегії соціально-економічного розвитку прикордонного регіону», ЧТЕІ КНТЕУ, м. Чернівці (Україна) – м. Сучава (Румунія), 11-12 листопада 2020 року. С.251-254
- 40.Дания – 2020. URL: <http://www.polpred.com>
- 41.Дністер: Міжнародний сільськогосподарський кластер. URL: <https://dnisteragro.eu/7881/>
- 42.Долішній М. І. Регіональна соціально-економічна політика (основні засади формування і розвитку). Регіональна економіка. 2017. № 2. С. 20– 21
- 43.Ерфан С. А., Заяць М. Т. Реалізація транскордонного співробітництва в розрізі інституційних механізмів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2022. Випуск 41. http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/41_2022ua/9.pdf
- 44.Єврокомісія анонсувала зупинку транскордонного співробітництва з Росією і Білоруссю// РБК. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/evrokomissiya-anonsirovala-ostanovku>
- 45.Єврокомісія профінансує транскордонні проєкти з Україною, перервані війною.//УКРІНФОРМ. URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3535027-evrokomisia-profinansue-transkordonni-proekti-z-ukrainouperervani-vijnou.html>

- 46.Європейська хартія прикордонних та транскордонних регіонів. URL:
<http://www.prometa.ru.kpr/frames/d&g/ECRSP.zip>
- 47.Єрмакова О. А. Інструменти державної інноваційної політики України в контексті впровадження європейського досвіду. Механізм регулювання економіки. Суми, 2016. №1. С. 85–96
- 48.Завгородній А. В. Генезис понятійно-категоріального апарату досліджень «зовнішньоекономічної діяльності»: структура, принципи, функції. Український журнал прикладної економіки. 2018. Том 3. № 3. С. 149–158,
- 49.Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/>
- 50.Зелінська О. З. Активізація зовнішньоекономічної діяльності регіону в умовах євро регіонального співробітництва. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». – Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2020
- 51.Зелінська О. З. Концептуальні засади підвищення ефективності євро регіонального співробітництва. Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор». 2019. Вип. 6.1–2 (56). С. 41–45
- 52.Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навчальний посібник / за ред. М. І. Дідківського. Київ: Знання, 2016. 462 с
- 53.Іванческул О. І. Україна Євро регіон «Верхній Прут у контексті транскордонного співробітництва. 2019. URL:
http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Politologia/67919.doc.htm
- 54.Калашник М. В. Методичні підходи аналізу та оцінки трансформаційної динаміки регіону під впливом ЗЕД. Збірн. наук. праць ЧДТУ. 2017. Вип. 366. Ч. 1. Т. 2. С. 171–177.
- 55.Калашник М. В. Механізм активізації зовнішньоекономічної діяльності регіонів України. *Вісн. Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*. Серія: Економіка, 2018, Т. 19, Вип. 2/1. С. 108–112

- 56.Калініченко О. І. Напрями забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної транспортної системи. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2019. № 34. С. 183–186
- 57.Кифяк В. Ф., Кифяк О. В. Євро регіон «Верхній Прут»:інтеграційні процеси та невикористані можливості. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Сер. Екон. науки. 2019. Вип. 1. С. 65–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2019_1
- 58.Кожевнікова Л. К. Особливості функцій та методів управління зовнішньоекономічною діяльністю. Економіка та держава. 2018. № 8. С. 85– 88
- 59.Козік М. О. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів України як чинник активізації просторового розвитку економіки країни. ВісникЧернігівського державного технологічного університету. 2018. № 1 (72). С. 138–143
- 60.Куйбіда В. С., Федулова Л. І. Нова регіональна політика ЄС: уроки для України: аналітична записка. Київ: НАДУ, 2019. 24 с
- 61.Куцаб-Бонк К. Конвергенція у соціальноекономічному просторі транскордонного регіону в умовах європейської інтеграції: дис. ...д-ра екон. наук: спец. 08.00.05 / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України».Львів, 2017. 412 с
- 62.Лех Г. А., Ангелко І. В. Трудова міграція закордон як спосіб додаткового отримання доходів. Науковий вісник НЛТУ України. 2018. Вип. 18. С. 127–133. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltu/18_4/127_Lech_18_4.pdf
- 63.Ліньков М. О. Сучасні тенденції розвитку транскордонного співробітництва за участю прикордонних регіонів України. Менеджер. 2016. № 1. С. 113–119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2016_1_17
- 64.Луцишин Н. П. Розвиток транскордонного співробітництва в Західній Європі. Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки, Луцьк. 2019. № 6. С. 35– 38
- 65.Луцишин Н. Розвиток і функціонування транскордонного об'єднання – Євро регіону «Буг». На шляху до Європи. Український досвід євро регіонів: монографія / ред. С. Максименко, І. Студенніков. К., 2018. С. 54-61

- 66.Макаренко П., Мірошник Л. Концептуальні основи оцінки ефективності економічної політики держави. Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор». Сер. Економіка і підприємництво. 2018. №3. С. 53–66
- 67.Маслак О. О., Жежуха В. Й. Облік, аналіз та аудит проведення зовнішньоекономічної діяльності: навч. посібник. Київ: Каравела, 2017. 400 с.
- 68.Мельник Л. Г. Экономика и информация: экономика информации и информация в экономике: энцикл. слов. Сумы: Университетская книга, 2017. 384 с.
- 69.Мельник М.І., Залуцький І.Р. Виокремлення глобалізаційних чинників соціально-економічного розвитку: концепт ендогенізації Регіональна економіка 2022, №1 http://re.gov.ua/re202201/re202201_014_MelnykMI,ZalutskyyIR.pdf
- 70.Міжрегіональне і транскордонне співробітництво України та Республіки Молдова. Консульство України в Бельці. Офіційний сайт. 2020. URL: <https://baltsi.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/mizhregionalne-spivrobotnictvo>
- 71.Міжрегіональне співробітництво у системі нової регіональної політики України / ред. кол: С. О. Біла, І. Г. Бабець, І. В. Валюшко, Я. А. Жаліло. Київ.: НІСД, 2011
- 72.Мікула Н. А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2017. 395 с
- 73.Мішин Ю. Р. Довіра в структурі соціальної взаємодії. *Економіка та держава*. 2019. № 1. С. 47–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2019_1_14
- 74.Моніторинг експортно-імпортного потенціалу та ефективності його використання [Електронний ресурс] : монографія / Л. М. Малярець, В. І. Отенко, І. П. Отенко та ін. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2022. – 172 с. <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/28145/1/2022-%d0%9c%d0%b0%bb%d1%8f%d1%80%d0%b5%d1%86%d1%8c%20%d0%9b%20%d0%9c%2c%20%d0%9e%d1%82%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be%20%d0%92%20%d0%86%2c%20%d0%9e%d1%82%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be%20%d0%86%20%d0%9f%20%d1%82%d0%b0%20%d1%96%d0%bd.pdf>
- 75.На засіданні Ради Єврорегіону «Верхній Прут» обговорено питання облаштування пункту пропуску між Україною та Румунією. URL:

<http://www.if.gov.ua/news/na-zasidanni-radi-yevroregionu-verhnij-prut> obgovoreno-pitannyaoblashtuvannya-punktu-propusku-mizh-ukrayinoyu-tarumuniyeyu

- 76.Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- 77.Панухник О. В. Організаційно-економічний механізм розвитку малих міст: сутність, зарубіжний досвід і вітчизняний досвід малого міста. Формування ринкових відносин в Україні. 2018. № 3. С. 130–133
- 78.Пилипак О. В., Лабунець О. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності Причорноморського регіону. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 27(1). С. 24–28. URL: <http://nbuv.gov.ua/>
- 79.Притула Х. М., Калат Я. Я., Демедюк О. П. Прикордонні громади Західного регіону України: сучасні тенденції та перспективи економічного розвитку: науково-аналітична записка. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2019. 43 с
- 80.Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24.06.2004 № 1861-IV. Дата оновлення: 11.10.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text>
- 81.Реалізовані проекти в рамках євро регіону «Нижній Дунай». URL: <http://www.rri.ro/art.shtml?lang=12&sec=406&art=23276>
- 82.Романов С. Региональный вектор внешней политики Германии. Обозреватель. 2017. №7. URL: http://old.nasledie.ru/oboz/N07_00/07_08.HTM
- 83.Румуни, які підтримують Україну й боротьбу Українського народу за демократичні цінності, – це друзі українців назавжди// Голос України. Газета Верховної ради України. URL : <http://www.golos.com.ua/article/359190>
- 84.Стан та перспективи стратегічного партнерства Польщі та України Погляд з Польщі та України. Аналітична доповідь. URL : https://ies.lublin.pl/wp-content/uploads/2022/01/stan-i-perspektywypartnerstwa_ua_web-1.pdf
- 85.Статистичний збірник «Регіони України».. Statistical publication Regions of Ukraine. / ред. І. Є. Вернера. Державна служба статистики України. Київ: ТОВ

- «Август Трейд», 2019., 2020 ,2021 Ч. 1.2. URL:
http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/12/zb_ru1ch2019.pdf
86. Статистичний збірник «Регіони України»./Statistical Publication «Регіони України» (2 частини) 2021 Ч. 1.2. URL:
https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm
87. Стратегія транскордонного співробітництва Люблінського воєводства, Львівської області, Волинської області та Брестської області на 2014-2020 роки. Львівська обласна рада: сайт. URL:<https://archive.lvivoblrada.gov.ua>
88. Студенніков І. Феномен євро регіонів в контексті методології історико-регіональних досліджень. Історія України. Маловідомі імена, події, факти: зб. ст. 2016. Вип. 22-23. С. 187-201
89. Терещенко Т. В. Науково-методичні основи забезпечення розвитку транскордонного співробітництва: автореф. дис ... канд. екон. наук: 08.10.01 – розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. Київ, 2015. 20с.
90. Тихомирова Є. Б. Інформаційне забезпечення транскордонного співробітництва України: практичні аспекти: кол. монографія / Є. Б. Тихомирова, Н. П. Карпчук, Б. М. Юськів [та ін.] ; за заг. ред. А. М. Митко. Луцьк : Вежа-друк. 2017. 288 с.]
91. Транскордонне співробітництво як інструмент місцевого та регіонального розвитку : аналіт. доп. / [Химинець В. В., Головка А. А., Мірус О. І.]. – Київ : НІСД, 2021. – 47 с. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-05/block_transkordon.pdf
92. Тюріна Н. М., Карвацка Н., Назарчук Т. Зовнішньоекономічна діяльність України: оцінка стану, проблеми та чинники впливу на розвиток. *Вісн. Хмельницького національного університету. Сер. Економічні науки.* 2017. № 2(2). С. 147–154. URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_2%282%29_32
93. Хефлігер К. Регіо Базілієнсіс та регіони Верхнього Рейну. Європейська модель. Будівництво Нової Європи. Прикордонне співробітництво у Центральній Європі. Ужгород, 2017.

94. Черніков Д., Хорольський Р., Синьокий О. Регіональна політика та Угода про асоціацію між Україною та. Київ, 2015. <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/3.pdf>
95. Школа І. М., Короп Б. М. Методичні підходи до оцінки ефективності транскордонного співробітництва. Зб. наук. Праць Буковинського університету. Сер. Економічні науки» 2010. Вип. 6. С. 199– 208. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2010_6/17_MetP.pdf
96. Штольпе М. Приграничне сотрудничество: возможности малых и средних предприятий в Бранденбурге и Польше. URL: http://www.ptpu.ru/issues/1_97/3_1_96.htm